

1852-53 KARADAĞ ASKERİ HAREKATI ve SONUÇLARI

Zafer GÖLEN*

ÖZET

Balkanlarda milliyetçiliğin yükselmesi ile birlikte her millet bağımsızlık telaşına düştü. Bu milletlerden birisi olan Karadağ'ın durumu diğerlerinden tamamen farklıdır. Onlar, 1697'de I. Danilo Nyeguş'un Karadağ idaresini ele geçirmesiyle birlikte Osmanlı egemenliğini reddetmeye başladılar. Osmanlılar bölgeye defalarca sefer yapmalarına karşın, bölgenin dağlık yapısı ve Karadağlılar'ın savaşçı kimlikleri yüzünden Karadağ üzerinde tam bir hâkimiyet kuramadı. 1850'lere gelindiğinde II. Danilo'nun ladika olmasıyla birlikte Karadağ'da durum kökten değişti. O din ve devlet işlerini birbirinden ayırdı. Ardından bağımsızlığını ve prensliğini ilan etti. Çeşitli nedenlerle Osmanlı Devleti'ne müdahale etmek için fırsat kollayan Avusturya ve Ruslar'ın açık desteği ile Karadağ sınırında olan Zabliak'a saldırdı ve kaleyi ele geçirdi. Bu fiili saldırı karşısında harekete geçen Ömer Lûtfî Paşa komutasındaki Osmanlı orduları 5 koldan Karadağ topraklarına girdi. Operasyon başarılı geçti ve Osmanlı orduları Çetine kapılarına dayandı. Tam bu sırada Avusturyalılar'ın sert müdahalesi ile harekât durduruldu. Avusturya Hükümeti harekâtı durdurmak için Kont Leningen'i olağanüstü elçilikle İstanbul'a gönderdi. Leningen Osmanlı dışişlerine 3 ve 10 Şubat'ta içinde savaş seçeneğine de bulunan 2 ültimatı verdi. Avusturya ile savaşı göze alamayan Osmanlı Devleti, Karadağ'ı boşaltmak zorunda kaldı. Bu durum Karadağlılar'ı daha da şımarttı ve 1862'ye kadar sürecek Osmanlı-Karadağ çatışmasını başlattı. Osmanlı askerî harekâtı Avrupa'daki çatışmaları da su yüzüne çıkardı. Taraflar netleşti ve Kırım Savaşı diplomatik anlamda başladı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Karadağ, Bosna Hersek, Danilo Petroviç Nyegoş, Ömer Lûtfî Paşa

---

* Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Tarih Öğretim Üyesi.

1852-53 MONTENEGRO MILITARY OPERATION and RESULTS**ABSTRACT**

With the rising of nationalism in Balkans, each nation got flurried in obtaining their independency. The case of Montenegro, one of these nations, however, is totally different from others. They started to reject the sovereignty of Ottomans, starting from 1697 when I. Danilo Njegus took hold of the Montenegro administration. Although the Ottomans made numerous campaigns to this district, due to the mountained structure of the region and the combatant nature of the people of Montenegro, they did not achieve a total control over Montenegro. In 1850, when II. Danilo became the ladika, the circumstances in Montenegro changed fundamentally. He separated religious and governmental affairs from each other. Afterwards, he declared independency and principality. With explicit support of Austria and Russia who wait for any opportunity to interfere the Ottoman State for various reasons, he attacked Zabliak on the border of Montenegro and conquered the castle. Against this factual attack, Ottoman armies under the control of Omer Lutfi Pasa, penetrated the lands of Montenegro in 5 separate branches. Operation became successful and Ottoman armies pounded at the doors of Cettigne. At this very point, the operation was stopped with rigorous intervention of Austrians. Austria government sent Count Leiningen to Istanbul with extraordinary delegacy to stop the operation. Leiningen delivered 2 ultimatums on 3rd and 10th of February to Ottoman Foreign affairs including an option of war. Ottoman State could not venture a war with Austria and was obliged to evacuate Montenegro. This even pampered the people of Montenegro and started the Ottoman- Montenegro battle which would continue until 1862. Ottoman military operation also made the battles in Europe apparent. The parties have become clear and the Crimea War started in the diplomatic sense.

Key Words: Ottoman State, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, Danilo Petroviç Nyegoş, Ömer Lûtfî Pacha

Giriş:

Osmanlı Devleti 1499'da Karadağ'ı fethetmiş, ardından da bölgeyi 5 nahiyeye taksim ederek İşkodra Sancağı'na bağlamıştır. Bu nahiyeleri idare etmek için de başlarına Karadağ kökenli serdarlar atamıştır. O tarihlerde sadece Grahova-Çetine arazisinden müteşekkil çok küçük bir sahaya sahip olan Karadağ, 1514'de ayrı bir sancak haline getirilmiş ve bu yapı 1697'ye kadar korunmuştur. 1697'de Nyegoş klanına mensup Petroviç ailesinden Danilo Petroviç Nyegoş (1697–1735) Karadağ'da iktidarı ele geçirmiştir. O kendini “*Çetine Piskoposu ve Sırp Ülkesi'nin Lideri*” ilân ederek, Osmanlılar'ın kurduğu sistemi kökten değiştirmiş, her klanın kendi bölgesinde otonom olarak hüküm sürdüğü, ancak tüm klan şeflerinin kendisine bağlı olduğu bir idare tesis etmiştir. 1697'den 1852'ye kadar devam edecek olan bu sistemde Karadağ'ı idare eden kimseler hem dünyevî hem de ruhanî yetkilere sahip olmuşlardır. Onların ruhanî ve dünyevî yetkilerini vurgulamak için kendilerine ladika veya vladika denmiştir. Ladikalar aynı zamanda Karadağ'ın idare merkezi Çetine¹ Manastırı'nın da fiili piskoposları olarak aktif dinî hayatın içinde yer almışlardır. Bu yüzden evlenememişler, yerlerine erkek kardeşlerinin oğulları içinde en büyük olanları geçmiştir. Ladikaların ruhanî yetkileri 1766'da İpek (Peç)² Patriği lağvedilene kadar İpek Patrikliği tarafından onaylanmıştır. İpek Patrikliği lağvedildikten sonra Fener Patrikhanesi'nin yetki alanında olan Çetine Piskoposları, İstanbul'u dikkate almadan Petersburg'a yönelmişler ve ruhanî yetkilerini orada onaylatmışlardır³. İstanbul ise Karadağ Ladikaları'nın ruhanî olarak Fener Patrikhânesi'ne bağlılığını ve Karadağ'ın İşkodra (İskenderiye) Sancağı'na bağlı bir birim olduğunu ısrarla vurgulamış, Karadağla ilgili her türlü idarî ve malî hususu İşkodra Mutasarrıflığı üzerinden yürütmeye devam etmiştir⁴.

¹ Resim:18.

² İpek (Peç) günümüzde Kosova Devleti'nin kuzey bölgesinde yer almakta olup, adı geçen Patrikliğin idare edildiği manastır hâlâ ayaktaadır.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.IV, 1. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, s.71-72; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, Çeviren: İhsan Durdu, Haşim-Gülçin Koç, C.I, İstanbul: Küre Yayınları, 2006, s.93; Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, Çeviren: Ayşegül Yaraman-Başbuğu, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992, s.314-315.

⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.IV, 1. Kısım, s.71; Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat. Târîhî Hakikatların Aynası*, Hazırlayan: İsmet Miroğlu, İstanbul: Berekât Yayınevi, 1983, s.150; Mustafa Bilge, “Kara Mahmud Paşa (1742–1796), *Balkanlarda İslâm Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyum Tebliğleri (Tiran, Arnavutluk, 4–7 Aralık 2003)*, İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2006, s.488.

Petroviçler Karadağ'da idareyi ele geçirdikten sonra daima Ruslarla birlikte hareket etmişler, bu yüzden İşkodra Mutasarrıflığı ve Bosna Valisi'nin komutası altındaki Osmanlı kuvvetleri defalarca Karadağ'a girmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı orduları zaman zaman Çetine'ye kadar ilerlemiş, fakat Karadağ'ın geçit vermez dağları ve sert iklimi Osmanlı otoritesinin bölgede yerleşmesini engellemiştir. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Karadağlılar'ın en büyük uğraşı Buşatlı Mahmud Paşa (Kara Mahmud Paşa) olmuştur. Kara Mahmud Paşa hayatı boyunca Karadağ'ı denetim altına almak için uğraşmış, bu uğurda hayatını kaybetmiştir. Onu 1796'da öldürmeyi başaran Karadağlılar, hem Paşa'dan kurtulmuşlar hem de zaferlerinin karşılığı olarak topraklarını genişletmişlerdir⁵. Paşa'nın ölümünden sonra Karadağ ana bölümü Crna Gora⁶ kadar büyük olan Brda Karadağ'a dâhil edilmiştir⁷. Hatta onlar 1799'da III. Selim'in kendilerinin bağımsızlığını tanıdığına dair bir fermân verdiğini dahi iddia etmişlerdir⁸. Sözde fermânda Selim, “*Biz, Sultan Selim Emir, güneşin kardeşi ve ayın kuzeni, gökyüzünden yeryüzüne, Doğu'dan Batı'ya hüküm süren tüm çünkülerin çünküsü, Karadağ'ın komşuları olan Bosna, Hersek, Arnavutluk ve Makedonya'daki vezirlerimize, paşalarımıza ve kadularımıza sınırlarımızda iyi karşılansınlar diye Karadağlılar'ın sarayımızın tebaası asla olmadıklarını söylüyor ve onların da tebaalarımıza karşı aynı biçimde davranacaklarını umut ediyoruz.*” diyordu⁹. Ancak İstanbul bu fermânın varlığını hiçbir zaman kabul etmemiştir.

⁵ Kara Mahmud Paşa'nın faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, Bilge, *a.g.m.*, s.487-502; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, C.IV, 1. Kısım, s.617; *Montenegro Historical Monuments and Natural Beauties*, Beograd: Monos, 1972, s.93.

⁶ Karadağ'ın Sırpçasıdır.

⁷ Castellan, *a.g.e.*, s.316-317; Jelavich, *a.g.e.*, C.I, s.96-97; Osman Karatay, “Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ”, *Balkanlar El Kitabı*, Derleyenler: Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Cilt: I-Tarih, KaraM & Vadi, 2006, s.367-368.

⁸ Aşağıda Fransızca metni de verilen bu fermân büyük ihtimâlle sahtedir. Zira ne Sultan'ın kendine atfen kullandığı elkaplar, ne de metnin üslûbu Osmanlı Devleti'nin kullandığı hiçbir yazışma kaidesine uymamaktadır. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1994; Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Humayunları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

⁹ Metnin Fransızcası: “*Nous, Sultan Selim Emir, frère du soleil et cousin de la lune, regnant du ciel à la tere, de l'Orient à l'Occident, Car de tous les Cars, donnons à la connaissance de nos Vézirs, Pachas, et Kadis, en Bosnie, Hercégovine, Albanie, et Macédoine, qui sont les voisins du Monténégro, que les Monténégrins n'ont jamais été sujets à Notre cour, afin qu'ils soient bien accueillis à Nos frontières; et Nous espérons que ceux-ci agiront de la même manière envers Nos sujets.*”. Vaclik belgenin Çetine arşivinde olduğunu belirtir. Bakınız, Jean Vaclik, *La Souveraineté*

Kara Mahmud Paşa'nın ölümünden sonra serbest kalan Karadağlılar, Napolyon Savaşları esnasında Ruslarla ittifak halinde Fransızlar'a karşı savaşmışlar¹⁰, bu hizmetlerinin karşılığında önce Bükreş, ardından da Edirne Antlaşması'nda mevcut olduğuna inandıkları bağımsızlıklarının¹¹, hukuken de diğer devletler tarafından tanınması için çok uğraşmışlardır. Ancak Ruslar, Karadağlılar'ın beklentilerini karşılayarak en sadık müttefiklerinin kontrolleri dışına çıkmaması için, her defasında Karadağ taleplerini görmezden gelmeyi tercih etmişlerdir. Uzun ladikalığının ardından Petar I Petrovic Njegos'un¹² ölmesiyle yerine, asıl adı Rade Tomov Petroviç olan yeğeni Petar II. Petroviç-Nyegoş¹³ 19 Ekim 1830'da iktidarı devralmıştır. O ülkesinin sınırlarını genişletememiş, ancak "Dağ Çelengi" adlı manzum eseriyle Karadağ halkının millî ideolojisinin inşasına katkıda bulunmuştur¹⁴. O tüm ideolojisini tamamen Türklerle savaş ve Müslümanlar'ı yok etme üzerine kurmuştur. Bu düşünce Karadağ'a sınır diğer Ortodoks Slavlar'ın dikkatini çekmekte gecikmemiştir. Mesela o tarihte Hersek Sancağı'na bağlı olan Grahova Knezi, Çetine'ye gidip ona biat etmiştir¹⁵. II. Petar Türk düşmanlığı ideolojisine ölene kadar sadık kalmış, hatta hasta yatağında dahi çevresindeki Hıristiyanlarla ilgilenmeyi ihmal etmemiştir. 1851'de tüberküloz tedavisi için 6 ayını Petersburg'da geçirdikten

Du Monténégro Et Le Droit Des Gens Moderne De L'europe, Leipzig: F. A. Brockhaus, 1858, s. 125; "Montenegro, The Herzegovine, and The Slavonic Populations of Turkey", *Macmillan's Magazine*, Edited by David Masson, Volume:VI, Cambridge: Macmillan And Co., 1862, s.347. (Fransızca çeviri için Prof. Dr. Kubilay Aktulum'a teşekkürü borç biliriz).

¹⁰ Savaş esnasında gösterdikleri vahşet nedeniyle Fransız General Mareşal Marmont onları "insanlık dışı vahşiler" olarak niteler. Bakınız, Vaclik, *a.g.e.*, s.33.

¹¹ Mehdî Fraşerli, *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı (İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbîkât-ı Hâzırası)*, Yayına Hazırlayan: Fahrettin Tızlak, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008, s.300; Panslavizm hakkında bir eser kaleme alan Alman araştırmacı Kohn da kitabında "Karadağ'ın XIX. yüzyılda Ruslar hariç tek bağımsız Slav Devleti olduğunu" yazar. Bakınız, Hans Kohn, *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*, Tercüme Eden: Ağâh Oktay Güner, İstanbul: Kervan Yayınları, 1983, s.18, 65.

¹² Ladikalık süresi: 1782-1830

¹³ Doğumu 13 Kasım 1813- Ölümü 31 Ekim 1851 (İktidarı: 1830-1851).

¹⁴ Onun Sırp millî kimliğinin gelişimine yaptığı katkının anısına günümüzde tedavülde olan 20 Sırp dinarının üzerinde II. Peter Petroviç Nyegoş'un resmi basılıdır. Bakınız, Resim:5. Aynı şekilde günümüz Sırbistanı'nda basılı tarih atlaslarında da Karadağ Ladikaları'ndan sadece II. Peter Petroviç Nyegoş ve Nikola'nın resmi mevcuttur. Bakınız, Радивоје Арсић, Владимир Пецикоза, *Историчку Атлас (İstoriski Atlas-Tarih Atlası)*, Београд (Belgrad): Српска Школа, 2007, s.85.

¹⁵ B.O.A.(Başbakanlık Osmanlı Arşivi), *İ.DH.(İrade Dahiliye)*, nr(numara):235/14218, Lef (Ek): 4, 17 Receb 1267/18 Mayıs 1851 tarihli Ömer Lûtfî Paşa'nın tahrirati.

sonra, Karadağ'a gelir gelmez *Nevâhî-i Âsîyye* halkını kendi tabiiyetine geçmeye davet etmiş, bu davetin ardından Gaçka gibi bazı bölgelerde Karadağ tabiiyetine geçmek isteyenlerle istemeyenler arasında çatışmalar meydana gelmiştir¹⁶.

A-HAREKÂTIN DÂHİLÎ NEDENLERİ

1-Karadağ Kaynaklı Eşkîyâlık Faaliyetleri

Osmanlı Fethi'nden itibaren Karadağlılar sık sık sınır bölgelerindeki köylere saldırmışlar, bulabildikleri hayvanları ve diğer eşyaları çalarak ülkelerine götürmüşlerdir. Bu saldırılar sırasında rastladıkları Müslümanlar'ı öldürmüşler, Müslüman köyleri yakmışlardır¹⁷. Karadağlı guruplar, 1851 Nisan ayından itibaren bu faaliyetlerine daha da hız vermişlerdir. Saldırıları genellikle Karadağla sınır olan İşkodra, Hersek ve Yenipazar Sancakları'na yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Mesela, bu saldırıların birinde Foça ile Gaçka arasındaki stratejik Suteska Geçidi'ni tutan 50–100 kişilik bir eşkiyâ gurubu Korova Cemaati İmamı Mella Mustafa'ya ait 4 öküzü çalmış, üzerlerine giden köy halkından birini öldürmüş, imamın kardeşini de yaralamışlardır¹⁸. Karadağ saldırıları o derece artmıştır ki 1852 senesi başlarında İşbu Kaza halkı, bu saldırılardan kurtulmak için onlarla bir ateşkes anlaşması imzalamak zorunda kalmıştır. Fakat anlaşmaya İstanbul'un tepkisi çok sert olmuş, “*anlaşmanın devlet nezdinde bir hükmü olmadığı*” açıklanmıştır¹⁹.

Saldırıları ilerleyen aylarda aratarak devam etmiştir. Mesela, 1852 Mayıs ayında 500 kişilik bir eşkiyâ gurubu Gaçka Kazası'na bağlı köylere saldırmış, köylülerin hayvan ve eşyalarını çalarak Karadağ'a kaçmışlardır. Bir türlü durmayan Karadağ saldırıları yüzünden Bosna Valisi, Ladika Danilo'yu ikaz etmek zorunda kalmıştır²⁰. 1852 Eylül ayında ise bu kez Piva Nahiyesi'ne öşür

¹⁶ B.O.A. *İ.DH.*, nr:235/14218, Lef: 7, 19 Cemaziyelahir 1267/21 Nisan 1851 tarihli Hersek Kaymakamı Ali Rıza Paşa'nın tahrirâtı; Lef: 12, Ömer Lûtfî Paşa'ya gelen casus raporu.

¹⁷ B.O.A. *İ.HR.*(*İrade Hariciye*), nr:78/3831, Lef:3, 8 Şaban 1267/8 Haziran 1851 tarihli Bosna Meclis-i Kebir mazbatası; nr:96/4684, Lef:1, 3; A.MKT.NZD.(*Sadâret-Mektûbî, Nezâret ve Devâir Kalemî*), nr:55/72, 14 Receb 1268/4 Mayıs 1852 tarihli Bosna Valisi Veliyüddin Refet Paşa'nın tahrirâtı; Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi, nr:10071, varak:10a, 11b.

¹⁸ B.O.A. *İ.DH.*, nr:235/14218, Lef:10, 19 Cemaziyelahir 1267/21 Nisan 1851 tarihli Foça Kaza Meclis Mazbatası.

¹⁹ B.O.A., *İ.HR.*, nr:87/4246, Lef:1, 4 Cemaziyelahir 1268/26 Mart 1852 tarihli İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa'nın tahrirâtı.

²⁰ B.O.A. *İ.DH.*, nr:253/15597, 7 Şaban 1268/27 Mayıs 1852 tarihli arz tezkiresi; *İ.HR.*, nr:89/4369, 10 Şaban 1268/30 Mayıs 1852 tarihli Hersek Valisi İsmail Paşa'nın tahrirâtı.

vergesi toplamaya giden mültezimler saldırıya uğramışlar ve topladıkları vergi gelirlerine de el konulmuştur. Saldırıları karşısında İstanbul, Bosna ve İşkodra Valilikleri'nin saldırıları önlemesini istemiş, ancak Karadağ tarafına geçilmemesi için de kesin talimat vermiştir²¹.

2-Karadağ'ın Yayılmacı Emelleri

Karadağlılar Zupa, Şuma, Benan, Grahova, Piva, Derbenak, Nikşiç²², Kolaşin, Berena, İşbuz, Podgoriçe, Jabyak, İşkodra Gölü ve Bar²³ çevresindeki toprakları ele geçirmek istiyorlardı. Böylece hem Sırbistan ile organik bağ kuracaklar hem de deniz kenarında bir limana sahip olacaklardı. Bu amaçla 25 Mayıs 1851'de 4-500 kişilik bir kuvvetle Bar Kazası'na bağlı İspiç Köyüne saldırmışlar, saldırıda 1 kişiyi öldürmüşler, 2 kişiyi ağır şekilde yaralamışlardır. Ancak saldırı planlandığı gibi geçmemiş, oldukça çetin geçen çatışmada Karadağlılar da 2 ölü 2 yaralı vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır²⁴.

II. Petar'ın 31 Ekim 1851'de²⁵ ölümünün ardından Karadağ'da ciddi bir iktidar krizi ortaya çıkmıştır. Petar'ın büyük kardeşi Pero Tomov Petroviç teamüllere aykırı olarak bir senato darbesi ile ladika vekili olarak yönetime el koymuştur. O, İşbuz'u ele geçirebilirse geçici iktidarını kalıcı hale dönüştüreceğini düşünerek²⁶, Kasım 1851'de 2 kez İşbuz'a saldırmış, ancak her ikisinde de başarısız olmuştur²⁷. Başarısızlık Karadağlılar'ı durduramamış, aksine sınırlarına yakın kazalar halkını ayaklandırmak için faaliyetlerine daha da hız vermişlerdir²⁸. Osmanlı idaresi ise Karadağ'ın yayılmacı emellerinin önüne

²¹ B.O.A. *İ.DH.*, nr:260/16109, Lef:1, 25 Zilkade 1268/10 Eylül 1852 tarihli Gaçka Kaza Meclis Mazbatası; Lef:2, 4 Zilhicce 1268/19 Eylül 1862 tarihli Hersek Valisi İsmail Paşa'nın tahriratu; 10 Muharrem 1269/24 Ekim 1852 tarihli arz tezkiresi.

²² Resim:17.

²³ Antivari-Antibari.

²⁴ B.O.A. *İ.HR.*, nr:78/3831, Lef:9, 27 Receb 1267/28 Mayıs 1851 tarihli İşkodra Mutasarrıfı'nın tahriratu.

²⁵ B.O.A., *İ.DH.*, nr:246/14993, 23 Safer 1267/18 Aralık 1851 tarihli Ömer Lûtfi Paşa'nın tahriratu.

²⁶ B.O.A., *İ.HR.*, nr:87/4246, Lef:1.

²⁷ B.O.A., A. AMD.(*Sadâret-Mektûbî, Âmedî Kalemi*), nr:33/49, 22 Muharrem 1268/17 Kasım 1851 tarihli tezkere.

²⁸ B.O.A., *İ.DH.*, nr:246/14993, 11 Safer 1267/6 Aralık 1852 tarihli Taşlıca Müdürü Abdi Bey'in tahriratu.

geçebilmek için Karadağ sınırına derbent ve kaleler inşa etmeye, Yukarı Kolaşın Kalesi'nin tamirine ve sınır kalelerine asker takviyesine karar vermiştir²⁹.

3-Ladika II. Danilo Petroviç Nyegoş'un Tutumu

II. Petar'ın ölümünün ardından yaşanan iktidar mücadelesinden galip ayrılan Danilo Petroviç Nyegoş³⁰ Ağustos ayında idareyi ele almıştır. O, iktidarı ele geçirir geçirmez kendisine 4 aşamalı bir hedef koymuştur. Bunlar³¹:

1. Prenslik iddialarının kabulünü sağlamak³²
2. Karadağ'ın sınırlarının somut olarak tespit edilmesini sağlamak
3. Grahova, Nikşiç, İşbuz, Zupa ve Podgoriçe'yi topraklarına katmak
4. Mümkün olur ise Karadağ'ın bağımsızlığını sağlamak

Danilo hedeflerini gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti ile çatışmanın kaçınılmaz olduğunu bildiğinden, Osmanlılarla mücadele ederken 3 temel strateji benimsemiştir. Bunlar:

1. *Doğrudan mücadele*: Bu mücadele tarafların güçleri dikkate alındığında çok riskli idi. Fakat Danilo 1852-53 ve 1858'de bu yolu demekten çekinmemiştir.

2. *Dolaylı Mücadele*: Karadağ'a komşu olan bölgelerde yaşayan Ortodoks Slav halkı ayaklandırarak bölgedeki asayiş bozmak

3. *Uluslararası Mücadele*: Diğer devletlerin Osmanlı Devleti'ne baskı yapmasını sağlayarak Karadağ'ın bağımsızlığını elde etmektir.

Danilo'nun hırs ve hedefleri yüzünden zaten bozuk olan Osmanlı-Karadağ ilişkilerinde çok gerilimli bir dönem yaşanmıştır. Osmanlı Devleti

²⁹ B.O.A., A. AMD., nr:34/22, 15 Safer 1268/10 Aralık 1851 tarihli tezkere; A. MKT. MHM. (*Sadâret-Mektûbî, Mühimme Kalemi*), nr:41/54, 22 Safer 1268/17 Aralık 1851 tarihli Seraskerliğe gönderilen emir; *İ. MVL.(İrade, Meclis-i Vâlâ)*, nr:228/7852, 11 Rebiülevvel 1268/4 Ocak 1852 tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatası.

³⁰ Doğumu 25 Mayıs 1826- Ölümü 13 Ağustos 1860 (İktidarı: 1852-1860); Resim:6.

³¹ B.O.A., *İ.HR.*, nr:89/4370, Lef:9, 16 Ramazan 1268/4 Temmuz 1852 tarihli Hersek Valisi İsmail Paşa'nın tahrirâtı; Belge:2; *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, CVI, İstanbul: Güven Yayınevi, 1972, s.3016.

³² Osmanlı Devleti'nin tüm çabasına rağmen Danilo kendini prens olarak tanımlamış ve "*Danijl I Knjaz i gospodar slobodne Crnegore i Brdach-Daniel I Petrović Njeguš, Prince et Gospodor de Crnagora et Brda*" unvanlarını kullanmaya devam etmiştir. Bakınız, Vaclik, *a.g.e.*, s.41; "Karadağ", *Meydan Larousse*, C.VI, İstanbul: Meydan Yayınevi, 1981, s.925.

Danilo'nun tüm isteklerini reddederken, Danilo da yaşadığı sürece Karadağ'ın Osmanlı idaresinin bir parçası olduğunu asla kabul etmemiştir.

4-Nevâhî-i Âsîyye Halkının Tutumu

Zupa, Şuma, Benan, Grahova, Piva ve Derbenak Nahiyeleri sürekli isyân halinde buldukları için kendilerine âsî nahiyeler anlamına gelen “*Nevâhî-i Âsîyye*” denmiştir. Bu nahiyelerin halkı Karadağlılarla aynı mezhep ve milliyetten olduklarından, Karadağ tabiiyetine geçmek istiyorlardı³³. Mesela 1851'de Çerñiçe Kazası'na tabi yukarı sahrada bulunan bazı köylüler çevredeki Müslümanlar'ın mal ve mülklerini yağmalamışlar, hatta köy ileri gelenleri devlete ödemeleri gereken vergileri toplayarak Karadağ Ladikası'na götürmüşlerdir. Ladika bunları büyük muhabbetle karşılamış, onların doğru yolda olduklarını söylemiş, köylülerin isyâna devam etmelerini öğütleyerek, her türlü yardımda bulunacağı vaadinde bulunmuştur. Ladikadan aldıkları destek karşısında şımaran âsîler saldırılarını daha da artırmışlardır³⁴. Bunun üzerine Rumeli Ordu Komutanı Ömer Lûtfî Paşa³⁵, Hasan Bey adlı birini *Nevâhî-i Âsîyye* civarını teftişe göndermiştir³⁶.

³³ B.O.A., *A.MKT.UM.*(*Sadâret-Mektûbî, Umum Vilâyât*), nr:98/34, 14 Receb 1268/4 Mayıs 1852 tarihli Bosna Valisi Veliyüddin Refet Paşa'nın tahrirâtı; *İ.HR.*, nr:92/4498, Lef:8, 17 Zilhicce 1268/2 ekim 1852 tarihli Hersek Valisi İsmail Paşa ve Mirliva İbrahim Paşa'nın tahrirâtı.

³⁴ B.O.A. *İ.DH.*, nr:235/14218, Lef:11, 25 Cemaziyelahir 1267/27 Nisan 1851 tarihli Çerñiçe Kaza Meclis Mazbatası.

³⁵ Resim: 7. Ömer Lûtfî Paşa XIX. yüzyılın en tartışmalı generallerinden biridir. Üzerine aldığı her görevi başarıyla yerine getiren Paşa, buna rağmen Vakaniyüs Lûtfî, Ahmed Cevdet Paşa gibi isimler tarafından pek sevilen biri değildir. Onun sevilmemesinde iki temel neden olduğunu düşünmekteyiz. İlki onun köken itibarıyla Hırvat olmasıdır. Asıl adı Michel Latas olan Paşa 1801'de Hırvatistan'ın Plaski/Vlaski Kasabası'nda doğmuş, 1828 veya 1830'da Banaluka'ya gelerek Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Bundan sonra İstanbul'a gelen Paşa, orada Serasker Hüsrev Paşa'nın dikkatini celbetmiş, ardından Veliahd Abdülmecid Efendi'ye öğretmenlik yapmıştır. Bu görevden sonra ikbal kapıları ardına kadar açılmış, Seraskerliğe kadar yükselmiştir. Sevilme nedenlerinden diğeri de üzerine aldığı görevlerde aşırı güç kullanmasıdır. Gittiği her yerde sosyal yapıyı alt üst etmiş, Müslüman Hıristiyan kimseye ayırt etmeksizin her kesimi mahvetmiştir. Doğal olarak yaptıkları saray hariç hiçbir zümre tarafından onaylanmamıştır. Fakat şurası hemen ilâve edilmelidir ki, görev bölgeleri Bosna, Karadağ, Girit, Kırım ve Anadolu'nun doğusu gibi ciddi anlamda zor coğrafyalardır ve Ömer Lûtfî Paşa her defasında da bu bölgelere özel emirlerle gönderilmiş, devletin uzun süreler bastıramadığı isyânları bir çırpıda bastırmıştır. Bakınız, Alfred de Bessé, Edward Joy Morris, *The Turkish Empire; Its Historical, Statistical, and Religious Condition: Also Its Manners, Customs, Etc.*, Philadelphia: Lindsay & Blakiston, 1854, s.24-27; British Officer, *The Powers of Europe and Fall of Sebastopol*, Boston: Higgins Bradley and Dayton, 1857, s.268-282.

³⁶ B.O.A. *İ.HR.*, nr:78/3831, Lef:4, 4 Şaban 1267/4 Haziran 1851 tarihli Ömer Lûtfî Paşa'nın arz tezkiresi.

Hasan Bey 3 Mayıs 1851'de Gaçka'ya ulaşarak, soruşturmaya başlamıştır. O, Derbenak, Piva ve Gaçka knezlerinin tamamını Gaçka müdür konağında bir toplantıya davet etmiştir. 6 Mayıs'da gerçekleşen toplantıya sadece Gaçka knezleri icabet etmiştir³⁷. Daha sonra Piva, Derbenak ve Zupa'yı teftişe giden Hasan Bey, bölge knezlerin devlete isyân etmediklerine dair ısrarlı sözleri karşısında onlarla konuşup dönmekten başka bir şey yapamamıştır³⁸.

Nevâhî-i Âsîyye knezlerinin hep bir ağızdan, “devlete isyân etmedikleri, sadece kendilerini korumak maksadıyla silahlandıkları” ifadesi onların organize olduklarının göstergesidir. Zîrâ bu ifade, 1804 Sırp isyânından beri Ortodoks Slavlar'ın kullandıkları diplomatik bir manevraydı. İlk Sırp isyânında âsîler hedeflerinin devlet yerine “Belgradlı Dayılar” olduğunu ifade etmişler, böylece devlet takibâtından kurtulmuşlardır³⁹. Bu taktikle, âsî zümreler soruşturmadan kurtuluyor, haklarında adlî ya da askerî takibât yapılmıyordu. Aynı taktiği deneyen *Nevâhî-i Âsîyye* halkı da başarılı olmuş, onların uysal tavrı karşısında devlet bölgeyle ilgilenmeyi bırakmıştır⁴⁰. Halbûki onlar ilerleyen günlerde de tutumlarını değiştirmemişler, Karadağlılarla birlik olup Müslümanlar'a saldırmaya devam etmişlerdir⁴¹. Saldırıların artması üzerine Hersek Valisi askerî tedbirlerle bölge halkını dize getirmeyi düşünmüştür. Ancak merkez bölge halkı üzerine askerle gidilmesini tasvip etmemiş, validen nasihat ve güzel sözlerle halkı yola getirmesini istemiştir⁴².

5-Hersekli Ali Rızvanbegoviç'in Ölümü

Ali Rızvanbegoviç 1831-32'de Hüseyin Gradeseviç isyânı sırasında devleti desteklemiş, sadakatının karşılığı vezir rütbesi ile Hersek'e mutasarrıf atanmış ve öldüğü yıl olan 1851'e kadar aralıksız 20 yıl Hersek'i yönetmiştir⁴³.

³⁷ B.O.A. *İ.HR.*, nr:78/3831, Lef:8, 13 Mayıs 1267/25 Mayıs 1851 tarihli Hasan Bey'in Soruşturma Raporu.

³⁸ B.O.A. *İ.HR.*, nr:78/3831, Lef:5, 22 Mayıs 1267/3 Haziran 1851 tarihli Hasan Bey'in Soruşturma Raporu

³⁹ Selim Aslantaş, *Osmanlıda Sırp İsyânları. 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007, s.76; Yusuf Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, Üsküp: LogosA, 2004, s.207.

⁴⁰ B.O.A. *İ.HR.*, nr:78/3831, 8 Ramazan 1267/7 Temmuz 1851 tarihli arz tezkiresi.

⁴¹ B.O.A., *İ.HR.*, nr:92/4498, Lef:11, 21 Zilhicce 1268/6 Ekim 1852 tarihli Hersek Valisi İsmail Paşa ve Mirliya İbrahim Paşa'nın tahrirâtı; Lef:9, 27 Zilhicce 1268/12 Ekim 1852 tarihli Bosna Valisi'nin tahrirâtı.

⁴² B.O.A., *HR.MKT.(Hariciye Nezareti, Mektubî Kalemi)*, nr:50/91, 25 Muharrem 1269/8 Kasım 1852 tarihli Hersek Valisi'ne yazılan emir.

⁴³ B.O.A., *Mühimme-i Mektûme*, nr:9, hk:176, s.42, Evâsıt-ı Şevval 1247/13-21 Mart 1832 tarihli hüküm; Arthur John Evans, *Through Bosnia and the Herzegovina on Foot during the*

Paşa yaşadığı sürece, ladikaların gerçekten çekindikleri tek kişi olmuştur. O kendi toprağı olarak gördüğü Hersek'e yapılan en küçük bir saldırıya dahi misliyle karşılık vermiştir. Paşa'nın en küçük bir işaretiyle Kolaşın, Taşlıca, Prepol, Foça, Çayniçe, Gaçka, Trebin, Nikşiç savaşçıları hemen toplanmakta ve Karadağ'a akınlar yapmaktaydılar⁴⁴. Ali Paşa'nın ölümüyle birlikte Karadağ Ladikaları en büyük düşmanlarından kurtulmuşlar ve geniş bir harekât kabiliyetine kavuşmuşlardır.

6-1849-52 Bosna İsyânı'nın Ortaya Çıkardığı Güvenlik Zafiyeti

Tanzimat Fermânı Bosna'ya ulaştığında fermânın Hıristiyanlar'ın işine yaracağını düşünen Müslümanlar Tanzimat'a muhalefet etmişlerdir. Osmanlı idarecileri Boşnaklar'ın tavrını anlayışla karşılaşmış ve Tanzimat'ın uygulanmasını ileri bir tarihe ertelemiştir. Ancak ilerleyen yıllarda da Boşnaklar'ın tutumunda bir değişiklik olmayınca, devlet 1848'de Bosna'da Tanzimat'ı zorla uygulamaya karar vermiştir. Bosna'da Tanzimat'ın uygulanacağını öğrenen Boşnaklar, karşı koymak için 1849'da büyük bir isyan başlatmışlardır. İsyân bölgedeki mevcut kuvvetlerle bastırılmayınca İstanbul'dan Bosna'ya asker sevk edilmiş, bu kuvvetlere komuta üzere de yıldızı yeni parlayan sert ve disiplinli bir komutan olan Ömer Lûtfî Paşa atanmıştır. Beklenildiği gibi Paşa, Bosna'daki isyânı bastırmıştır. Fakat o askerî harekât sırasında sınıf ve din farkı gözetmeksizin kimseye acımamış, Bosna'daki sosyal yapıyı alt üst etmiştir. Hâlbuki bölgede Karadağ yayılcılığının önündeki en büyük engel Bosna'daki katı Müslüman muhafazakârlığı ve otoritesiydi. Böylece devlet kendi eliyle bu otoriteyi yok etmiştir. Bosna'daki harekâtın Karadağ'ın güçlenmesine ikinci etkisi daha dolaylı olmuştur. Bazı bölgelerde halk devletle isyâncılar arasında sıkışıp kalmış, kimi sınır kasabaları korunma karşılığında Karadağ tarafına geçme veya onlardan yardım isteme yoluna gitmiştir⁴⁵. Bu durum Karadağ Bosna sınırında kargaşaya yol açmıştır.

Insurrection August and September 1875 with an Historical Rewiew of Bosnia and A Glimpse at the Croats, Slavonians, and the Ancient Republic of Ragusa, London: Longmans, Green, And Co., 1876, s.346.

⁴⁴ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *a.g.e.*, varak:9b-10a.

⁴⁵ B.O.A. *İ.HR.*, nr:78/3831, Lef:8.

7- Karadağlılar'ın Jabyak Kalesi'ni Ele Geçirmesi

1479'da Osmanlılar tarafından fethedilen Jabyak Kalesi⁴⁶ İşkodra Gölü kenarında, tam Karadağ ile İşkodra Mutasarrıflığı sınırında, Moraça Nehri kenarında yer alan stratejik bir mevkedir. Nehre bağlı Luka Deresi, kale ile Jabyak kasabasını ikiye ayırmaktadır. Podgoriçe'ye 4, İşbuz'a 3 saat mesafededir⁴⁷. Karadağlılar için stratejik olduğu kadar manevi geçmişi olan bir yerdir. Karadağlılar'ın Ortaçağ'da kurdukları ve mevcut bağımsızlık isteklerinin tarihî temeli olarak gördükleri Zeta Devleti'nin başkenti burasıydı. Karadağlılar XIX. yüzyıl başından itibaren kaleyi ele geçirmek için çeşitli saldırılarda bulunmuşlar, bu hedeflerine ilk kez 1835'de ulaşmışlar, ancak bölgede uzun süre dayanamayarak kaleyi boşaltmak zorunda kalmışlardır⁴⁸.

Kendisine bağımsızlığı hedef olarak koyan genç ve hırslı ladika Danilo ise burayı ele geçirerek bağımsız devletini kurduğunu ve Karadağ'ın geçmişine sahip çıktığını tüm dünyaya ilân etmiş olacaktı. Bu maksatla amcası Georges Petroviç komutasındaki 3.000 kişilik bir gurup 24 Kasım 1852⁴⁹ gecesi ani bir baskınla kaleyi ele geçirmiştir⁵⁰. Kalenin aniden ve ciddi bir direniş olmadan Karadağlılar tarafından zaptı Osmanlı yetkililerini şüphelendirmiş, onlar daha çok kale içindeki bir ihanetten şüphelenmişlerdir. Mesela, Bosna Valisi Hurşid Paşa şüphesini, “*Dağ-ı mezkûr eşkiyâsı İşkodra Sancağı'nda vâki 'Jabyak Kal'asını bir tarîk-i hile ile zabt ve teshîr itmiş..*” cümleleriyle açıklar⁵¹. Fakat kalenin Karadağlılar tarafından kolayca ele geçirilmesinin esas nedenin, kaledeki askerlerin gafleti ve lakayt tutumları olduğu anlaşılmaktadır. Kalenin ele geçirildiği haberi alınır alınmaz, 28 Kasım'da İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar

⁴⁶ *Jabyak* kalenin Türkçe yazılış ve okunuşudur. Karadağlılar *Zabliak* demektedir olup, günümüzdeki adı da *Zabliak*'tır. Aynı yer İngilizcede *Zhabliach* olarak, Almanca'da *Schabibak* olarak geçer. *Zabljak*, *Schabjak* da diğer yazılış biçimleridir. Resim:15; Harita:3.

⁴⁷ B.O.A., *İ.H.R.*, nr:95/4631, Lef: 4, 16 Safer 1269/29 Kasım 1269 tarihli İşkodra'da bulunan Mülazım Mehmed Efendi'nin tahrirâtı; *Montenegro*, s.115. Mesafe, yaya bir insanın ortalama bir yürüyüşle katedebileceği yolu ifade eder.

⁴⁸ *Montenegro*, s.115.

⁴⁹ Ali Suavi kalenin ele geçiriliş tarihini 23 Aralık olarak verir. Bakınız, Ali Suavi, *Monténégro*, Paris: Imprimerie Victor Goupy, 1876, s.14, 20; P. Coquelle, *Histoire De Monténégro Et De La Bosnie Depuis Les Origines*, Paris: Ernest Leroux, Éditeur, 1893, s.317.

⁵⁰ Karadağ hakkında bir eser kaleme almış olan Ferik Selâmi ise 20 Karadağlı'nın bir gece kale surları dibine taş yığmak suretiyle kaleye sızdıkları ve kaledeki askerleri esir aldıklarını yazar. Bakınız, Ferik Selâmi, *Muhârebe-i Şarkiyye Tarihidir*, Milli Kütüphane: 06 Mil Yz B 335/1, s.26.

⁵¹ B.O.A., *İ.H.R.*, nr:94/4586, Lef:11, 1 Rebiülevvel 1269/13 Aralık 1852 tarihli Bosna Valisi Hurşid Paşa'nın tahrirâtı.

Paşa komutasındaki birlikler kaleyi kuşatmışlardır⁵². Ardından Ohri'ye asker ve mühimmat sevk edilerek Karadağ hakkında İstanbul'un vereceği karar beklenmeye başlanmıştır⁵³.

Osmanlı yetkilileri Jabyak'ın işgalini devlete karşı yapılmış bir meydan okuma olarak görmüşler, işgale göz yummanın Karadağ'ın bağımsızlığını tanımakla eşdeğer olacağını düşünmüşlerdir. Konu 4 Rebiülevvel 1269/16 Aralık 1852 tarihinde olağanüstü toplanan bir Meclis-i Mâhsûs'da görüşülerek Karadağ'a askerî harekât kararı alınmıştır⁵⁴.

B-HAREKÂTIN HARİCÎ NEDENLERİ

1-Avusturya- Macaristan'ın Tutumu

Karadağ askerî harekâtı öncesinde Klek ve Sutorina Limanları ve Macar Mültecileri Meselesi yüzünden Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkileri oldukça gergindi. Fransa ve Avusturya arasında 1797'de imzalanan Komfo Formiyo Antlaşması gereğince Dalmaçya Avusturya egemenliğine bırakılmış, bu tarihten sonra Dalmaçya'ya hâkim olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tüm sahile egemen olmak için faaliyetlere girişmiştir. Bu maksatla Avusturyalılar, Osmanlı Devleti'nin Dalmaçya sahilinde bulunan limanları Klek ve Sutorina'nın kendilerine ait olduğunu iddia etmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti ise Avusturya'nın tüm baskısına karşı limanlar üzerindeki egemenliğinden vazgeçmemiştir. Buna karşı Avusturyalılar da limanların Osmanlı Devleti tarafından kullanılmasını önlemek için ellerinden geleni yapmışlardır. Mesela, 1849 Bosna isyânı sırasında bölgeye asker sevki gündeme geldiğinde Avusturya'nın İşkodra Konsolosu 13 Aralık 1850'de İşkodra Mutasarrıfına bir nota vererek, "*Klek ve Sutorina İskeleleri'nin Osmanlı Devleti'ne, denizlerinin ise Avusturya'ya ait olduğunu bu sebepten Avusturya'nın izni olmaksızın bu limanlara Osmanlı gemilerinin yanaşmasına izin verilmeyeceğini*" bildirmiştir⁵⁵. Avusturya notasına rağmen Osmanlı gemileri

⁵² B.O.A., *İ.H.R.*, nr:95/4631, Lef:4, 17 Safer 1269/30 Kasım 1269 tarihli Kesedar Ahmed Hafız Efendi'nin tahrirati; Lef:5, 17 Safer 1269/30 Kasım 1269 tarihli İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa'nın tahrirati; *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, CVI, s.3016.

⁵³ B.O.A., *İ.H.R.*, nr:94/4586, Lef:9, 29 Safer 1269/12 Aralık 1852 tarihli Erkân-ı Harbiye Reisi İsmail Paşa'nın tahrirati.

⁵⁴ B.O.A., *İ.H.R.*, nr:94/4582, 8 Rebiülevvel 1269/20 Aralık 1852 tarihli arz tezkiresi.

⁵⁵ B.O.A., *İ.H.*, nr:3577, Lef:1, 15 Safer 1267/20 Aralık 1850 tarihli İşkodra Mutasarrıfı'ndan gelen tahrirat; Limanlarla ilgili problemler ilerleyen yıllarda da artarak devam etmiştir. Bakınız, Murad Efendi, *Türkiye Manzaraları*, Çeviren: Alev Sunata Kırım, İstanbul:

limanları kullanmış, Avusturyalılar da bu durumu hâkimiyet alanlarına müdahale saymışlar ve Osmanlı Devleti'ne bir ultiatom vermişlerdir. İki ülke neredeyse savaşın eşiğinden dönmüş, gerginlik Osmanlı Devleti'nin limanlar konusunda müzakereyi kabul etmesi üzerine yatışmıştır. Fakat iki ülkenin de iddiasından vazgeçmemesi sebebiyle müzakereler sürüncemede kalmış, kesin bir sonuca varılamamıştır⁵⁶.

2-Macar Bağımsızlık Savaşı

Osmanlı Devleti'ni yakından ilgilendiren Macar bağımsızlık savaşı 15 Mart 1848'de başlamıştır. Macarlar 12 maddelik bir bildiri yayınlamışlar ve isteklerinin Avusturya İmparatoru tarafından yerine getirilmesini istemişlerdir. İmparator Ferdinand bu istekleri gönülsüzce de olsa kabul etmiş, ancak onun ölümüyle yerine geçen yeğeni Franz Joseph Macarlar'a verilen tüm ayrıcalıkları kaldırmıştır. Bunun üzerine 14 Nisan 1849'da Kossuth Hükümeti Avusturya'dan bağımsızlığını ilan etmiştir⁵⁷. Ancak Avusturya, Rusya'nın yardımıyla Macar ihtilâlcileri ezmiş, Avusturya'da yaşama şansı olmayan birçok Macar Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Osmanlı Devleti'ne sığınan Macar ve Polonyalı mülteciler iade edilmemek için, görünüşte İslâmiyet'i seçmişler, çoğu deneyimli asker olan bu kimselerden 1850 sonbaharında iki tabur teşkil edilerek Ömer Lûtfi Paşa'nın emrine verilmiştir⁵⁸.

Avusturyalılar birçoğu hakkında idam fermanı bulunan Macar isyancıların kendilerine iade edilmemesini onur meselesi yapmışlar ve bu olayın intikamını almak için fırsat beklemeye başlamışlardır. Onlar, aradıkları fırsatı Karadağ'daki ladika değişimi sırasında yakalamışlardır. II. Petar'ın 31 Ekim 1851'de ölmesiyle Karadağ'da ortaya çıkan iktidar mücadelesinde Rusya ile

---

Kitap Yayınevi, 2007, s.126-127; Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, Yayıncı: Cavid Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991, s.267-268; Mahmud Celâleddin Paşa, *a.g.e.*, s.153-154; İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C.I, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982, s.112; Rıdvan Canım, *Mostar'dan Tiflis'e Gezi Notları*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2002, s.166.

⁵⁶ B.O.A., *A.AMD.*, nr:41/44, 9 Rebiülevvel 1269/21 Aralık 1852 tarihli arz tezkiresi.

⁵⁷ Bayram Nazır, "Macar ve Polonyalı İhtilalcilerin Osmanlı Devleti'ne İlticası ve Diplomatik Kriz", *Türkler*, C.XII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.81-82.

⁵⁸ Sacit Kutlu, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007, s.71; Misha Glenny, *Balkanlar 1804-1999. Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, Çeviren: Mehmet Harmancı, İstanbul: Sabah Kitapları, 2001, s.85; Hacer Mirgöl Eren Griffe, *Osmanlı'nın Hizmetkârı-Galip Ali Paşa Rızvanbegoviç-Stocec*, Ankara: Babil Yayın Dağıtım, 2005, s.127-128; György Csorba, "Macar Mültecileri", *Türkler*, Çeviren: Erol Hatıplı, C.XII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.808.

birlikte Danilo'yu desteklemişlerdir. Bununla da yetinmeyen Avusturyalı yetkililer tecrübesiz ladikayı prenslik iddiası, bağımsızlık talepleri ve yayılmacı emelleri hususunda cesaretlendirmişlerdir⁵⁹. Avusturyalılar diplomatik desteğin yanında Karadağlı âsî guruplara doğrudan lojistik destek de vermişlerdir. Mesela, 25 Mayıs 1851 Bar saldırısı sonucu geri çekilen Karadağlı âsîler Avusturya topraklarına sığınarak, Avusturya üzerinden Karadağ'a geçmişlerdir⁶⁰. Dahası kendi liman ve toprakları üzerinden Karadağ'a silah sevkine izin vererek, Karadağ'ın silahlanmasına yardımcı da olmuşlardır. Mesela, 1851 ilkbaharında 1,5 kıyyelik 2 top mühimmatıyla birlikte Kotor üzerinden gizlice Karadağ'a sokulmuştur⁶¹. 1852 Nisan ayında da 4 küçük top yine Kotor'dan Karadağ'a nakledilmiştir⁶².

3-Rusya'nın Tutumu

Ruslar Karadağ'ı her zaman bağımsız bir ülke olarak kabul etmişler ve oradaki her gelişmeyle çok yakından ilgilenmişlerdir⁶³. Bu ilgi II. Petar'ın 31 Ekim 1851'de ölümü üzerine doruğa çıkmıştır. Çünkü Petar'ın büyük kardeşi Pero Tomov Petroviç senatonun desteğini alarak ladika vekili olmuştur. Teamüllere göre ladika olması gereken yeğeni Danilo ise amcası öldüğünde din eğitimi için Viyana'dan Petersburg'a gitme hazırlıkları yapmaktaydı. Bu gelişme üzerine hemen Karadağ'a dönmüş, ancak dönüşü Karadağ'da hoş karşılanmamıştır. Bunun üzerine Danilo Rusya'nın desteğini almak üzere 1852 Nisan ayında Petersburg'a gitmiştir⁶⁴.

Osmanlı yetkilileri Karadağ'daki iktidar mücadelesini uzaktan takip etmekle yetinirken⁶⁵, Ruslar doğrudan olaylara müdahil olmuşlardır. Rus Çarı I. Nikola Albay Kovalevski'yi Karadağ'daki karışıklığı gidermesi için Çetine'ye göndermiştir. Kovalevski 9 Nisan 1852'de Çetine'ye ulaşmış, orada Karadağ reisleri ile uzun süren bir görüşme yapmıştır. Beraberinde 4 küçük top getiren

⁵⁹ Kutlu, *a.g.e.*, s.71.

⁶⁰ B.O.A. *İ.HR.*, nr:78/3831, Lef:9.

⁶¹ B.O.A. *İ.HR.*, nr:78/3831, Lef:8.

⁶² B.O.A. *İ.DH.*, nr: 253/15596, Lef:6, 20 Nisan 1852 tarihli Osservatore Triestino Gazetesi, s.1; Lef:4, 25 Receb 1268/15 Mayıs 1852 tarihli Hersek Valisi İsmail Paşa'nın tahriratı; *İ.DH.*, nr:252/15536, 1 Şaban 1268/21 Mayıs 1851 tarihli arz tezkiresi.

⁶³ B.O.A., *A.AMD.*, nr:94/80.

⁶⁴ P. Coquelle, *Histoire De Monténégro Et De La Bosnie Depuis Les Origines*, Paris: Ernest Leroux, Éditeur, 1893, s.315-316.

⁶⁵ B.O.A., *İ. HR.*, nr:82/4003, 25 Muharrem 1268/20 Kasım 1851 tarihli arz tezkiresi.

Kovalevski, Danilo'nun iktidarını sağlamlaştırmaya çalışmıştır⁶⁶. Dahası, Danilo'nun isteği doğrultusunda ileride kurulması planlanan Karadağ Prenslığı'nin sınırlarını tayin eden bir de harita hazırlamıştır. O tarihlerde Grahova Karadağ'a dâhil olmamasına rağmen Kovalevski haritasına burayı da dâhil etmiştir⁶⁷. Kovalevski'nin çalışmaları Karadağ'a sınır eyalet ve mutasarrıflıklarda endişeye neden olmuştur⁶⁸. Çetine'de bu gelişmeler olurken, Petroviç ailesinin kimi üyeleri de Viyana'ya gidip Rus elçisi ile görüşerek, Rusya'nın desteğini kazanmaya çalışmışlardır⁶⁹.

Danilo Petersburg'da bulunduğu süre içinde Çar I. Nikola'nın⁷⁰ teveccühünü kazanarak 2 Ağustos 1852'de Karadağ'a dönmüş ve Ruslar'ın güçlü desteği ile iktidarı ele geçirmiştir⁷¹.

Rus-Karadağ ilişkisinde İstanbul'u asıl endişelendiren mesele Ruslar'ın Danilo'nun "prenslık" iddialarına destek vermesi olmuştur⁷². Gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti, Rusya'ya kendi içişlerine karışmaması için bir protesto notası vermiştir. Notaya rağmen Ruslar geri adım atmamışlar, Osmanlı hâkimiyetinin Karadağ'da hiçbir zaman tesis edilemediği ve Danilo'nun prensliğinin tanınması konusunda ısrarlarına devam edecekleri cevabını vermişlerdir⁷³. Bu iddia karşısında, Fuad Paşa Karadağ'a dair meşhur layıhasını hazırlamıştır. Fuad Paşa kanıtlarıyla Karadağ'ın Osmanlı toprağı olduğunu ispat etmiştir⁷⁴. Layıhanın birer sureti tüm sefaretlere ve Ömer Lûtfi Paşa'ya

⁶⁶ B.O.A. *İ.DH.*, nr: 253/15596, Lef:4, 6.

⁶⁷ B.O.A., *İ.HR.*, nr:89/4370, Lef:9.

⁶⁸ B.O.A., *İ.HR.*, nr:89/4370, Lef:3, 5 Ramazan 1268/23 Haziran 1852 tarihli İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa'nın tahrirâtı; Belge:1.

⁶⁹ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:98/34, 3 Receb 1268/23 Nisan 1852 tarihli Belgrad Muhafızı Hurşid Paşa'nın Ömer Lûtfi Paşa'ya gönderdiği tahrirat; *İ. HR.*, nr:87/4247, 3 Receb 1268/23 Nisan 1852 tarihli Belgrad Muhafızı Hurşid Paşa'nın tahriratı.

⁷⁰ Doğumu 6 Temmuz 1796- Ölümü 2 Mart 1855 (İktidarı: 1825–1855). Resim:2.

⁷¹ B.O.A., *İ. HR.*, nr:89/4371, 25 Şevval 1268/12 Ağustos 1852 tarihli İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa'nın tahriratı; Elizabeth Roberts, *Realm of the Black Mountain. A History of Montenegro*, London: Hurst & Company, 2007, s.217-218.

⁷² B.O.A., *İ.HR.*, nr:89/4368, Lef:1; 11 Şevval 1268/28 Temmuz 1852 tarihli arz tezkiresi.

⁷³ B.O.A., *İ.HR.*, nr:89/4371, 23 Zilkade 1268/8 Eylül 1852 tarihli arz tezkiresi; Belge:3; *İ.HR.*, nr.92/4498, Lef:2.

⁷⁴ B.O.A., *Y.PRK.AZJ.(Yıldız, Arzuhal Jurnal)*, nr:1/3, 15 Rebiülevvel 1269/27 Aralık 1852 tarihli Karadağ Hükümeti'nden ve Rüesâ-i Ruhaniyyesi'nden bâis eden bir lâyhadır; *İ.HR.*, nr:94/4590, Lef:2; "15 Rebiülevvel 1269/27 Aralık 1852 Tarihli Karadağ'ın Devlet-i Âliyye'ye İsbât-ı Taallukuna Dair Fuad Paşa Hazretleri'nin Kaleme Aldıkları Lâyıha", Ankara: Milli Kütüphane, Yazma Demirbaş No: 06 Mil Yz B 117, s.1-4; Ahmed Midhat, *Üss-i İnkılâb*, Kısım-1

gönderilmiş, kendilerinden bilgi talep edilmesi halinde layıhadan faydalanılması istenmiştir⁷⁵. Karadağ'ın Osmanlı toprağı olduğunu ispata yönelik yapılan bir başka çalışma ise hâkimiyet sembolü kabul edilen vergi kayıtlarının incelenmesi olmuştur. Bu maksatla Maliye Nezâreti'ne gönderilen bir emir ile, Karadağlılar'ın 1182 (Mayıs 1768-Mayıs 1769) tarihinde cizye ve diğer vergileri ödeyeceklerine dair knezler tarafından gönderilen “*istîmân kâğıtları, mazharlar*” ve ödedikleri vergileri içeren kayıtların bulunması istenmiştir⁷⁶.

4-Panslavizm Düşüncesi

Panslavizm bütün Slavlar'ı tek bir devlet (Rusya) çatısı altında toplama idealidir. İdeolojik bir düşünce olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısında Slav toplumlar üzerinde çok etkili olmuştur. Panslavizm kelimesi ilk defa 1826'da Slovak araştırmacı Ján Herkel'in Budapeşte'de yayınlanan “*Elementa universalis linguae slavicae e vivis dialectis eruta et sanis logicae principiis suffulta*” adlı Latince eserinde kullanılmıştır⁷⁷. Fakat kelimeye dökülme dahi daha önce de birçok kişi Panslavizm düşüncesini dile getirmiştir. Mesela, Polonyalı düşünür Prens Adam Czartoryski (1770–1861) 1807'de Ruslar'ın bütün Slav devletlerini bir federasyon altında toplamasından bahsetmiştir⁷⁸. Ardından Petersburg'da *Birleşik Slav Cemiyeti* kurulmuş ve panslav cereyan kuvvetlenmiştir. Panslav ideolojinin gelişimiyle birlikte, Iurii Fedorovich Samarin (1819–76), Ivan Sergieevich Aksakov (1823–86), Vladimir Ivanovich Lamanskii (1833–1914), Alexander F. Hilferding (1831–72), Nicholas Iakovlevich Danilevskii (1822–85) gibi yazarlar Panslavist ideolojiyi tarihî olarak temellendirmişler ve yaymışlardır. 1830'lardan itibaren Michael Petrovich Pogodin (1800–75) ile birlikte panslavizm Ruslar'ın tekeline girmiş ve Rusya liderliğinde kurulacak bir birlik panslavistlerin

---

Evvel: Kırım Muhârebesinden Cülûs-ı Hümâyûna Kadar, İstanbul: Takvîmhâne-i Âmire Matbaası, 1294, s.297-309.

⁷⁵ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4590, Lef:3, 25 Rebiülevvel 1269/6 Ocak 1853 tarihli arz tezkiresi. Layıhanın bir sureti Bosna teftiş memuru Mehmed Kamil Paşa'ya da gönderilmiş ve Paşa tarafından çok beğenilmiştir. Bakınız, B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:124/81, 8 Rebiülahir 1269/19 Ocak 1853 tarihli Mehmed Kamil Paşa'nın tahrirâtı; *İ.HR.*, nr:94/4628, 26 Rebiülevvel 1269/7 Ocak 1853 tarihli Berlin Sefiri Ali Rıza Efendi'nin tahrirâtı.

⁷⁶ B.O.A., *A.MKT.NZD.*, nr:70/74, 30 Rebiülevvel 1269/11 Ocak 1853 tarihli Maliye Nezâreti'ne yazılan tezkere.

⁷⁷ Michael Boro Petrovich, *The Emergence of Russian Panslavism 1856–1870*, New York: Columbia University Press, 1958, s.2; Kohn, *a.g.e.*, s.20.

⁷⁸ Kohn, *a.g.e.*, s.18

tek ideali haline gelmiştir⁷⁹. Fakat tüm bu çalışmalar gerçekleşmeden önce güney Slavlar'ı arasında Rusya'nın liderliği çok önceden kabul edilmiştir. Mesela, 1804'de Piva Manastırı Archimandrite Arsenius Gagović bu maksatla Petersburg'a giderek bir Rus Prens'in idaresi altında Ortaçağ Sırp Devleti'nin kurulması teklifini yapmıştır⁸⁰. Benzer istekler ilerleyen yıllar da artarak devam etmiştir. Özellikle millî Sırp edebiyatının kurucularından Vuk Stefanoviç Karadziç (1780–1864) hayatını Slav birliğini kurmaya vakfetmiştir. Güney Slav birliği kurma (Slovenski Jug-Yugoslavya) düşüncesinin ortaya çıkışı da bu tarihe rastlamıştır⁸¹.

Panslavizm'in Balkan milletleri üzerindeki etkisi Osmanlı Devleti'nin resmî belgelerine çok az yansımıştır, ancak 1851 tarihli bir belgede panslavizme doğrudan atıf yapılmıştır. Aralarında Rumeli Ordu Komutanı Ömer Lûtfî Paşa, Bosna Eyâlet Valisi Mehmed Hayreddin Paşa, Meclis-i Kebir Reisi Süleyman Nazım'ın da bulunduğu Bosna Meclis-i Kebir üyeleri Karadağ kaynaklı asayiş problemlerini değerlendirirken Panslavizm'in etkilerini de dikkate almışlardır. Bosna Meclis-i Kebiri'nin raporuna göre, Panslavistler 1850'lerin ilk yıllarını Panslavist direnişin başlangıcı olarak kabul etmişler; Bosna, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ üzerinde Panslavizmin olumsuz tesirleri iyice gün yüzüne çıkmıştır⁸².

C-HAREKÂT KARARININ ALINMASI

Karadağ'a askerî harekât fikri ilk kez 16 Kasım 1852 tarihinde, Hariciye Nazırı Fuad Paşa'nın İstanbul'daki İngiliz Maslahatgüzârı Rose ile yaptığı görüşmede dile getirilmiştir. Harekât düşüncesini kelimelere ilk döken maslahatgüzâr olmuştur⁸³. Fuat Paşa'nın, “*Karadağ Ladikası'nın tâbî olduğu*

⁷⁹ Petrovich, *a.g.e.*, s.25-31, 61-103; Astrid S. Tuminez, *Russian Nationalism Since 1856: Ideology and the Making of Foreign Policy*, Rowman & Littlefield, 2000, s.57-100.

⁸⁰ Petrovich, *a.g.e.*, s.13-17.

⁸¹ Güney Slavları'nın panslav hareketi içindeki yeri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, Kohn, *a.g.e.*, s65-74.

⁸² B.O.A. *İ.HR.*, nr:78/3831, Lef:3; Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *a.g.e.*, varak:10a, 11b.

⁸³ Ahmed Cevdet Paşa ise Karadağ harekâtını tamamen Ömer Lûtfî Paşa'nın askerî hırsına bağlar. Ona göre Paşa'nın cihangirlik sevdası devletin başına Karadağ Meselesi'ni açmıştır. O *Tezâkir*'de, “*Ne çare ki fatihlik kazanmak gayret-i cahiliyyesiyle devletin başına bir Karadağ gailisi çıkarılmış oldu.*” sözleriyle harekâtın gereksiz olduğunu ifade eder. Fakat Ahmed Cevdet Paşa haksızdır. Zira yukarıda açıklandığı gibi harekâtın sebebi Ömer Lûtfî Paşa değil, Danilo'nun hırs ve hedefleridir. Ömer Lûtfî Paşa'nın Karadağ'a dair raporları bir yana bırakılsa dahi, Danilo'nun faaliyetleri, Viyana, Paris ve Londra Sefaretleri'nden gelen raporlar, Nevâhî-i Âsiyye

Osmanlı Devleti yerine Petersburg'a gidip kendini prens ilân etmesinin Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine zarar verdiğini" söylemesi üzerine maslahatgüzâr, "İngiltere'nin de Paşa gibi düşündüğünü, Osmanlı Devleti'nin dâhilî istikrârını ve bütünlüğünü koruması için Karadağ'ın itaat altına alınması gerektiğini" ifade ederek, "Rahatsızlıklarını Rusya tarafına da ilettilerini" belirtmiştir. İngiltere'nin açık ve beklenmedik desteği Fuad Paşa'yı hem şaşırtmış hem de sevindirmiştir. İngiltere'nin ardından Fransız Hükümeti'nin de Karadağ'daki gelişmelerden rahatsız olduğu ve Osmanlı Devleti'nin atacağı adımları destekleyeceği haberi İstanbul'a ulaşmıştır⁸⁴. Böylece, Osmanlı idaresi aldığı güçlü destek ile Karadağ meselesini halletmek askerî hazırlıklar yapmaya başlamıştır⁸⁵.

Osmanlı Devleti'nin askerî hazırlıklarına paralel olarak, Karadağlılar da kendi hazırlıklarına başlamışlardır. Viyana Sefiri, 23 Kasım 1852'de Karadağlılar'ın asker toplamaya başladıklarını rapor etmiştir. Osmanlı Devleti dikkatini Karadağ'a yöneltirken⁸⁶, Avrupa basınında da Karadağ ile ilgili haberlerde artış yaşanmıştır⁸⁷. Bu sırada Rus Çarı I. Nikola da Avusturyalı yetkililerle Karadağ'ın bağımsızlığı konusunu görüşmek üzere Viyana'ya özel görevli bir memur göndermiştir⁸⁸. Rus görevli Avusturya'da başarılı olmuş, Aralık ayı ortalarına doğru Avusturyalılar'ın da Danilo'nun prenslik ve bağımsızlık taleplerine olumlu yaklaştıkları, hatta Karadağlılar'a çeşitli yardımlarda buldukları dedikoduları ortalığa yayılmaya başlamıştır⁸⁹.

halkının tutumu, Jabyak Kalesi'nin Karadağlılar tarafından ele geçirilmesi Osmanlı Devleti'ni Karadağ harekâtına zorlamıştır. Ahmed Cevdet Paşa, Avusturya müdahalesi ile Osmanlı ordusunun Karadağ'ı boşaltması ve harekât sonrasında Karadağlılar'ın daha da şımarıklarını göz önüne alarak harekâtı eleştirmektedir. Fakat bunun mesulü Ömer Lûtfî Paşa değil, bizatihi Osmanlı Hariciyesi'dir. Osmanlı ordusu son derece ağır kış şartlarına rağmen başarılı olmuş, Osmanlı askerlerinin Çetine'ye girmesi an meselesi iken harekât İstanbul'un emri üzerine durdurulmuştur. Bakınız, Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 1-12*, Yayınlayan: Cavid Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991, s.14-16.

⁸⁴ B.O.A., *A.AMD.*, nr:41/13, 4 Safer 1269/17 Kasım 1852 tarihli tezkire; Belge:4.

⁸⁵ B.O.A., *A.MKT.MHM.*, nr:50/61, 8 Safer 1269/21 Kasım 1852 tarihli Seraskerliğe yazılan tezkere; *A.MKT.NZD.*, nr:66/83, 13 Safer 1269/26 Kasım 1852 tarihli arz tezkiresi.

⁸⁶ B.O.A., *A.MKT.MHM.*, nr:51/42, 27 Safer 1269/10 Aralık 1852 tarihli tezkere.

⁸⁷ B.O.A., *HR.MKT.*, nr:52/27, 24 Safer 1269/7 Aralık 1852 tarihli arz tezkiresi.

⁸⁸ B.O.A., *HR.MKT.*, nr:51/76, 10 Safer 1269/23 Kasım 1852 tarihli Viyana Sefiri Mehmed Arif Efendi'nin tahrirati.

⁸⁹ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:118/7, 7 Rebiülevvel 1269/19 Aralık 1852 tarihli Bihke Kaymakamı Esseyid Ahmed Şakir'in tahrirati.

Harekât kararı alan Osmanlı Devleti Batı kamuoyu nezdinde harekete geçerek, ilgili ülkelere iletilmek üzere Viyana ve Fransa sefirlerine birer açıklama göndermiştir. Açıklamada⁹⁰,

1. Danilo'nun Petersburg'a gitmesi ve orada prens olarak kabul görmesinin İstanbul'da huzursuzluğa neden olduğu
2. Danilo'nun Karadağ'a döndükten sonra kendini prens ilân etmesinin yanlışlığı
3. Karadağlılar'ın Nevâhî-i Âsîyye halkını ayaklandırmaya yönelik faaliyetleri
4. Karadağlılar'ın Nikşiç, Grahova, Piva, Zupa, İşbuz'a yönelik saldırıları
5. Nihayet Karadağ birliklerinin devletin resmî kuvvetlerine saldırarak 20 askeri şehit etmesi, konularına değinilmiştir.

Karadağlılar'ın bu tavırları karşısında İngiltere'nin açıkça Osmanlı Devleti'ni desteklediği hatırlatılarak, ilgili ülkelerden de Osmanlı Devleti'nin haklılığını tanımaları istenmiştir⁹¹. Tebligatın ardından Osmanlı Devleti'nin yaptığı bir başka çalışma ise Avusturya'da kamuoyu oluşturmaya yöneliktir. Osmanlı idarecileri haklılıklarını Avusturya kamuoyuna duyurabilmek için bazı gazetelere maddi yardım yapmış, bazı gazetecilerle taltifte bulunarak onları elde etmiştir⁹². Osmanlı idarecileri bir yandan harekât için gerekli adımları atarken, bir yandan da silaha başvurmadan Karadağlılar'ın yaptıkları hatayı anlayacaklarına olan inançlarını korumayı sürdürmüşlerdir⁹³.

Karadağlı âsîlerin Jabyak Kalesi'ni ele geçirmesi, harekât kararının erkene alınmasına neden olmuştur. Daha evvel kışın yaklaşması ve operasyon sahasının dağlık olması sebebiyle askerî harekâtı ileri bir tarihte başlatmayı planlayan Osmanlı idaresi, Jabyak saldırısı sonrasında her türlü zorluğu göze alarak derhal operasyon kararı almıştır. Konu, 4 Rebiülevvel 1269/16 Aralık 1852 tarihli Meclis-i Mâhsûs'da görüşülerek karara bağlanmıştır. Fakat

⁹⁰ B.O.A., *A.MKT.MHM.*, nr:51/29, 25 Safer 1269/8 Aralık 1852 tarihli Viyana ve Paris Sefaretlerine gönderilen tahrir.

⁹¹ B.O.A., *A.MKT.MHM.*, nr:51/29.

⁹² B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:116/88, 26 Safer 1269/9 Aralık 1852 tarihli Viyana Sefirine gönderilen tezkere.

⁹³ B.O.A., *HR. MKT.*, nr:52/72, 29 Safer 1269/12 Aralık 1852 tarihli Esseyyid Ali Rıza'nın tahriratu.

toplantıdaki esas tartışma, Karadağ'a bir askerî harekât icra etmek değil, bu harekâtın Batılı devletlere nasıl izah edileceği noktasında yoğunlaşmıştır. Bu yüzden daha harekât başlamadan Karadağ harekâtının tüm detayları tespit edilmiştir⁹⁴. Harekâtı komuta etmek üzere Ömer Lûtfî Paşa görevlendirilerek, ona harekâtın nasıl icra edileceğine dair bir talimatnâme gönderilmiştir. Talimatnâmeye göre Karadağ askerî harekâtı esnasında aşağıda belirtilen hususlara dikkat edilecekti⁹⁵:

1. Osmanlı Devleti'nin Karadağ askerî harekâtından kastı Karadağ'ın mevcut statüsünü değiştirmek değildir. Bu kabilden olmak üzere;

a) Karadağ denilen bölge eskiden sadece bir dağ ve eteklerinden ibaret iken zamanla genişlemiştir. Yapılacak askerî harekâtla Karadağ kendi sınırlarına çekilecek.

b) Karadağ içinden geçerek İşkodra'yı Hersek'e bağlayan⁹⁶ yol açılacak.

c) Mevcut Ladika Danilo istiklal sevdasına düşmüş olduğundan radikalık onun ve ailesinin elinden alınarak, bu makam lağvedilecek.

d) Karadağ'a daha sonradan ilave olunan sancaklar alınacak, asıl Karadağ bölgesinde kalan sancaklara idareci olarak Karadağ kökenli güvenilir birer serdar atanacak, içlerinden birisi İşkodra Valileri'nin emrinde olmak üzere cümlesine baş serdar veya kaymakam unvanıyla reis tayin edilecek. Bu serdar sınırların korunmasından ve Karadağ'ın iç güvenliğinden sorumlu olacak. Baş Serdar olarak Nyegoş ailesinden muteber biri bulunabilirse o da tayin edilebilecek. Yine mevcut ladika tüm iddiasından vazgeçmek ve kaymakamlığı kabul etmesi halinde onun da baş serdar olarak atanması mümkün olabilecek, ancak buna daha sonra karar verilecek.

e) Serdarlar masrafları için toplayacakları vergiyi halkın rızası doğrultusunda ve onaylarıyla tespit edecek, tespit edilen meblağ devlet tarafından onaylanacak.

⁹⁴ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4582, 8 Rebiülevvel 1269/20 Aralık 1852 tarihli arz tezkiresi.

⁹⁵ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4582, Lef:1; Belge:7.

⁹⁶ İşbuz-Nikşiç Hattı. Karadağ'ın tam ortasından geçen bu yol Brda ve Crna Gora ana bölgelerini ikiye ayırmaktadır. Yolun açık tutulması Karadağ'ın iç güvenliğini tehlikeye düşürdüğünden ladikalar bu yolu kapalı tutmuşlardır.

f) Karadağ halkının sınırları dışında ve İşkodra Gölü civarına gelmeleri yasaklanmıştır. Fakat gelecekte hal ve tavırlarında bir değişiklik olması durumunda bu yasak kalkarak, diğer tebaa gibi onlar da serbestçe hareket edebileceklerdir. Bunun için Karadağ'da mürur ve kefalet sistemi yerleştirilecek.

2. Karadağ askerî harekâtı başladığı anda geri çekilme olamayacağından, harekât birkaç cephede birden aynı anda başlayacak. Bu yüzden Ömer Lûtfî Paşa bir kolun komutasını kendi yürütecek, diğer kolları ise onun komutası altında olan başka komutanlar yürütecek. Harekâtla birlikte Karadağ'a birkaç koldan girilerek âsîler Çetine'ye sürülerek orada kuşatılacak. Kuşatma tamamlanınca kendileri itaate davet edilecek. Verecekleri cevap İstanbul'a bildirilerek durum yeniden değerlendirilecek.

3. Çatışmalarda esas amaç mümkün olduğu kadar az insanın hayatını kaybetmesidir. Bu ise ancak Karadağlılar'ın arasındaki birlikteliğin bozulması ile sağlanabilir. Onların arasındaki birlikteliği bozmak veya Danilo'ya verdikleri desteği çekmeleri için kimileri para ile kimileri ise güzel söz ve adaletle elde edilerek aralarındaki ittifak bozulacak. Bu strateji tutarsa, devleti destekleyen kimselerden Osmanlı askerlerini bölgeye çağırın dilekçeler alınacak.

4. Gerek askerî gerekse diğer tedbirler sonucu halk mevcut Ladika Danilo'dan yüz çevirirse, derhal görevinden alındığı ilân edilecek, ailesi ayakta kalmayı başarırsa bunlar içinden birisinin baş serdar veya kaymakam atanması hususu değerlendirilecek. Fakat bu yol son tercih olacak. Ancak iş uzar ise ailesinden birisi Danilo'nun yerine atanıp, aşama aşama o da tasfiye edilecek. Bu hedeflerden hangisi gerçekleştirilebilir ise halka, o yolda Sırpça ilannâmeler dağıtılacak.

5. Osmanlı askerleri klasik harp yöntemlerinin dışında çocuklara, kızlara, halkın namusuna dokunmayacak, halkın ev mal ve eşyalarını gasp etmeyecek, evlerini yakmayacak, sebepsiz ölümlere neden olmayacaklar, "... zinhâr ve zinhâr böyle hâlât-ı nâ-marziyyenin zuhura gelmemesi esbâbına müştîr-i müşârünileyh hazretleri tarafından ziyâdesiyle dikkat ve itinâ olunacaktır."

6. Karadağ, Avusturya Devleti'yle sınır olduğundan orada gerçekleşecek askerî harekât Avusturyalılar'ı yakından ilgilendirecektir. Bosna harekâtında olduğu gibi bu harekâta da karşı çıkacaklardır. Bu yüzden Karadağ'daki harekâtın Avusturya tarafından şikâyet sebebi sayılmaması için, sınırlara titizlikle riayet edilecek, Avusturyalı yetkililer harekât hakkında bilgi

isterlerse harekâtın mahiyetinin Karadağ kaynaklı eşkıyâlığın önüne geçmek olduğu bildirilecek.

7. Ömer Lûtfî Paşa ile haberleşme kesintisiz sürdürülecek. Yeni problemler ortaya çıkar ise ona göre hal çareleri bulunup paşaya bildirilecek.

Talimatnâmenin sonuna eklenen ilâve bir paragrafla, “*İşkodra-Hersek (İşbuz-Nikşiç Hattı) açılması hariç diğer kararların değişebileceği*” ifade edilmiştir⁹⁷. Meclis kararı sonucu kaleme alınan nihaî tezkirede ise Karadağ’ın hukukî statüsünün değiştirilmesi hariç diğer tüm hususlar kabul edilmiştir⁹⁸.

Karadağ’a askerî harekât kararının alınmasının ardından 4.cü maddede bahsi geçen ilânnâme 11 Rebiülevvel 1269/23 Aralık 1852’de Ömer Lûtfî Paşa’ya gönderilmiştir⁹⁹. İlânnâme şu şekildedir¹⁰⁰:

“*Ey Karadağlılar*

İçlerinizden bazı kendüyü bilmezlerin sözlerine aldanub hükümet-i meşruanız olan Devlet-i Aliyye’ye karşı durmağa kalkışmış olduğunuzdan kahr u gazabını kendünüz davet eylediniz. Şimdi Asâkir-i Hazret-i Şâhâne’nin kuvvetini gördünüz ve Devlet-i Aliyye’ye karşı durulamayacağını anladınız. Cümleiniz hemşehrilerimiz olduğunuzdan bir katre kanınızın dökülmesini istemez idik. Lakin sizin hareketiniz hakkınızda bu muâmele-i şiddete sebep oldu. Erbâb-ı isyân haklarında Devlet-i Aliyye’nin kahr u gazabı ne kadar büyük ise cümlemizin metbu-ı şer’î-i efhemimiz olan velinimetimiz padişahımız efendimiz hazretlerinin merhamet ve şefkat-i mülûkâneleri ol-mertebelerde azîm olduğundan asâkir-i şâhâneye mukâvemeti iktidârınız olamadığını anladığım günde her bir tarafta terk-i muhârebe olunmasını tenbih eyledim. Devlet-i Aliyye inâd ve isyâna cesâret idenleri terbiye itmeği mülkdârlığının vazifesinden bildiği gibi tebaasının saâdethalini dahi istihâl itmeği zimmet-i himmetine lâzım bildiğinden Karadağ’ın terbiyesini emr itmekle beraber ahâlisinin her yüzden rahat ve âsâyiş görmeleri esbâbının istikmâlini birlikde düşünmüştür.

Evvela din ve mezhepçe şimdiye kadar nâil olduğunuz müsadâdât-ı seniyye tekrar temin olunur.

⁹⁷ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4582, Lef:1.

⁹⁸ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4582, 8 Rebiülevvel 1269/20 Aralık 1852 tarihli arz tezkiresi.

⁹⁹ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4584, 11 Rebiülevvel 1269/23 Aralık 1852 tarihli arz tezkiresi.

¹⁰⁰ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4584, Lef:1; Belge:5-6.

Saniyen fukara-yı ahâlinin hiçbir yüzden zulm ve teaddî görmemesi için idâre-i memleket için bir nizâm-ı mâhsûs yapılması Devlet-i Aliyye'nin emr-i iktizasından olub asıl Karadağ denilen mahallin kadimiyeden kaç nahiyeden ibaret olduğu ma'lûm olmağla iş bu nahiyelerin ayrı ayrı idareleri için her birine ahâli içinde muteber bir kimse serdar nâmıyla baş olub cümlesinin reisi olmak üzere birinin tayini lâzım gelüb [muahharen zimâm-ı idâre-i memleketi eline almış olan Danil Nyegoş'un ahâli-i cebelin şu vechle hareketine sebep olarak tebaa-i şahânenin kanları dökülmesine bâis olmuş ve o cihetle anın idarede olması mümkün olamayub halkça olan emniyeti dahi zâyi' eylemiş olmağla anın azliyle bugün intihâb olunan filan baş serdar olacaktır veya {cümlelerin muteberi olan filân baş serdar nâmıyla cümleye reis nasb olunmuşdur¹⁰¹.}]¹⁰². Nefs-i Karadağ İşkodra Sancağı'na merbût kılınacağından ve baş serdar olan kimse İşkodra Valileri'nin maiyetinde bulunacağından anların kaymakamı olacaktır ve iş bu kaymakam memleketin zabitasına ve hudûd-ı hakâniyyenin muhâfazasına me'mûr olub umûm idâre-i memleketden mes'ûl tutulacaktır. Devlet-i Aliyye Cebel'in vergisini idâre-i dahiliyyesine tahsîs idüb gerek zâbita-i memlekete ve gerek kilisalara aid olan ve terbiye-i umûmiye gibi sair cihetle lazım gelen mesârif için herkesin vireceği hisse ve bu mesârifin hüsn-i tesviyesi nahiyeler serdarlarıyla baş serdarın ittifaklarıyla ve Devlet-i Aliyye'nin ihtimâm emriyle yapılacak bir nizâma göre olacaktır.

Salisen Karadağ içinde olan nevâhînin birbirleri arasında bazen zuhura gelen mukatelelerin kamilen def'î murad-ı Devlet-i Aliyye olacağı gibi Karadağlıların Memâlik-i Mahrûsâ-i Hazret-i Şahâne'nin sâir taraflarında umûm teba-i şahâne'nin nâil oldukları müsa'adâta bilâ istisnâ mazhar olmaları ve Memâlik-i Düvel-i Mütehâbbede himâye-i Devlet-i Aliyye ile asûde hal

¹⁰¹ Savaş istenildiği geçmez veya dış müdahalelerinin durumuna göre { cümlelerin muteberi olan filân baş serdar nâmıyla cümleye reis nasb olunmuşdur } , ifadeleri yerine “..çünkü müteveffa vladikanın familyası öteden berü idâre-i memleket itmiş olduğundan anların içinden filan baş serdar nâmıyla cümleye reis nasb olunmuşdur.”. ifadesi kullanılacaktır.

¹⁰² Gerektiği takdirde [muahharen zimâm-ı idâre-i memleketi eline almış olan Danil Nyegoş'un ahâli-i cebelin şu vechle hareketine sebep olarak tebaa-i şahânenin kanları dökülmesine bâis olmuş ve o cihetle anın idarede olması mümkün olamayub halkça olan emniyeti dahi zâyi' eylemiş olmağla anın azliyle cümlelerin muteberi olan filân baş serdar nâmıyla cümleye reis nasb olunmuşdur] ifadeleri yerine “muahharen idâre-i memlekette bulunan Danil Nyegoş bundan böyle metbû'-ı şer'îsi olan Devlet-i Aliyye'ye itâat ve inkıyâddan ayrılmayacağı ve cebelin saâdethalini müeddî olan nizâmât-ı hüsneyi tamamen icrâ ideceğini tahhüd eylediğine ve kendüsü millet içinde muteber bulunduğu binaen baş serdar nâmıyla yerinde ilkâ olunmuştur.” ifadesi kullanılacaktır.

bulunmaları matlûb-ı alî-i Devlet-i Aliyye olduğundan asâyiş-i dahiliyenin muhafazasıçün nahiyeye serdarları başka başka mesul olmak ve eyâlât-ı mütecâvirede hüsn-i hareketleri ve Devlet-i Aliyye'nin muhibb ve müttefiki olan Avusturya Devleti memâlikine gittikleri vakt bâdî-i şikâyet olacak halâtta icinâb idüb her halde hudûd ve öte tarafla olan hüsn-i münasebâta riâyetleriçün baş serdar ile umûm serdaran mesûl tutulmak üzere gerek dahilen seyr ü hareket ve gerek haricde seyahât için mürûr ve tezkere usûllerinin bir hüsn-i nizâma rabtı irâde-i seniyye iktizasındandır. Rüesa ve muteberânınızı yanına celb ve cemle bu şeylerin esâsını müzakere iderek Devlet-i Aliyye'ye arzla istizân idecek midir?

Ey Karadağlılar işte Devlet-i Aliyye'nin maksadı sizleri dâimâ âsî nazarıyla bakdıracak bir halden kurtarub Padişahımız Efendimiz'in sadık tebaalığına yakışan sıfatla her gün saâdethale mazhar olmanızdan başka bir şey olmadığı anladınız ve Devlet-i Aliyye'nin kuvvetiyle merhametli bir derece olduğunu gördünüz. Bu nâil olduğunuz nimetin bundan sonra göreceğiniz envâ'ı inâyetin kadrini bilüb bundan böyle itâat ve inkıyâddan ayrılmayarak her halde Padişahımız Efendimiz'in duasıyla meşgûl olmanız lazımdır.”

Yukarıdaki beyannâmeden de anlaşılacağı gibi devletin niyeti, 200 yıldır bölgede problemlerin kaynağı olduğuna inandığı Karadağ'daki idarî yapıyı kökten değiştirmektir. Hükümet planına göre, Nyegoş iktidarı devrildikten sonra yerlerine atanacak serdarlar aracılığıyla bölge kontrol edilecek, ancak Osmanlı Devleti'nin hukuk, askerî ve malî kanunları bölgede geçerli olmayacaktı. Bu düzenleme ile Karadağ eskisi gibi iç işlerinde serbest olacaktı.

Harekâtla birlikte Batı ve Rus tepkisinin aratacağı düşünüldüğünden harekât kısa ve sonuç almaya yönelik olacaktı. Buna yüzden hazırlanan harekât planlarının amacı Karadağ kuvvetlerini birkaç cepheye birden yaymak ve zayıflatmaya yönelikti. Plan gereği¹⁰³;

1. Rumeli Ordu Komutanı Ömer Lûtfî Paşa, İşkodra Ordusu ile İşbuz üzerinden
2. Rumeli Ordusu Kurmay Başkanı Ferik İsmail Paşa¹⁰⁴, Piva ve Derbenak üzerinden

¹⁰³ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:121/1; Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *a.g.e.*, varak:10a.

¹⁰⁴ İsmail Paşa 23 Aralık 1852'de Gaçka'ya giderek komutayı devralmıştır. Bakınız, B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:121/1, 14 Rebiülahir 1269/26 Aralık 1852 tarihli Hersek Valisi İsmail Paşa'nın tahrirati.

3. Rumeli Ordusu Komutanlarından Mirliva Derviş Paşa, Benan ve Grahova üzerinden

4. Donanma ile Dalmaçya sahilinin ablukaya alınarak bir miktar asker ile Bar üzerinden; Karadağ topraklarına girmesine karar verilmiştir.

Osmanlı idarecileri gerek harekât öncesinde gerekse harekât sırasında oldukça dikkatli davranmışlar ve kamuoyunu bilgilendirmeye çok önem vermişlerdir. Harekâtın başlamasının ardından Mısır, Vidin, Sayda, Selânik, İzmir Valileri ve Belgrad Muhafızı'na bir emir gönderilerek bazı yabancıların kendilerinden konu ile ilgili bilgi isteyebilecekleri, bu durumda doğru bilgi vermenin önemine işaret edilmiştir. Emirde, Karadağ'ın Osmanlı toprağı olduğu ve devlete karşı isyân ettikleri için bölgede bir iç güvenlik harekâtı gerçekleştirildiğinin yabancılara izâh edilmesi istenmiştir¹⁰⁵. Ayrıca, Fuad Paşa'nın layıhası Fransızca'ya tercüme edilerek, tüm valilik ve elçiliklere gönderilmiş, bilgi talebi olması halinde layıhanın ilgili kimselere verilmesi emredilmiştir. Uygulama Karadağ hakkında bilgisi olmayan idarecilerin işini kolaylaştırmış, bu idareciler İstanbul'a memnuniyetlerini bildiren mektuplar göndermişlerdir¹⁰⁶.

D-ASKERÎ MÜCADELE

1-Tarafların Güçleri

Karadağ'ı tamamı Petroviç ailesinin elemanlarından oluşan Mirko, Corc (Georges), Kerco ve Ladika Danilo'nun komutasındaki birlikler tarafından savunulmuştur. Ladika Danilo¹⁰⁷ Karadağ orduları genel komutanı olarak Ömer Lûtfî Paşa'nın karşısına çıkacak, gerektiğinde de diğer birliklerin yardımına gidecekti. Takribi kuvveti 10.000 kişi civarındaydı. Diğer birliklerin sayıları değişmekle birlikte ortama 3.000'er kişiden oluşmaktaydı. Kardeşi Mirko Ostrog'da İsmail Paşa'yı durduracak, Amcası Corc Osman Mazhar Paşa'ya karşı Jabyak ve civarını koruyacak, diğer amcası Kerco ise Derviş Paşa'yı engellemeye çalışacaktı. Fakat bu birlikler çok hızlı hareket kabiliyetine sahip olduklarından, zaman zaman birkaç cephede birden savaşabilmişlerdir¹⁰⁸. Harekâtın gerçekleştiği tarihte Karadağ'ın nüfusu kesin olarak bilinmemekle birlikte 100.000-120.000

¹⁰⁵ B.O.A., *HR. MKT.*, nr:55/11, 7 Rebiülahir 1269/18 Ocak 1852 tarihli hüküm.

¹⁰⁶ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:125/61, 29 Rebiülahir 1269/9 Şubat 1853 tarihli Hüdâvendigâr Eyâlet Valisi'nin şukkası.

¹⁰⁷ Osmanlılar bazı belgelerde kendisinden Ziko olarak bahsederler.

¹⁰⁸ Vaclik, *a.g.e.*, s.137.

arasında, savaşçı nüfus ise 15.000–20.000 civarındaydı. Savaş zamanlarında bu sayı 2 katına çıkabiliyordu¹⁰⁹. Kanaatimize göre 1852–53 askerî harekâtı esnasında Karadağ'ı savunanların sayısı 15–20.000 kişi civarında olmalıdır.

Eserinde Karadağlılar'ı yüceltmek için elinden geleni yapan Ferik Selâmî, Karadağlılar'ın 10.000 kişilik kuvvetine karşı Osmanlılar'ın 84.000 kişi olduklarını yazar. Ona göre, Osmanlı ordusu Ömer Lûtfî Paşa komutasında İşbuç-Podgoriçe arasında 30.000 kişi, İşkodra Valisi Osman Mazhar Paşa kumandasında 8.000 kişi, Sutorina'da General Selim Paşa komutasında 10.000 kişi, Nikşiç'de İsmail Paşa komutasında 18.000 kişi, Grahova'da Derviş Paşa komutasında 18.000 kişi olmak üzere toplam 84.000 kişiden oluşmaktaydı. Ancak bu kadar büyük bir ordunun orada bulunması mümkün görünmemektedir¹¹⁰. Çünkü Osmanlı Hükümeti, Karadağ askerî harekâtını borçlanarak gerçekleştirmişti. Bu yüzden harekâtın kısa sürmesi ve gereksiz asker kullanılmaması konusunda ısrarcı olmuştur. Bazı yabancı kaynaklar ise Osmanlı ordusunun mevcudunu 20.000 olarak gösterirler¹¹¹. Karadağ tarihi ile ilgili bir internet kaynağında ise Osmanlı ordusunun sayısı 56.000 kişi olarak gösterilmektedir. Ancak kaynak belirtilmediğinden ciddiyeti şüphelidir¹¹². Fakat gerek Osmanlı resmî kayıtları gerekse çoğu yabancı kaynak Osmanlı ordusunun mevcudunun 30.000 kişi olduğu konusunda hemfikirdirler¹¹³. Bu sayıya düzensiz kuvvetler dâhil değildir, düzensiz birlikler de dâhil edildiğinde Osmanlı ordusunun mevcudunun 30–35.000 kişi civarında olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰⁹ John Gardner Wilkinson, *Dalmatia and Montenegro*, Volume: I, London: John Murray, 1848, s.405-406; Count Valerian Krasinski, *Montenegro and the Slavonians of Turkey*, London: Chapman and Hall, 1853, s.2-3; Cyprien Robert, "The Slave Provinces of Turkey", *The History of Servia, and The Servian Revolution with a Sketch of The Insurrection in Bosnia*, By Leopold Ranke, Translated From The German: By Alexander Kerr, London: Henry G. Bohn, 1853, s.395; Leonard Francis Simpson, *The Eastern Questions: A Connected Narrative of Events From The Mission of Count Leiningen and Prince Menschikoff to Constantinople, to The Present Day*, London: Hope and Co., 1854, s.1; Vaclik, a.g.e., s.66; Resim:13.

¹¹⁰ Ferik Selâmî, *Muhârebe-i Şarkiyye Tarihidir*, s.36.

¹¹¹ M. C. Verloop, *Le Royaume De Monténégro*, Paris: Berger-Levrault, Éditeurs, 1911, s.19.

¹¹² <http://www.cosmovisions.com/ChronoMontenegro.htm>.

¹¹³ 30 Ocak 1853'te yayınlanan İngiliz Observer Gazetesi'nde Osmanlı ordusunun 30.000 kişi olduğu yazılarak, savaşçı Karadağlılar'ı dize getirmek için bu kuvvetin az olduğuna vurgu yapılmıştır. Bakınız, *İ.HR.*, nr:96/4684, Lef:2, 4.

2-Jabyak Kalesi'nin Geri Alınması

Karadağ saldırısının hemen ardından İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa 12.000 asker ile Jabyak'ı kurtarmaya gitmiş¹¹⁴, fakat beraberindeki orduda top ve havan kullanmayı bilen kimseler bulunmaması ve Karadağ kuvvetlerine dışarıdan çok fazla yardım gelmesi yüzünden başarılı olamamıştır. Karadağlılar Jabyak üzerindeki baskıyı hafifletmek için İşbuz ve çevresine de saldırmışlar, cephane kıtlığı çeken ve hazırlıksız yakalanan bölge halkı, Ömer Lûtfî Paşa tarafından gönderilen 500 Toska (Arnavut) askeri ve 150 sandık fişenk sayesinde Karadağlılar'ı çekilmeye mecbur bırakmışlardır. Gelişmeler karşısında bir süredir Karadağ askerî harekâtı için hazırlanan Rumeli Ordu birlikleri derhal İşkodra'ya sevk edilmişlerdir. Böylece Osmanlı-Karadağ Savaşı yerel anlamda başlamıştır¹¹⁵. Bosna'daki Osmanlı ordusu ise 12 Aralık'ta savaş düzeni almış, kuvvetler savaş bölgelerine ve yeni görev bölgelerine kaydırılmıştır¹¹⁶.

Karadağlılar Jabyak ile birlikte kale önündeki 2 blokhavz¹¹⁷ ve kaleye hâkim civar tepeleri de ele geçirerek 15.000 civarındaki âsîyi bölgeye konuşlandırmışlardır¹¹⁸. Ancak Karadağ harekâtının her cephede sürdüğü ve Karadağ'ın nüfusu düşünüldüğünde Jabyak civarında o kadar âsî bulunması şüphelidir. Bölgedeki idareciler başarısızlıklarını örtmek için Karadağlılar'ın sayısını abartmış olmalıdırlar¹¹⁹. Jabyak yakınında bulunan Moraça Nehri'nin kış yüzünden taşması sebebiyle ilk gönderilen Osmanlı askerleri karşıya geçememiş, bu yüzden Osmanlı kuşatması uzamıştır. Osmanlı birlikleri ilk olarak 8 Aralık'ta, Jabyak'a hâkim tepeleri geri alabilmek için harekâta geçmiştir. Bu harekât 2 gün sürmüş, tepe alınmış ancak 300 yaralı ve şehit verilmiştir. Osmanlı yetkililerine göre, Karadağlılar'ın kayıpları kendi kayıplarının 2 mislidir. Çatışma sonrası tepeye 500 asker yerleştirilerek bölge güvenliği sağlanmıştır. Ardından blokhavzları etkisiz hale getirmek için tam karşılıklarına 2 adet tabya yapılarak her

¹¹⁴ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4587, Lef:10, Yaver-i Harb Yüzbaşı Mahmud Ağa'nın tahrir tercümesi; nr:95/4631, Lef: 4.

¹¹⁵ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4586, Lef: 8, 4 Safer 1269/17 Kasım 1852 tarihli İşkodra İhtiyat Kuvvet Komutanı Binbaşı Hafız Ağa'nın şukkası; Lef:10, 4 Rebiülevvel 1269/16 Aralık 1852 tarihli İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa'nın Divan katibi tarafından İstanbul'a gönderilen tahrirat; A.AMD., nr:41/45, 15 Rebiülevvel 1269/27 Aralık 1852 tarihli arz tezkiresi.

¹¹⁶ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4586, Lef:9, 29 Safer 1269/12 Aralık 1852 tarihli Erkân-ı Harbiye Reisi İsmail Paşa'nın tahriratı

¹¹⁷ Beton kule.

¹¹⁸ Sayıyı 20.000'e çıkaranlar mevcuttur . B.O.A., *İ.HR.*, nr:95/4631, Lef: 4.

¹¹⁹ Ahmed Cevdet Paşa Danilo'nun tüm kuvvetinin 8.000 kişi olduğunu yazar. Bakınız, Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 1-12*, s.15.

tabyaya 1'er top ve 300'er asker yerleştirilmiştir. Kaledeki Karadağlılar'ı Rus subaylarından Albay Kovaleski idare etmiş, kale savunmasını ise Avusturyalı topçular üstlenmiştir. Ayrıca âsîlerin kullandıkları tüm silah ve cephanenin Avusturya'dan geldiği çatışmalarda ele geçen mühimmattan anlaşılmıştır. Bölgedeki Osmanlı askerî yetkililerin raporlarına göre, Osmanlı ordusu Jabyak'ta sadece Karadağlılarla değil Rus ve Avusturyalılar da savaşmıştır¹²⁰.

Jabyak'ın Karadağlılar'ın elinde kalmasını onur meselesi yapan Osmanlı yetkilileri, bölgeye Hassa Ordusu'ndan tertip edilmiş olan 2 tabur asker sevk etmişlerdir¹²¹. Hassa Ordusu taburlarının savaş bölgesine gelmesinin ardından Jabyak 8 Ocak 1853'de ele geçirilmiştir. Çatışmalarda Danilo'nun amcası Corc da hayatını kaybetmiştir¹²². Jabyak'ın kurtarılması İstanbul'da sevince neden olmuş, kuşatmayı komuta eden Miralay Mustafa Bey bu başarısından dolayı taltif edilmiştir¹²³. Kalenin geri alınması hemen dış temsilciliklere müjdelenmiş, Karadağ Harekâtı'nın da uzun sürmeyeceği hatırlatılmıştır¹²⁴. Ruslar ise Jabyak'ın Rusya'nın Viyana Konsolosu'nun Danilo'ya yaptığı baskı sayesinde boşaltıldığını iddia etmişlerdir¹²⁵.

3-Dalmaçya ve Karadağ'ın Abluka Altına Alınması

Askerî harekât kararının alınmasının ardından, Karadağ 14 Aralık 1852'de hem denizden hem karadan ablukaya alınmıştır¹²⁶. Ancak deniz ablukası uluslararası probleme yol açmıştır. İngiltere ve Fransa ablukayı kabul ettiklerini bildirirken, Avusturyalılar ablukanın kendi topraklarında yaşayan Slav asıllı tebaayı rahatsız edeceği bahanesi ile ablukaya karşı çıkmışlardır. Ruslar ise bir gerekçe belirtmeden ablukayı kabul etmeyeceklerini açıklamışlardır. Osmanlı devlet adamları, Rusya'nın ablukaya karşı çıkacağına kesin gözüyle

¹²⁰ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4587, Lef:10.

¹²¹ B.O.A., *İ.DH.*, nr:263/16387, 18 Rebiülevvel 1269/30 Aralık 1852 tarihli arz tezkiresi.

¹²² B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4629, Lef:2.

¹²³ B.O.A., *A.MKT.NZD.*, nr:70/23, 24 Rebiülevvel 1269/5 Ocak 1853 tarihli Serasker Paşa'ya yazılan tezkere.

¹²⁴ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:122/10, 6 Rebiülahir 1269/17 Ocak 1853 tarihli Viyana Sefâreti'ne gönderilen hüküm.

¹²⁵ B.O.A., *İ.HR.*, 95/4635, Lef:2, Lord Nesselrode'un 20 Ocak 1853 tarihli mektubu; *Montenegro*, s.115.

¹²⁶ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:121/1; *İ.HR.*, nr:92/4498; nr:94/4624, 9 Rebiülahir 1269/20 Ocak 1853 tarihli arz tezkiresi; Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *a.g.e.*, varak:10a; Ali Suavi, *a.g.e.*, s.23; Abluka belli ölçülerde başarılı olmuştur. Zira Karadağlılar ellerinde cephane kalmadığı için kitap basımında kullanılan harfleri eriterek kurşun döktüklerini iddia ederler. Bakınız, *Montenegro*, s.93.

baktıklarından Rusların ikazlarını dikkate almamışlar, buna karşı Avusturyalılar'ı ikna için çabalamışlardır. Yine de ablukaya neden ihtiyaç duyulduğu tüm ayrıntısı ile iki ülke dışışleri mensuplarına uzun uzun anlatılmıştır. Açıklamada, “*Karadağlılar'ın her türlü eşkiyâlık faaliyetine şimdiye kadar göz yumulduğu, ancak çevre nahiyeleri istilâyâ yönelik faaliyetin doğrudan devlete savaş açmak olduğu, mevcut durumu kabul etmenin hem devletin itibarını zedeleyeceği hem de Karadağ'ın istiklâlini tanımak olacağı, bunun kabul edilmesinin ise mümkün olmayacağı*” ifade edilmiştir¹²⁷.

4-Piva Harekâtı

Ömer Lûtfî Paşa Aralık ayı sonunda, Hersek Ordu komutanlığını Rumeli Ordusu Kurmay Başkanı İsmail Paşa'ya bırakarak, İşkodra'daki birlikleri sevk ve idare etmek üzere oraya gitmiştir¹²⁸. İsmail Paşa'nın görevi evvela Nikşiç civarındaki âsîleri temizlemek, ardından Nikşiç üzerinden Ostrog Boğazı yolu ile Karadağ'a girmektir. Bunun için Piva, Zupa, Derbenak civarındaki halkın itaat altına alınması gerekiyordu. İsmail Paşa 18 Aralık'ta Mostar'dan ayrılarak Gaçka'ya gelmiş¹²⁹, orada ordunun eksiklerini tamamlamış ve 23 Aralık 1852'de Piva Harekâtı'na başlamıştır. 28 Aralık'ta Piva'ya ulaşılmıştır. Fakat bu esnada hiç beklenmedik bir şey olmuş, Piva kocabaşlarından 3 kişi İsmail Paşa'ya gelip, Piva halkının savaşmak istemediğini ve itaate hazır olduklarını bildirerek affedilmelerini talep etmişlerdir. Bu gelişme karşısında şaşırın İsmail Paşa, bunun bir tuzak olabileceğini düşünerek temkinli davranmış, “*Her klandan muteber birer kişinin orduya rehin bırakılması, bir daha isyân etmemek, çevreden haydut tasallutu halinde devlete haber vermek ve haydutlara yardım etmemek şartıyla Pivalılar'ın affedileceğini*” ifade etmiştir. Pivalılar İsmail Paşa'nın şartlarını kabul ederek itaat altına girmişlerdir. İsmail Paşa, Piva nahiyesinin kan dökülmeden kontrol edilmesinden memnun olarak bölgeden ayrılmış ve 29 Aralık'ta Derbenak Nahiyesi'ni itaat altına almak için harekete geçmiştir¹³⁰.

5-Derbenak Harekâtı

İsmail Paşa 3 Ocak 1853'de Derbenak'a girmiştir. Onun gelişiyle nahiyeye halkı ve kocabaşları, nahiyenin yüksek yerlerinde bir kişinin dahi zorlukla

¹²⁷ B.O.A., A.AMD., nr:41/44.

¹²⁸ B.O.A., İ.HR., nr:94/4588, 19 Rebiülevvel 1269/31 Aralık 1852 tarihli arz tezkiresi.

¹²⁹ B.O.A., İ.HR., nr:94/4629, Lef:1, 4 Ocak 1853 tarihli Avusturya gazetelerinde çıkan haberlerin tercümesi.

¹³⁰ B.O.A., İ.HR., nr:94/4622, Lef:2, 17 Rebiülevvel 1269/29 Aralık 1852 tarihli İsmail Paşa'nın tahrirati.

yürüyebileceği sarp yamaçlarda yer alan mağaralara saklanmışlardır. Evvela halkın nasihatle mağaralardan çıkarılması için uğraşmıştır. Fakat halkın sözle ikna edilememesi üzerine dağ topları kullanılmıştır. Top ateşine maruz kalan âsîler ve halk mağaralardan çıkmak zorunda kalmıştır. Derbenak harekâtı ordunun 4 gününü almıştır. Ancak İsmail Paşa'nın raporuna göre, Ali Rızvanbegoviç Paşa dahi bölgeye 3–4 sefer düzenlemiş, o dahi Derbenaklılar'ı mağaralardan çıkaramamış, sonunda yöre halkını kendi hallerine bırakmıştır. Şimdi ise ilk kez mağaralar ele geçirilmiştir. Mağaralardan çıkarılan halkın evlerine dönmesi sağlanmış, bir daha aynı olay yaşanmasın diye mağaralar yıkılmış, halkı isyâna sürükleyen elebaşları ise tutuklanmıştır¹³¹.

6-Nikşiç Harekâtı

Derbenak'ta işlerini bitiren İsmail Paşa Nikşiç'e gitmek üzere Duga Boğazı'na girmiştir. İlerleyiş esnasında Karadağlı âsîlerle karşılaşmış ve göğüs göğse geçen bir mücadele sonucu Karadağlı guruplar dağıtılmışlardır. Ardından Zupa âsîleri ile karşılaşmış, onlar da dağıtılarak bölge denetim altına alınmıştır. Daha sonra etrafa dağılmış âsîlerle küçük çatışmalara girilerek 7 Ocak'ta Nikşiç'e gelinmiştir¹³². Nikşiç, Ostrog Boğazı'nın üst kesiminde bulunduğu için çok önemli bir merkezdi. Bu yüzden Karadağlılar, Gaçka veya Kite üzerinden Nikşiç'e gelecek Osmanlı ordularını, Duga Boğazı'nın sarp coğrafyasından istifade ederek yıpratıyorlardı. Osmanlı orduları her Karadağ askerî harekâtında, Karadağ'dan ziyade bu bölgede zayıf veriyordu. Çünkü Duga Boğazı'ndaki arazi o kadar sarp ki bazı yerlerde iki asker yan yana geçemiyordu. Kimi yerleri keskin kayalarla kimi yerleri ise sık ağaçlarla kaplı Duga Boğazı, askerler için tabii bir tuzak niteliğindedir. Boğaz, Karadağlılar'ın sevdiği gerilla harbi için dünyanın en uygun yerlerinden biriydi. Buna bir de yoğun kar yağışı eklenince Duga Boğazı'nda savaşmak insanüstü güç gerektirmiştir. Tüm olumsuzluklara rağmen İsmail Paşa önce Nikşiç'e gelmiş, ardından Ostrog'a doğru ilerlemiştir.

7-Ostrog Çatışması

Nikşiç'te birkaç gün dinlenen İsmail Paşa, Ömer Lûtfî Paşa ile birleşmek üzere Ocak ayının ikinci haftası Karadağ topraklarına girmiştir¹³³. Burada ilk temas ot toplamaya giden Osmanlı kuvvetleri ile Karadağ birlikleri arasında

¹³¹ B.O.A., *İ.H.R.*, 94/4626, Lef:2, 26 Rebiülevvel 1269/7 Ocak 1853 tarihli Kurmay Başkanı İsmail Paşa'nın tahrirati; Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *a.g.e.*, varak:10b.

¹³² B.O.A., *İ.H.R.*, 94/4626, Lef:2; Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *a.g.e.*, varak:10b.

¹³³ B.O.A., *İ.H.R.*, nr:95/4646, 7 Rebiülahir 1269/18 Ocak 1853 tarihli Rumeli Teftiş Memuru Mehmed Kâmil Paşa'nın tahrirati.

yaşanmıştır. Dersaâdet Ordusu 3. Piyade Alayı 3. Taburundan bir Kolağası komutasında 4 bölük asker hayvanlar için ot toplamaya gönderilmiş, bu sırada çevre dağlarda konuşlanmış olan 3.000 kişilik Karadağlı bir gurup Osmanlı birliklerinin çevresini sarmıştır. Ot toplama işi biten Osmanlı birlikleri geri dönerken saldırıya uğramışlar, çatışmada kolağası ve 45 er şehit düşmüştür. Aynı sırada 4.000 kişilik Karadağlı bir gurupta ordu merkezine saldırmıştır. 6 saat süren çatışma sonucu âsîler dağıtılmışlar ve Ostrog Boğazı ele geçirilmiştir¹³⁴.

Çatışmalarda kayıp verilmeye başlanması üzerine, Ömer Lûtfî Paşa İstanbul'dan çatışmada şehit olan ve yaralanan askerlerin ailelerine yardım edilmesini, başarı gösteren askerlerin ise taltifini talep etmiştir. Paşa'nın istekleri İstanbul tarafından da uygun bulunmuştur¹³⁵.

29 Ocak'ta Danilo ve kardeşi Mirko Ostrog Boğazı'nı ele geçirmek için son kez saldırmışlar, fakat başarılı olamayarak 30 Ocak'ta geri çekilmişlerdir. Çatışmaların şiddetlenmesi nedeniyle Hersek Valisi İsmail Paşa da 29 Ocak'ta önce Nikşiç'e, ardından 1 Şubat'ta Ostrog'da bulunan ordugâha gitmiştir. Ostrog yenilgisi Karadağ halkından bazı klanların Osmanlı Devleti'ne itaatiyle sonuçlanmıştır. Bielo Pavloviç bölgesinde bulunan 7 köyün ileri gelenleri ordugâha gelerek itaatlerini bildirmişlerdir¹³⁶. İsmail Paşa'nın Karadağlılar'ı dağıtması İstanbul'un da takdirine mucip olmuş ve kendisine iltifat dolu bir hüküm gönderilmiştir¹³⁷.

İngiliz Seyyah Stillman ise Ostrog çatışmaları ile ilgili olarak Mirko'nun Osmanlı ordularını 90 gün boyunca Ostrog Boğazı'nda tutmayı başardığını yazar. Stillman'ın yazdıkları doğru değildir. Çünkü Mirko'nun Ostrog Manastırı'nda¹³⁸ başlattığı direniş sadece 20 gün sürmüş, Mirko Ocak ayı sonu itibarıyla bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Stillman'ın yanlışlığı Karadağ askerî harekâtının tamamı değerlendirildiğinde de kendiliğinden ortaya çıkar. Yukarıda ifade edildiği gibi 1852-53 askerî harekâtı 24 Aralık 1852'de başlamış 24 Şubat 1853'te bitmiş, yani harekâtın tamamı zaten 60 gün sürmüştür. Yine de Osmanlı ordusu karşısında 20 gün dayanmak gerçekten insanüstü bir çaba gerektirmiştir¹³⁹.

¹³⁴ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *a.g.e.*, varak:10b.

¹³⁵ B.O.A., *A.AMD.*, nr:42/2, 19 Rebiülahir 1269/30 Ocak 1853 tarihli tezkere.

¹³⁶ B.O.A., *İ.HR.*, nr.96/4681, Lef:4, 21 Rebiülahir 1269/1 Şubat 1853 tarihli Hersek Valisi İsmail Paşa'nın tahrirati.

¹³⁷ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:125/29, 28 Rebiülahir 1269/8 Şubat 1853 tarihli hüküm.

¹³⁸ Resim:14.

¹³⁹ William James Stillman, *Herzegovina and The Late Uprising: The Causes of The Latter And The Remedies, From The Notes And Letters of A Special Correspondent (1877)*, London:

İsmail Paşa Ostrog harekâtı ile ilgili bir tahriratında yukarıdaki bilgileri tekrarladıktan sonra Karadağlılar'ın meşhur kafa kesme âdetinden de bahsetmiştir¹⁴⁰. O Karadağlılar'ın “*insan suretinde olarak başka akıl ve efkârda*” olduklarından bahisle, “*Ostrog çatışmaları sırasında ölen Osmanlı askerlerinin defnedildikleri yerlerden bir hafta sonra çıkarılarak başlarının kesildiği ve Danilo'ya gönderildiğini*” ifade eder¹⁴¹. Daha sonraları Danilo bu kafaları savaş hatırası olarak kendi evinde misafirlerine göstermiştir. Danilo kendisini ziyaret eden İngiliz seyyah William Frederick Wingfield'e tüm odaların Türk kafalarıyla dolu olduğunu ifade etmiştir¹⁴².

Ostrog çatışmasının ardından ilerleyişe devam eden İsmail Paşa kuvvetleri ile Ömer Lûtfî Paşa birlikleri arasında sadece Zeta Nehri kalmıştır. Ömer Lûtfî Paşa nehrin karşı tarafında bir köprü kenarına gelerek karargâhını oraya kurmuştur¹⁴³.

14 Şubat'ta, Bosna Valisi Hurşid Paşa İsmail Paşa'nın başarılı olarak harekâta devam ettiğini, Şubat'ın ilk haftasında Bielo Pavloviç Nahiyesi'nde karşılaştığı bir Karadağlı gurubu dağıttığını ve Çetine'nin kuşatılmasının an

---

Longsmans, Green and Co. (Reprint: Kessinger Publishing), 1877, s.87-88; Karadağlılar manastırın Türkler'in eline geçmesi ihtimaline karşı, manastırın kurucusu ve orada gömülü olan Vasiliye Jovanoviç'in kemiklerini Çetine'ye götürmüşlerdir. Bakınız, *Montenegro*, s.120.

¹⁴⁰ Karadağlılar için kafa kesme bir barbarlık değil tam tersine kutsal bir ayindi. Onlar sadece düşmanlarının değil, savaşta ölen kendi silah arkadaşlarının da kafalarını keserek beraberlerinde götürüyorlardı. Karadağ'da bir erkeğin toplumdaki itibarî düşmandan aldığı kelleye orantılı oluyordu. Karadağlı bir erkeğin eşine verebileceği en güzel hediye bir düşman kellesi oluyordu. Karadağlılar bu kelleri Çetine'deki *Kafatası Kulesi* veya *Türk Kalesi* denen yuvarlak bir surun içine atarak biriktiriyorlardı. Kelleler önce sııklara asılıp günlerce teşhir ediliyor, ardından kulenin içine atılıyordu. Onlar cesaret ve savaşçılıklarının göstergesi olan bu kuleyi Çetine'yi her ziyaret eden yabancıya gösteriyorlardı. Bakınız, Resim:16. Karadağlılar'ın insan kellesi tutkusu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, Božidar Jezernik, *Vahşi Avrupa. Batı'da Balkan İmajı*, Çeviren: Haşim Koç, İstanbul: Küre Yayınları, 2006, s.143-156, 166-173.

¹⁴¹ B.O.A., *İ.HR.*, nr.96/4681, Lef:1, 20 Rebiülahir 1269/31 Ocak 1853 tarihli Hersek Ordu Komutanı İsmail Paşa'nın tahrirâtı; Stillman savaşta 750 Türk'ün hayatını kaybettiğini yazar. Bakınız, Stillman, *a.g.e.*, s.88.

¹⁴² William Frederick Wingfield, *A Tour in Dalmatia, Albania, and Montenegro; with an Historical Sketch of the Republic of Ragusa, from the Earliest Times Down to Its Final Fall*, London: Richard Bentley, 1859, s.200-201.

¹⁴³ B.O.A., *İ.HR.*, nr.96/4681, Lef:4, 21 Rebiülahir 1269/1 Şubat 1853 tarihli Hersek Valisi İsmail Paşa'nın tahrirâtı.

meselesi olduğunu rapor etmiştir¹⁴⁴. Fakat şartların ağırlaşması üzerine İsmail Paşa harekâtı durdurmak zorunda kalmış ve 15 Şubat 1853'de Nikşiç'e çekilerek orada kar yağışının durması beklemiştir. Bir türlü dinmek bilmeyen kar yağışı nedeniyle hem İsmail Paşa'nın hem de Derviş Paşa'nın birlikleri zahire sıkıntısı çekmiştir. Kar o kadar yoğun yağmaktadır ki Nikşiç'e 8 saat mesafede yer alan Kristaç'a bile gidilememiş, oraya kadar getirilen zahire Nikşiç'e nakledilememiştir¹⁴⁵. Kar yağışının durmasının hemen ardından Osmanlı ordusu yeniden Karadağ topraklarına girmiştir¹⁴⁶.

8-Grahova Harekâtı

Grahova uzun süredir Karadağ'a tabi olmak istiyor ve Osmanlı hâkimiyetini reddediyordu. Bu yüzden Grahova harekâtı kritik öneme sahipti¹⁴⁷. Grahova kuvvetleri komutanı Derviş Paşa, 14 Kanun-ı evvel 1268/26 Aralık 1852'de Saraybosna'dan yola çıkarak harekâtı başlatmıştır. Osmanlı birliklerinin Gorajde, Foça ve Gačka arasında stratejik öneme sahip Suteska Boğazı'nı geçişleri sırasında âsîlerle küçük bir çatışma yaşanmış, ardından Benan Nahiyesi'ne gelinmiştir. Burada Petlice Köyü'nde Karadağlılarla karşılaşmıştır. Orada gerçekleşen çatışmada âsîleri dağıtan Derviş Paşa Grahova Voyvodası Yako'ya haber gönderip, “*teslim olması ve isyândan vazgeçmesi durumunda tüm suçlarının affedileceğini*” bildirmiştir. Ancak Yako'nun teslim olmayı reddetmesi üzerine, onun daha evvel ele geçirmiş olduğu kule üzerine gidilmiş ve sert çatışmalardan sonra kule ele geçirilmiştir. Kule'den çekilen Karadağ kuvvetleri kule civarında bulunan bir mağaraya sığınmışlardır. Fakat Osmanlı askerlerinin mağara ağzında ağaç yakması üzerine, içeride havasız kalan âsîler dışarı çıkmak zorunda kalmışlardır. İçlerinde Yako'nun da bulunduğu 60'ı aşkın âsî sağ olarak ele geçirilmiştir. Grahova Harekâtı 11 Mart 1853'e kadar sürmüştür. Harekât tamamen yoğun kar yağışı ve soğuk altında gerçekleştirilmiştir. Kar yağışının Şubat ortalarında şiddetini artırması üzerine Derviş Paşa Trebin'e çekilmiş ve karın dinmesini beklemiştir. Bu durum harekâtın uzamasına ve ordunun zahire sıkıntısı çekmesine sebep olmuş, ordu zor anlar yaşamıştır¹⁴⁸. Bu arada ağır kış

¹⁴⁴ B.O.A., *İ.HR.*, nr:96/4683, Lef:1, 5 Cemaziyelevvel 1269/14 Şubat 1853 tarihli Bosna Valisi Hurşid Paşa'nın tahrirati.

¹⁴⁵ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:128/4, 26 Cemaziyelevvel 1269/7 Mart 1853 tarihli Hersek Valisi İsmail Paşa'nın tahrirati.

¹⁴⁶ B.O.A., *A.AMD.*, nr:41/82, 11 Rebiülahir 1269/22 Ocak 1853 tarihli tezkere; *A.MKT.UM.*, nr:127/46, 19 Cemaziyelevvel 1269/28 Şubat 1853 tarihli İsmail Paşa'nın tahrirati.

¹⁴⁷ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4629, Lef:1.

¹⁴⁸ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:128/4; Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *a.g.e.*, varak:10b-

şartları nedeniyle aralarında askerler ve ele geçirilen âsîlerden bazılarının da bulunduğu birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybedenler arasında Yako da vardır. Askerî harekâta son verilmesi nedeniyle Derviş Paşa, 11 Mart'ta önce Klobuk Kalesi'ne sonra Trebin'e çekilmiştir. Askerler uzun süre ağır hava şartları altında mücadele etmek zorunda kaldıklarından hastalanmışlar, hasta askerlerin bir kısmı Trebin'de hayatlarını kaybetmişlerdir. Trebin'de 10 gün konaklayan ordu Karadağ meselesinin kapanması üzerine Mostar'a dönmüştür. Esir alınan Karadağlılar ise Trebin'de sorguları tamamlandıktan sonra herhangi bir cezaya çarptırılmadan Karadağ'a iade edilmişlerdir¹⁴⁹.

9-Ömer Lûtfî Paşa'nın Harekâti

Hersek'teki ordunun komutasını Kurmay Başkanı İsmail Paşa'ya bırakan Ömer Lûtfî Paşa önce 4.000 askeri Podgoriçe'ye göndermiş, ardından da kendisi 2 Ocak günü İşkodra'ya gitmiştir. 5 gün İşkodra'da idarî işlerle uğraşan Paşa, 7 Ocak'ta Osmanlı ordularının ve İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa'nın bulunduğu Podgoriçe'ye gitmek üzere İşkodra'dan ayrılmıştır. Ancak yoğun kar ve yağmur yağışı yolları kapattığından normalde 14 saatte katedilmesi gereken Podgoriçe-İşkodra arasını ancak 3 günde katedebilmiştir¹⁵⁰.

6 Ocak'ta İşkodra'daki birliklerin ilk gurubu Mirliya Mustafa Tevfik Paşa komutasında Karadağ'a girmek üzere harekete geçmiştir. Hemen ardından Bar Kaza Müdürü Selim Bey komutasında 1.000 kişilik bir kuvvet de Çerņiçe Nahiyesi üzerine yürüyerek nahiye halkını itaat altına almıştır¹⁵¹.

Ömer Lûtfî Paşa birlikleri de diğer birlikler gibi ağır kış şartlarına rağmen Nikşiç kolu ile birleşmek üzere önce Bielo Pavloviç Nahiyesi'ne ilerlemiş, daha sonra iki kol birleşerek Çetine'ye yönelmiştir. Harekât esnasında hemen hemen her köyde, her geçitte çatışmalar yaşanmış, fakat Karadağlılar güçlü Osmanlı ordusu karşısında Çetine'ye çekilmeye mecbur kalmışlardır. İstanbul üzerindeki tüm baskıya rağmen, Karadağ'daki komutanlara zaman kazandırmak için elinden geleni yapmış, buna karşı Karadağlılar'ın sert direnişi ve yoğun kar yağışı sebebiyle Çetine'ye girmek mümkün olmamıştır.

¹⁴⁹ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *a.g.e.*, varak:10b-11a.

¹⁵⁰ B.O.A., *İ.HR.*, 94/4621, Lef:1, 26 Rebiülevvel 1269/7 Ocak 1853 tarihli Ömer Lûtfî Paşa'nın tahrirâtı.

¹⁵¹ B.O.A., *İ.HR.*, 94/4621, Lef:1.

10-Kayıplar

Çatışmalarda tarafların verdiği ölü ve yaralı sayısı hakkında çelişkili bilgiler mevcuttur. Ancak elde edilen bilgilere göre harekâtın Osmanlı Devleti'ne maliyeti oldukça ağırdır. 2 aylık mücadelenin bilânçosu 900 esir, 4.500 şehit, 4–6.000 yaralı ve hasta, maliyeti ise 35.000.000 kuruş olmuştur¹⁵². Danilo ise savaştan sonra kendisini ziyarete gelen İngiliz Seyyah Wingfield'e Osmanlı kayıplarının 3.000 kişi olduğunu, buna karşı Karadağ kayıplarının 200 kişiyi dahi geçmediğini söylemiştir¹⁵³. Savaşın aynı zamanda bir moral işi olduğunu bilen idareciler, çoğu zaman karşı tarafın kayıplarını fazla, kendi kayıplarını ise az göstermek için çabalamışlardır. Ne Osmanlı Devleti ne de Karadağlılar kayıplar konusunda bir açıklama yapmadıklarından, kayıplar konusunda sağlıklı bir değerlendirme yapmak mümkün değildir. Fakat Osmanlı kayıplarının çoğu çatışmalar sebebiyle değil, soğuk ve hastalık sebebiyle yaşanmıştır¹⁵⁴.

E-HAREKÂTA TEPKİLER

1-Avusturyalılar'ın Tutumu

Osmanlı askerî harekâtına en sert tepkiyi Avusturyalılar vermiştir¹⁵⁵. Osmanlı askerî hareketliliğinin artmasıyla birlikte¹⁵⁶, Avusturya'da Osmanlı Devleti aleyhine yayınlarda artış olmuştur¹⁵⁷. Bu haberlerde Karadağ'da gelişen olayların önemsiz olduğu belirtilerek, Osmanlılar'ın büyük bir kuvveti bölgeye yığmalarının gereksiz olduğu konuları işlenmiştir. Özellikle iktidara yakın bazı gazetelerde Osmanlılar'ın haksız yere Karadağ'a saldırdıkları yer almış, Avusturya hükümeti ve kamuoyu Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtılmaya çalışılmıştır. Avusturya kamuoyunun tamamen Osmanlı askerî harekâtı aleyhine dönmesi üzerine, Viyana Sefiri Mehmed Arif Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Buol¹⁵⁸ ile görüşmüş, fakat herhangi bir sonuç alamamıştır¹⁵⁹.

¹⁵² Ali Suavi, *a.g.e.*, s.22; William Denton, *Montenegro Its People and Their History*, London: Daldy, Isbister & Co., 1877, s.279.

¹⁵³ Wingfield, *a.g.e.*, s.200.

¹⁵⁴ Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *a.g.e.*, varak:11a-11b.

¹⁵⁵ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:118/78, 12 Rebiülevvel 1269/24 Aralık 1862 tarihli Bihke Kaymakamı Esseyid Ahmed Şakir'in tahriratu.

¹⁵⁶ B.O.A., *A.AMD.*, nr:41/55, 18 Rebiülevvel 1269/30 Aralık 1852 tarihli tezkere; nr: 41/57, 19 Rebiülevvel 1269/31 Aralık 1852 tarihli tezkere.

¹⁵⁷ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4625, Lef:4, 23 Rebiülevvel 1269/4 Ocak 1853 tarihli Viyana Sefiri Mehmet Arif'in tahriratu.

¹⁵⁸ Kont Ferdinand von Buol. Dışişleri Bakanlığı Nisan 1852- Mayıs 1859. Resim:12.

Önceki Bosna harekâtı nedeniyle iki ülke ilişkilerinin iyi olmadığı, Viyana'daki Osmanlı Sefiri Mehmed Arif Bey'in konumunun oldukça güç olduğu anlaşılmaktadır. Zira Arif Bey Kont Buol'e bir araya gelmekten sakınmaktadır. Gerçi Arif Bey Kont Buol nezdindeki girişimlerinin sonuç verdiğini ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne dostça yaklaştığını belirtmiştir, fakat hakikat tam tersi yöndedir. Osmanlı Hükümeti'nin tüm çabasına rağmen Osmanlı-Avusturya ilişkileri düzelmemiş, Karadağ askerî harekâtına muhalefet sonuna kadar devam etmiştir¹⁶⁰.

Osmanlılar'ın askerî harekâta karar vermesine paralel olarak Avusturyalılar da savaş hazırlıklarına başlamışlardır. Önce Viyana Sefiri Mehmed Arif Avusturyalılar'ın Hersek sınırına asker sevkettiklerini bildirmiş¹⁶¹, ardından 24 Aralık'ta Bihke Kaymakamı Avusturyalılar'ın 16-60 yaş arası erkekleri asker olarak yazdıklarını rapor etmiştir. Avusturyalılar daha da ileri gidip, Osmanlı Devleti'ne gözdağı vermek için Karadağ sınırında bulunan limanlara asker çıkarmışlar¹⁶², imparatorun emir subayı Baron Kollner de Kollenstein Avusturya Donanması ile Kotor'a gelmiştir¹⁶³. Osmanlı Ordusu'nun Karadağ içlerine ilerlemesiyle birlikte Avusturya tarafındaki askerî hareketlilik daha da artmıştır. Vidin Valisi'nden gelen raporlara göre, Avusturyalılar Osmanlı sınırında bulunan kale ve kasabalara, asker, top, cephane ve erzak yığmışlar¹⁶⁴, Bosna sınırına istihkâm kazmaya başlamışlardır. İlave olarak Karadağ'a gizlice 4.000 tüfek ve 5.000 kıyve barut sevketmişlerdir¹⁶⁵.

¹⁵⁹ B.O.A., *HR.MKT.*, nr:53/73-1, Lef:1, 12 Rebiülevvel 1269/24 Aralık 1852 tarihli Viyana Sefiri Mehmed Arif Efendi'nin tahriratu; Lef:2, 17 Rebiülevvel 1269/29 Aralık 1852 tarihli Viyana Sefiri Mehmed Arif Efendi'nin tahriratu; *İ.HR.*, nr:94/4627, 16 Rebiülevvel 1269/28 Aralık 1852 tarihli Viyana Sefiri Mehmed Arif Efendi'nin tahriratu.

¹⁶⁰ B.O.A., *HR. MKT.*, nr:55/67, 14 Rebiülahir 1269/25 Ocak 1853 tarihli Viyana Sefiri Mehmed Arif'in tahriratu; *A.MKT.UM.*, nr:123/82, 15 Rebiülahir 1269/26 Ocak 1853 tarihli Hersek Valisi İsmail Paşa'nın tahriratu.

¹⁶¹ B.O.A., *İ.HR.*, nr:93/4565, Lef:2, 9 Rebiülevvel 1269/21 Aralık 1852 tarihli Viyana Sefiri Mehmed Arif'in tahriratu.

¹⁶² B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:118/78, 12 Rebiülevvel 1269/24 Aralık 1862 tarihli Bihke Kaymakamı Esseyid Ahmed Şakir'in tahriratu.

¹⁶³ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4629, Lef:2, 8 Ocak 1853 tarihli Trieste Şehbenderi'nin raporunun tercümesi; Simpson, *a.g.e.*, s.6.

¹⁶⁴ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4587, Lef:14, Belgrad Muhafızı'nın raporu.

¹⁶⁵ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:123/25, 5 Rebiülahir 1269/16 Ocak 1853 tarihli Vidin Valisi Abdurrahman Sâmî Paşa'nın tahriratu.

Ocak ayı sonuna doğru Avusturya'dan endişe verici haberler gelmeye devam etmiştir. Avusturyalılar İtalya'daki askerlerinin yarısını Osmanlı sınırlarına kaydırmışlar, Sirem ve Banat'ta bulunan askerlerin bir kısmını ise Bosna Hersek sınırına yığmışlardır. Kotor üzerinden de Karadağ'a külliyetli miktarda cephane, top ve askerî mühendis göndermişlerdir¹⁶⁶. Bu gelişme İstanbul'u yeni tedbirler almaya itmiştir. İstanbul, Ömer Lûtfî Paşa, Bosna, Vidin, Yanya Valileri, Niş ve Tırhala Mutasarrıfları ve Belgrad Muhafızı'na birer emir göndererek güvenlik tedbirlerini en üst seviyeye çıkarmalarını istemiştir¹⁶⁷.

19 Ocak 1853'te Viyana'da yayınlanan yarı resmi Lloyd Gazetesi'nde çıkan bir makale Avusturya'nın gelişmelere seyirci kalmayacağını göstermiştir. İlgili makalede Avusturya İmparatoru'nun Hıristiyanlar'ın ezilmesine sempati ile bakamayacağı dile getirilmiş ve Avusturya'nın olaylara derhal el koyarak harekâtı durdurması gerektiğinden bahsedilmiştir. Bu ikaz Leningen misyonunun ilk habercisi olmuştur¹⁶⁸.

2-Ruslar'ın Tutumu

Harekâtın başlamasıyla birlikte tabii olarak Ruslar Karadağlılar'ın yanında yer almışlar ve harekâtı protesto etmişlerdir. Bunun yanında çeşitli rütbelerdeki askerleri Karadağ'a göndermişler, bu kişiler çoğunluğu haydutlardan oluşan Karadağ askerlerini Osmanlı Devleti'ne karşı sevk ve idare etmişlerdir. Mesela, daha operasyon başlar başlamaz 25 Aralık'ta bir yüzbaşı Papaz kıyafetiyle Belgrad üzerinden Karadağ'a geçmiştir¹⁶⁹.

Ruslar harekât boyunca Karadağ'ı desteklemeye devam etmişler, fakat Leningen'in İstanbul'a gelmesiyle ikinci planda kalmışlardır. Hatta Lord Nessolrode'un¹⁷⁰ Osmanlı tahrirlerine cevap verdiği 20 Ocak 1853 tarihli mektubu, ancak Şubat ayı ortalarında Osmanlı Hariciyesi'ne iletilmiştir.

¹⁶⁶ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:124/23, 19 Rebiülahir 1269/30 Ocak 1853 tarihli Vidin Muhafızı Abdurrahman Sâmi Paşa'nın tahrirati.

¹⁶⁷ B.O.A., *A.MKT.MHM.*, nr:52/92, 20 Rebiülahir 1269/31 Ocak 1853 tarihli Ömer Lûtfî Paşa, Bosna, Vidin ve Yanya Valileri'ne, Niş ve Tırhala Mutasarrıfları ve Belgrad Muhafızı'na gönderilen hüküm.

¹⁶⁸ Simpson, *a.g.e.*, s.7.

¹⁶⁹ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:119/44, 18 Rebiülevvel 1269/30 Aralık 1852 tarihli Belgrad Muhafızı'ndan gelen tahrirat; nr:120/74, 28 Rebiülevvel 1269/9 Ocak 1853 tarihli Ömer Lûtfî Paşa'ya gönderilen tezkire.

¹⁷⁰ Karadağ askerî harekâtı sırasında Rus İmparatorluğu başbakanı. Count Karl Robert Nesselrode (1780–1862, Başbakanlığı: 1845–1856). Resim:4.

Nesselrode'un mektubu Osmanlı Hariciyesi'ne ulaştığında Osmanlılar Avusturyalılar ile anlaşmış durumdaydı.

Konuyla ilgili arz tezkiresinde, “*Ruslar’ın Karadağ’ı bağımsız bir devlet olarak tanıdıkları ve Danilo’yu prens olarak kabul ettikleri, Avusturyalılar’ın ise hiç olmazsa Karadağ’ın Osmanlı toprağı olduğunu kabul ettikleri için onlarla anlaşmanın daha uygun olacağı*” ifade edilmiştir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, Osmanlı yetkilileri Ruslar yerine, Avusturyalılar ile anlaşmayı tercih etmişlerdir¹⁷¹.

3-İngilizler’in Tutumu

İngilizler operasyon öncesinde Karadağ’daki ladika seçimini yakından takip etmişler, birkaç İngiliz heyeti Çetine’ye gidip bazı Karadağlılar ile görüşmüştü¹⁷². Harekâtın başlamasıyla konu Lordlar Kamerası’nın gündemine gelmiş, üyelerden Lord Stanley Karadağ harekâtı konusunda bir gensoru önergesi vermiştir. Gensoru üzerine Dışişleri Bakanı Lord Malmesbury¹⁷³, Osmanlı yetkililerini endişelendiren bir açıklamada bulunmuştur. Tamamen Rus görüşünü yansıtan açıklamasında Malmesbury, “*Karadağ’ın 200 yıldır bağımsız olduğu, ladicaların Rus Ortodoks Kilisesi tarafından tayin edildiği, bu durumun Rus İmparatoru’nun bütün Ortodokslar’ın ruhanî reisi bulunmasından kaynaklandığını*” ifade etmiştir¹⁷⁴. Lordlar Kamerası’nda Osmanlı iddialarının tam tersine Rus görüşünün dile getirilmesi, Osmanlı yetkililerini endişelendirmiş, Malmesbury’nin hatalı açıklamasını tekzip için harekete geçirmişlerdir. Konu derhal İngiltere’nin İstanbul Maslahatgüzârı Rose’a bildirilmiş, maslahatgüzâr da “*Malmesbury’nin hatalı bir açıklama yaptığını ve bu durumu İngiltere’ye ilettiğini*” Osmanlı dışişlerine aktarmıştır¹⁷⁵.

¹⁷¹ B.O.A., *İ.HR.*, nr:95/4645, Lef:1, Lord Nesselrode’un 20 Ocak 1853 tarihli mektubunun tercümesi; 7 Cemaziyelevvel 1269/16 Şubat 1853 tarihli arz tezkiresi.

¹⁷² B.O.A., *İ. HR.*, nr:82/4085, 11 Safer 1269/6 Aralık 1851 tarihli İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa’nın tahrirâtı; nr:89/4368, Lef:1, 21 Şaban 1268/10 Haziran 1852 tarihli İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa’nın tahrirâtı.

¹⁷³ Dışişleri Bakanlığı: 27 Şubat 1852–28 Aralık 1852. Resim:9.

¹⁷⁴ Malmesbury’nin konuşmasının tam metni ve ayrıntılı bilgi için bakınız, Simpson, *a.g.e.*, s.4-5.

¹⁷⁵ B.O.A., *HR.MKT.*, nr:53/89, 20 Rebiülevvel 1269/1 Ocak 1853 tarihli tezkire; Simpson, *a.g.e.*, s.6; Malmesbury’nin Rus iddialarını desteklemesi sebepsiz değildir. Çünkü tam Canning dışişleri bakanı atanacağı zaman Ruslar’ın müdahalesiyle Malmesbury dışişlerine getirilmiştir. Bakınız, Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning’in Türkiye Anıları*, Çeviren: Can Yücel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s.125. Malmesbury’in Karadağ hususunda Rus yanlılığı daha sonra eleştiriye neden olacaktır. Bakınız, *İ.HR.*, nr:96/4684, Lef:2, 4.

İngiltere ile yaşanan sıkıntı Lord Malmesbury'nin 28 Aralık 1852'de görevden alınmasıyla sona ermiştir. Osmanlı Devleti'nin yararına olarak Malmesbury'nin yerine Lord John Russell¹⁷⁶ atanmıştır. Russell, İngiltere'deki Rus karşıtı gurubun içinde yer alıyordu. O, Ruslar'ın Tuna'nın güneyine geçmesini engellemek ve Osmanlı Devleti'nin Rus etkisi altına girmesinin önüne geçmek istiyordu¹⁷⁷. Onun Dışişleri Bakanı olması ile İngiltere her konuda Osmanlı Devleti'ne tam destek vermiştir. İngiliz desteği Osmanlı idarecilerini çok rahatlatmış ve bu başarıdan dolayı Londra Sefiri Kostaki Efendi takdir edilmiştir¹⁷⁸.

4-Fransızlar'ın Tutumu

Karadağ'daki gelişmeleri yakından takip eden ülkelerden biri de Fransa'dır. Fransızlar dünya hâkimiyeti konusunda İngilizlerle yaptıkları mücadeleyi kaybettikten sonra, Akdeniz ve Osmanlı toprakları ile daha yakından ilgilenmeye başlamışlardır. İngilizler, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunduklarından Fransızlar'ın ticarî faaliyetleri için pek fazla engel teşkil etmemiştir. Fransızlar için Osmanlı toprakları üzerindeki en büyük tehdit Ruslar'ın yayılmacı emelleriydi. Ruslar, Osmanlı topraklarında Fransızlar'a karşı hem din hem de milliyet kozunu kullanıyorlardı. Bu yüzden Fransızlar da İngilizler gibi Rus etki sahasının yayılmasına sebep olacak hiçbir faaliyete izin vermek niyetinde değillerdi. Fakat Karadağ'ın hukukî statüsü konusunda Fransızlar da Rus iddialarına kabule daha yakın duruyorlardı. Durumun farkına varan Osmanlı hariciyesi, İngiltere nezdinde başlatılan diplomatik çabanın aynısını Fransa nezdinde de yürütmüştür. Paris'teki Osmanlı Elçisi Veliyüddün Refet Efendi Fransa'daki Rus karşıtlığını iyi değerlendirerek, Fransa Dışişleri Bakanı'na Karadağ meselesini anlatırken sık sık Karadağ'daki Rus tesirinden bahsetmiştir. Daha Fuad Paşa layıhası Paris'e ulaşmadan Fransızlar'ın desteği alınmıştır¹⁷⁹. Yine de Fuad Paşa layıhasının bir örneği Paris'e de gönderilerek ilgili birimlere iletilmiştir¹⁸⁰.

¹⁷⁶ Dışişleri Bakanlığı: 28 Aralık 1852–21 Şubat 1853. Resim:10.

¹⁷⁷ Lawrence James, *The Rise and Fall of the British Empire*, London: Abacus, 1995, s.180-183.

¹⁷⁸ B.O.A., *A.AMD.*, nr:42/4, 20 Rebiülahir 1269/31 Ocak 1853 tarihli tezkere.

¹⁷⁹ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4591, Lef:1, 7 Rebiülevvel 1269/19 Aralık 1852 tarihli Paris Sefiri Veliyüddün Refet Efendi'nin tahriratı.

¹⁸⁰ B.O.A., *A.AMD.*, nr:41/63, 22 Rebiülevvel 1269/3 Ocak 1853 tarihli arz tezkiresi; *A.MKT.UM.*, nr:121/72, 3 Rebiülahir 1269/14 Ocak 1853 tarihli Paris, Viyana, Londra ve Berlin Sefâretleri'ne gönderilen hüküm.

5-Sırlar'ın Tutumu

Sırlar 1830'da özerklik elde etmişlerdi. Fakat mevcut durum onları tatmin etmemiş, bağımsızlıklarını kazanmak için her gelişmeyi değerlendirmişlerdir. Sırlar bağımsızlıklarına giden yolda Osmanlı Devleti ile doğrudan karşılaşmamaya özellikle dikkat etmişler, mücadelelerini diğer Slav kökenli halklar üzerinden yürütmüşlerdir. Bu politikanın icabı olarak Karadağ Meselesi'nde de taraf olmuşlar, Çetine'de yaşanan iktidar mücadelesine katılanların büyük çoğunluğu sık sık Belgrad'a gidip orada ya Rus Konsolosu ya da Sırp Knez'i ile görüşmüşlerdir. Sırp idareciler her zaman olduğu gibi Osmanlı-Karadağ mücadelesinin sonucunu beklemeyi ve ona göre hareket etmeyi planlamışlardır¹⁸¹, fakat Sırp kamuoyunun Osmanlı askerî harekâtını tasvip etmediğini anlamak zor değildir. Vidin Valisi'ne göre, “*Derûn-ı Sırbistan'da vukû'ât-ı mezkûrenin te'sîrî ziyâdece olub herkes neticesine muntazır buldukları dahi hasbe'l-civâriye işidilmiştir.*”¹⁸².

Sırlar, Karadağ'a yardım yapmak istemekteydiler. Fakat Sırbistan ile Karadağ arasında Yenipazar Sancağı bulunduğundan açıkça bir şey yapamamışlardır. Onlar da Taşlıca, Senice, Prepol, Foça ve Yenivaroş reayasını ayaklandırarak Bosna ile Sırbistan arasında organik bağ kurmaya çalışmışlardır¹⁸³.

F-LENİNGEN MİSYONU

Osmanlı Hükümeti'nin Avusturya'nın tüm ikazlarına rağmen askerî harekâtı kararlılıkla yürütmesi Avusturya'yı daha net mesajlar vermeye itmiştir. Avusturyalılar Karadağ'ın statüsünün değişeceğine, bölgedeki etkilerinin kaybolacağına ve Ruslar'ın olaylara müdahale ederek işlerin içinden çıkılmaz bir hal alacağı konusunda endişelenmeye başlamışlardır. Bu yüzden Ruslar'dan önce olaylara müdahale ederek, hem uluslararası bir güç olduklarını ispatlamak istiyorlar hem de Karadağ'ın tamamen Rus kontrolüne geçmesini önlemeye çalışıyorlardı. Onları Karadağ'la yakından ilgilenmeye sevkeden bir başka sebep

¹⁸¹ Mesela dönemin Ladikası Nikola, 1862'de gerçekleşen Karadağ askerî harekâtının müsebbibi olarak Sırbistan'ı göstermiştir. Osmanlı-Karadağ barış görüşmeleri esnasında Nikola, “*Tecrübesizliğim hasebiyle Rusyalulara ve Sırlar'a aldandım ve Devlet-i Aliyye ile askerinin bu kadar kuvvetini bilmezdim. Az müddet içinde Karadağ'ı bu hale koyan askere Sırbistan hiç dayanmaz. İnşallah onların üzerine dahi gider ve bende bakıp gülerim*” sözleriyle Sırlar'ın olaylardaki rolünü açıkça beyan etmiştir. Bakınız, Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, s.253-254.

¹⁸² B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:123/25

¹⁸³ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4587, 2 Rebiülevvel 1269/14 Aralık 1852 tarihli Ömer Lûtfî Paşa'nın tahrirâtı.

ise imparatorluk sınırları içinde yaşayan Slav nüfus olmuştur. Nüfusunun neredeyse yarısı Slav kökenli olan Avusturya İmparatorluğu'nun yanı başında nüfusu tamamen Slavlar'dan oluşan bir halkın ezilmesine sessiz kalması, kendi topraklarında da bir takım problemlere yol açabilirdi. Onlar, Karadağ'daki gelişmelere müdahale ederek bir yandan Karadağ üzerindeki Rus etkisini yok etmeyi, bir yandan da tebaası olan Slavlar'ın teveccühünü kazanmayı planlamışlardır¹⁸⁴. Bu amaçla İmparator Franz Josef¹⁸⁵, İstanbul'a göndermek üzere Tümgeneral Kont Leningen'i 22 Ocak 1853'de fevkalade elçi olarak atamıştır. 25 Ocak'ta Leningen'in Ömer Lûtfî Paşa'nın Karadağ'dan çekilmesini sağlamak için özel bir görevle İstanbul'a gönderileceği kamuoyuna açıklanmıştır. Leningen 30 Ocak'ta İstanbul'a ulaşmıştır¹⁸⁶. O, İstanbul'da birçok talep dile getirmiş ise de asıl amacı Karadağ askerî harekâtını hemen durdurmak¹⁸⁷, Karadağ'ın mevcut statüsünü korumak ve Osmanlı askerinin bölgeden çekilmesini sağlamaktır¹⁸⁸. Kont İstanbul'a geldikten sonra 31 Ocak 1853'de Bâb-ı Âlî'ye gelerek görevine başlamıştır¹⁸⁹. Kontun Osmanlı Hariciyesi'ne sunduğu itimatnâmede kendisinin iki ülke arasındaki meseleleri çözmeye yetkili olduğu ve her türlü talimatın tarafına verildiği yazılıdır¹⁹⁰.

Leningen 3 Şubat'ta devletinin görüşlerini içeren ilgili ilk ultiatomunu Osmanlı Hükümeti'ne iletmiş ve cevap için Osmanlı yetkililerine 4 gün süre tanımıştır. Bu ultiatomda Avusturyalılar'ın dile getirdikleri rahatsızlıklar şunlardır¹⁹¹:

¹⁸⁴ B.O.A., *İ.H.R.*, 94/4613, Lef:27, 29 Rebiülahir 1269/9 Şubat 1853 tarihli Meclis-i Mâhsûs mazbatası.

¹⁸⁵ Resim:3.

¹⁸⁶ Simpson, *a.g.e.*, s.8.

¹⁸⁷ Kont'un 3 Şubat 1853'de verdiği ultiatomu tartışan Meclis-i Mâhsûs üyelerinin en fazla üzerinde durdukları ve kabul edilemez buldukları nokta budur. Bakınız, B.O.A., *İ.H.R.*, 94/4613, Lef:27; *Montenegro Political and Ethnic Boundaries 1840-1920*, Editör: Beitullah Destani, Volume: I, Chippenham, Wilts: Archive Editions, 2001, s.63.

¹⁸⁸ B.O.A., *İ.H.R.*, nr:94/4613, Lef:22, 21 Rebiülahir 1269/1 Şubat 1853 tarihli Viyana Sefiri Mehmed Arif'in tahrirâtı; Destani, *a.g.e.*, Volume: I, s.63.

¹⁸⁹ B.O.A., *İ.H.R.*, nr:94/4613, 21 Rebiülahir 1269/1 Şubat 1853 tarihli arz tezkiresi.

¹⁹⁰ B.O.A., *İ.H.R.*, 94/4613, Lef:26, 22 Kanun-ı sâni 1853 tarihli itimatnâme; Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir I-12*, s.15.

¹⁹¹ B.O.A., *İ.H.R.*, nr:94/4613, Lef:9; Belge:8; Benoit Brunswik, *Recueil De Documents Diplomatiques Relatifs Au Monténégro Avec Une Introduction*, Constantinople: Chez M. S. H.-H. Weiss, Libraire A Péra, 1876, s.56-58; Simpson, *a.g.e.*, s.8, 10; Ali Suavi, *a.g.e.*, s.21; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviri: Nilüfer Epçeli, C.V, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005, s.375.

1. a-Avusturya Hükümeti ülkesine sınır olan bir bölgeye yapılacak askerî harekât ve içeriği hakkında kendisine haber verilmesini beklemiştir. Daha sonra verilen güvence ile harekâtın Karadağ'daki isyânı bastırmaya yönelik olduğu anlaşılmıştır. Fakat harekât için gereğinden fazla asker gönderilmesi Avusturya'yı rahatsız etmiştir. Avusturya İmparatorluğu sınırlarında gelişen olaylara ve Karadağ harekâtına kayıtsız kalamaz. Üstelik bu kadar askerın Karadağ'a yığılmasındaki asıl maksadın oranın ıslâhı olduğu konusunda da ciddi şüpheleri vardır. Karadağ ve civarındaki Osmanlı ordusunun asıl maksadı nedir?

b- Askerî harekât nedeniyle kendilerini güçlü hisseden Bosna Hersek ve Arnavutluk Müslümanları'nın Hıristiyanlar'a saldırma ihtimali ortaya çıkmıştır.

2. Osmanlı Devleti iki ülke arasındaki anlaşmalara aykırı olarak imparatora karşı ayaklanmış siyasî mültecileri ülkesine kabul etmiş, bunların ekserisini Karadağ'a sevk edilen orduda istihdam etmiştir. Avusturya Hükümeti bu kimselerin kendi ülkesine sınır bölgelerde istihdamından rahatsızdır. Bu yüzden söz konusu kimselerin derhal iç bölgelere sevkini talep eder.

3. Klek ve Sutorina Limanları konusunda Avusturya İmparatoru haklarından vazgeçmeye niyetli değildir. Devlet-i Aliyye'nin limanlar hakkında kesin kararını bildirmesinde ısrar eder.

4. Avusturya İmparatoru, Osmanlı tebaasının Avusturya'daki teminat ve haklarının aynısını Osmanlı Devleti'nde yaşayan Avusturyalılar için de talep eder. Ayrıca ekte sunulan aksaklıkların giderilmesini ister.

Ek¹⁹²:

1. Osmanlı Devleti ile ihracat ve ithalat yapan Avusturya tebaası eskiden beri % 3 vergi vermektedir. İki ülke arasında yeni bir ticaret antlaşması yapıncaya kadar Avusturya tebaası tüccarlarından % 3 haricinde vergi talep edilmemesi, durumun ivedi şekilde özellikle Bosna Hersek valilerine bildirilmesi

2. 1838 senesinde imzalanan antlaşmaya aykırı olarak tütün ve mahsulü üzerine yeniden konan "ziraiye" adlı verginin kaldırılarak Avusturya tüccarlarının bu vergiden dolayı uğradıkları zararların tazmin edilmesi

3. Avusturya tüccarından Mösyö Duma'dan yaş tütün ticareti için 178.640 kuruş fazla vergi alındığı Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye tarafından dahi kabul edilmiştir. Bu paranın vakit geçirilmeden kendisine ödenmesi

¹⁹² B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4613, Lef:10.

4. Hersek Mutasarrıfı Ali Paşa tarafından kendilerine kereste ticareti yapma hakkı verilen ve daha sonra sözleşmeleri feshedilen 2 Avusturya tüccarının 200.000 florine ulaşan zararlarının karşılanması. Konunun halli için Bosna teftiş memuru Kâmil Paşa'ya emir verilmesi

5. Avusturya sınırında bulunan eyaletlere konan odun kesme ve ihraç yasağının kaldırılması

6. Müteveffa Kont Ojen Ziknik'in mücevheratından bir miktarının karşılığı olarak Eflaklı Sezar Bulyan adlı kimsenin emaneten bırakmış olduğu 2.000 Macar altının Osmanlı hükümeti tarafından ödenmesi

7. Osmanlı Devleti'nde orman mühendisi olarak çalışan Mösyö Elvis Gruber'in evine dönebilmesi için maaşının ödenmesi

8. Çanakkale'de oturan Avusturyalı tüccar Pop'a verilmesi gereken 40.000 kuruşun gecikmeksizin ödenmesi

9. Viktorya adlı İngiliz Vapuru konusunda, Avusturya mahmillerinden Flambanez adlı kişiye yapılan kötü muamele yüzünden kendisine 15.000 kuruş tazminat ödenmesi

Osmanlı yetkilileri tıpkı Leningen'in gelişindeki soğukkanlılıklarını koruyarak ultiatom karşısında da yumuşak bir politika izlemeyi tercih etmişlerdir. Ültimatom önce 6 Şubat 1853 tarihli Meclis-i Mâhsûs'da görüşülmüş, kaleme alınan metne Fransa Konsolosu, İngiltere Maslahatgüzârı Rose ve Fuad Paşa'nın katıldıkları bir toplantıda nihaî şekli verilmiştir¹⁹³. Leningen işin içine Fransız ve İngilizler'in karışmasının kabul edilemeyeceğini bildirerek durumu protesto etmiş, fakat bu teşebbüsü Osmanlı Hariciyesi üzerinde istediği etkiyi yaratmamış, Osmanlı yetkilileri Fransız ve İngiliz temsilcilerle çalışmaya devam etmiştir¹⁹⁴.

Leningen'in ultiatomunda yer alan her konunun ayrı ayrı değerlendirildiği cevabî nota 10 Şubat 1853'de Leningen'e gönderilmiştir. Aynı tarihte ortamın yumuşaması için Sultan Abdülmecid¹⁹⁵ de bir *Nâme-i Hümayûn* yayınlamıştır. Padişah, Kont'un gelişinden memnuniyet duyduğunu, Avusturya ile

¹⁹³ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4613, Lef:25, 29 Rebiülahir 1269/9 Şubat 1853 tarihli arz tezkiresi; Lef:27.

¹⁹⁴ Simpson, *a.g.e.*, s.8.

¹⁹⁵ Resim:1.

geçmişe dayanan bir dostluklarının bulunduğu ve bu dostluğu korumaya kararlı olduğunu açıklamıştır¹⁹⁶.

Osmanlı cevabının giriş kısmında, Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile aralarındaki meseleleri halletmek istediği ve Leningen'in bu maksatla İstanbul'a gelmesinden memnuniyet duyulduğu ifade edilerek asıl konuya geçilmiştir. Osmanlı Devleti'nin cevabî notasında şunlar yer almaktaydı¹⁹⁷:

1. a-Osmanlı Devleti Avusturya İmparatorluğu'na haber vermeden Karadağ harekâtını başlattığı için üzüntü duyar. Karadağ'a gereğinden fazla asker sevkinin sebebi Karadağlılar'ın devlet karşısında hiçbir güçleri olmadığını göstermeye yönelik olup, Avusturya Devleti'nin bu kuvvetten çekineceği Osmanlı Hükümeti'nin aklına dahi gelmemiştir. Askerî harekât ve abluka başlamadan önce harekâtın sebebi konusunda Avusturya makamlarına bilgi verilmiş olup, Avusturya Hükümeti'nin harekâtın amacına vakıf olduğu düşünülüp ek bilgi verilmesine gerek duyulmamıştır. Eğer konuyla ilgili Avusturya yetkilileri ek bilgi talebinde bulunsalardı bu bilgi kendilerine memnuniyetle iletirdi. Osmanlı Devleti Avusturya İmparatorluğu hakkında herhangi bir tasavvuru olmadığını tekrar tekrar ilân eder. Nitekim en büyüğünden en küçüğüne kadar tüm Osmanlı memurlarına Avusturya İmparatorluğu sınırlarına saygılı olmalarının emredilmesi bunun en kuvvetli delilidir.

Karadağ'a gelince, Osmanlı Devleti'nin maksadı Karadağlılar'a Osmanlı Devleti'nin bir parçası olduğunu kabul ettirmeye ve dış ilişkilerinde buna göre davranmalarını sağlamaya yöneliktir. Osmanlı Devleti, Karadağ'ın dahilî idaresini ve sınırlarını değiştirmek niyetinde değildir. Ancak Karadağlılar Hersek ve İşkodra arasındaki en önemli yollardan birini¹⁹⁸ kapatarak, Hersek civarındaki bazı nahiyeleri isyâna sevk ederek, hiçbir sebep yokken çevrelerindeki insanları katlederek, açıkça devletin askerlerine saldırarak ve nihayet Jabyak Kalesi'ni ele geçirme cüretini göstererek devlete kafa tutmuşlardır. Bunun üzerine kendileri itaate davet edilmişler, fakat silahla cevap vermişlerdir. Nihayet devlet bölgeye asker göndermek zorunda kalmıştır. Devletin niyeti Karadağlılar'ın bir daha bu tür faaliyetlerde bulunmasının önüne geçmek ve adı geçen yolun açılmasını sağlamaktır. Bunlar gerçekleştiğinde ordu asıl mevzilerine çekilecektir.

¹⁹⁶ B.O.A., *İ.HR.*, nr: 94/4613, Lef:2, Nâme-i Hümayûn sureti.

¹⁹⁷ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4613, Lef:3, 4; Belge:9; Brunswik, *a.g.e.* s.58-63; Jorga, *a.g.e.*, C.V, s.375.

¹⁹⁸ İşbuz-Nikşiç Hattı.

b- Müslümanlar'ın devlete güvenip Hıristiyanlar'a saldırarak bir din kavgası başlatacakları hususu devletin en temel kaidelerinden birini yok saymak olup, bu konu nefretle reddedilir. Tam tersine orada bulunan askerın Hıristiyan tebaanın refah ve rahatını sağlamak üzere olduğu bu iddiaların asılsızlığının en güzel kanıtıdır.

2. Mültecilerden oradaki orduda bulunanların sayısı ehemmiyetsiz olsa da Osmanlı Devleti iyi niyetinin göstergesi olarak bu kimseleri daha iç bölgelere sevkedecektir.

3. Klek ve Sutorina Limanları itiraz kabul etmeksizin Osmanlı toprağıdır. 1832 ve 1833'de Avusturya İmparatorluğu da bunu kabul ettiğini ilân etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti konunun müzakereler yoluyla çözülmesinden yanadır.

4. Osmanlı Hükümeti, Avusturya tebaasının devletçe olan hak ve hukuklarının korunması konusunda kusur etmek niyetinde değildir. Bu konuda bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da gerekli hassasiyeti gösterecektir.

Aynı hassasiyet ultiatom ekindeki konular için de gösterilmiştir. Ültimatom ekindeki konular siyasî olmaktan ziyade ticarî konular olduğundan halli daha kolay olmuştur. Ek belgede yer alan şikâyet konularının ortadan kaldırılması için ayrıntılı bir rapor hazırlanarak, bu takrir de asıl cevapla birlikte 10 Şubat 1853'te Leningen'e iletilmiştir¹⁹⁹. Leningen'e verilen cevapta Avusturyalıların haklılıkları tespit edilen 3, 7, 8, 9. maddelerdeki tazminat hususu kabul edilmiş, diğer konularda da ayrıntılı izahlar yapılmıştır²⁰⁰.

Osmanlı Hükümeti'nin verdiği cevap Leningen'i tatmin etmemiştir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin verdiği cevapta Dağ eşkıyası tamamen boyun eğene ve İşbuz-Nikşiç arasındaki yol açılana kadar harekâtın devam edeceği yer almaktaydı. Bunun üzerine Leningen 11 Şubat 1853'de bir ultiatom daha vermiştir. Kont Leningen yeni ultiatomunda "*Osmanlı Devleti'ne karşı en küçük bir saygısızlık etmediğini, daima iyi niyetle hareket ettiğini, ancak Osmanlı Devleti'nden istediği cevabı alamadığını, 3 Şubat tarihli ultiatomda yazan hususların bir senet ile kendi tarafına verilmesini, aksi takdirde Avusturya maslahatgüzârı ile birlikte İstanbul'u terke mecbur olduğunu*" ifade etmiş ve cevap için Osmanlı yetkililerine 3 gün süre vermiştir²⁰¹. Leningen'in Osmanlı

¹⁹⁹ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4613, Lef:12.

²⁰⁰ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4613, Lef:11.

²⁰¹ B.O.A., *İ.HR.*, nr:94/4613, Lef:6.

Devleti'ni harekâtı bitirmeye zorlaması ve bunu kayıt altına almaya çabalaması Osmanlı hariciyesini yeniden harekete geçirmiştir. Meclis-i Mâhsûs konuyu görüşmek üzere 13 Şubat 1853'te toplanmış ve Leningen'e 10 Şubat'ta verilen takririn geçerli olması kararına varmıştır. Meclis-i Mâhsûs üyeleri bir taraftan Avusturya ile savaş ihtimalini değerlendirirken, bir taraftan da Avusturya'nın buna cesaret edemeyeceği hususunda hemfikir kalmışlardır. Osmanlı yetkililerinin 10 Şubat takririnden geri adım atmamasında İngiliz Mazlahatgüzârı ve Fransız Elçisi etkili olmuştur²⁰². 11 Şubat ultiatomunun cevabı 14 Şubat'ta Leningen'e iletilmiştir. Verilen cevapta²⁰³:

1. Osmanlı Hükümeti'nin Karadağ'ın idarî yapısı veya sınırlarını değiştirmeyi düşünmediği
2. Karadağ'a gönderilen ordunun en kısa sürede geri çekileceği
3. Klek ve Sutorina Limanları konusunun Avusturya ile müzakere edileceği ve Avusturya'yı da memnun edecek bir çözüme kavuşturulmasına çalışılacağı
4. Din çatışması ihtimalinin araştırılacağı ve bu gailenin meydana gelmemesi için gerekli tedbirlerin alınacağı
5. Avusturya'nın istediği tazminatın tamamen ve gecikmeden sefarete teslim edileceği
6. 10 Şubat tarihli cevabî notada yer alan hususların geçerliliğini koruduğu, belirtilmiştir.

Leningen bu takrire aynı gün cevap vermiştir. Cevabında²⁰⁴:

1. Avusturya'nın Osmanlı Devleti'nin dostu olduğunu, kendisinin bu dostluğu korumak için çok çaba sarfettiği
2. Osmanlı Devleti'nin verdiği cevapların Avusturya Hükümeti'nin beklentilerini karşılamadığını ve bu yüzden imparatorun kendisine verdiği görevin bitmiş olduğu
3. Misyonunun başarısızlığı sebebiyle ortaya çıkacak her türlü sorumluluğunun Bâb-ı Âlî'ye ait olacağı

²⁰² B.O.A., *İ.H.R.*, nr:94/4613, Lef:28, 4 Cemaziyelevvel 1269/13 Şubat 1853 tarihli Meclis-i Mâhsûs mazbatası.

²⁰³ B.O.A., *İ.H.R.*, nr:94/4613, Lef:5, 8, 13; Ali Suavi, *a.g.e.*, s.22.

²⁰⁴ B.O.A., *İ.H.R.*, nr: 94/4613, Lef:7.

4. Görevi sona erdiği için İstanbul'da bulunan Avusturya Maslahatgüzârı ile ülkeyi terk edecekleri

5. Bosnalılar'ın yıllardan beri ülkelerinde yaptığı haydutluklardan ve son askerî harekâta ülkelerine sığınan Hıristiyan mültecilerden dolayı uğradıkları zararın Osmanlı Devleti tarafından tazmini için gerekenin yapılacağı

6. Avusturya İmparatorluğu'nun bundan böyle müzakereye girmeksizin bütün Osmanlı hududu üzerinde kendi menfaatini korumak için fiilî hareketlere girişme ve sınırlarında gerekli tedbirleri alma hakkına sahip olduğu, vurgulanmıştır.

Böylece Leningen misyonunun en kritik anları yaşanmaya başlamıştır. Leningen'in dönmesi ultiatomun son bendinde ifade edildiği şekliyle açıkça iki ülkenin savaşı kabul etmesi demektir. Osmanlı Devleti'nin Avusturya ile savaşması basit bir hadise değildi. Avusturya ile savaş aynı zamanda Rusya ile de savaşmak demektir. Çünkü Rus Çarı I. Nikola İmparator Franz Josef'e, "*Karadağ konusunda bir Osmanlı-Avusturya savaşı çıkması halinde, Rusya'nın Osmanlılar Rusya'ya açmış gibi hareket edeceği*" konusunda garanti vermişti²⁰⁵. Bu gelişme üzerine Osmanlı Hükümeti Fransız ve İngiliz temsilcilere başvurarak, Avusturya ile herhangi bir savaşta İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin yanında yer alıp almayacaklarını sormuştur. Fakat her iki ülke de bu isteğe olumlu yaklaşmamıştır. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti Klek ve Sutorina Limanları'nın Avusturya'ya bırakılması hariç Avusturya ultiatomunu kabul ettiğini açıklamıştır. ultiatomun kabulü nedeniyle Leningen memnuniyetini bildirmek üzere 15 Şubat'ta Sultan'la özel bir görüşme yapmış ve Sultan'a Avusturya İmparatoru'nun özel mektubunu sunmuştur²⁰⁶. 24 Şubat'ta Avusturya aracılığıyla Osmanlı ve Karadağ kuvvetleri arasında bir ateşkes sağlanmış, fakat Karadağlılar'ın ateşkese uymamaları yüzünden çatışmalar devam etmiştir. Yine de varılan mutabakat iki ülke arasındaki gerginliği ortadan kaldırmıştır. Leningen görevini başarmanın mutluluğu içinde 28 Şubat'ta 21 pare top atışı yapılarak Viyana'ya uğurlanmıştır²⁰⁷. Aynı gün Prens Mençikof²⁰⁸ İstanbul'a gelmiştir. Aslında iki ülkenin amacı Leningen ve Mençikof'u aynı anda İstanbul'a

²⁰⁵ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çeviren: İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, s.164.

²⁰⁶ B.O.A., *İ.HR.*, nr:95/4645, 7 Cemaziyelevvel 1269/16 Şubat 1853 tarihli arz tezkiresi; Simpson, *a.g.e.*, s.9.

²⁰⁷ Simpson, *a.g.e.*, s.10.

²⁰⁸ Resim:8.

göndererek Osmanlı Devleti'ne ikili baskı yapmaktı. Fakat Mençikof rahatsızlandığı için İstanbul'a gelememiş, bu yüzden plan gerçekleştirilememiştir.

G-3 MART 1853 MESELESİ

Bazı yerli ve yabancı kaynaklarda 3 Mart 1853'de Avusturya ile Karadağ'da statükonun korunmasına (*status quo ante bellum*) dair bir antlaşma yapıldığı kayıtlıdır. Fakat biz araştırmalarımız esnasında Osmanlı arşivinde böyle bir antlaşma metnine rastlamadık. Bu tarihe eserlerinde yer veren araştırmacıların tamamı doğrudan herhangi bir kaynağa atıf yapmamışlardır. Haliyle antlaşmanın orijinal metnine ulaşmak mümkün olmamıştır. Türkiye'de ilk olarak İslâm Ansiklopedisi'nde Besim Darkot "*Karadağ*" maddesinde bu tarihi vermişse de kaynak belli değildir. Ancak o bu antlaşmayı "*Hükümet muhâsemâtın kesilmesine razı oldu ve 3 Mart 1853'te hudutlarda statükonun idâmesini temin eden bir antlaşma imzalandı.*" şeklinde açıklar²⁰⁹. 3 Mart'a eserlerinde yer veren araştırmacılardan biri de Enver Ziya Karal'dır. O da doğrudan dipnot vermeden bu tarihi zikreder²¹⁰. Bu tarih *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi* adlı çalışmada da yer almaktadır²¹¹. Titiz bir çalışma ürünü olan bu çalışmada da 3 Mart tarihinin kaynağı verilmemiştir. Daha sonra Bayram Kodaman²¹², Osman Karatay²¹³ ve Uğur Özcan²¹⁴ da aynı tarihi tekrarlamışlardır. Fakat doğrudan dipnot veya aydınlatıcı bilgi onların çalışmalarında da mevcut değildir. Aynı şekilde Shaw da dipnot vermeden 3 Mart tarihini kullananlardandır. Yalnız o, 3 Mart'ı Avusturya'nın İstanbul'daki girişimi olarak açıklar, yani anlaşmaya atıf yoktur²¹⁵. 3 Mart tarihini veren kaynaklardan biri de Meydan Larousse'dur. Diğer tüm kaynaklar gibi Larousse'da kaynak vermemiştir²¹⁶.

²⁰⁹ Besim Darkot, "Karadağ", *İslâm Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988, s.226.

²¹⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, s.73.

²¹¹ *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, CVI, s.3016.

²¹² Bayram Kodaman, "1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C.XII, İstanbul: Çağ Yayınları, 1993, s.93.

²¹³ Osman Karatay, "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", *Balkanlar El Kitabı*, Derleyenler: Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Cilt: I-Tarih, KaraM & Vadi, 2006, s.463.

²¹⁴ Özcan'ın kaynağı Kodaman'dır. Uğur Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, Isparta, 2009, s.19, (SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).

²¹⁵ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çeviren: Mehmet Harmancı, C.II, İstanbul: e Yayınları, 1994, s.191.

²¹⁶ "Karadağ", *Meydan Larousse*, C.VI, İstanbul: Meydan Yayınevi, 1981, s.925.

Yabancı yazarlardan 3 Mart tarihinin ilk kullananlardan birisi Fransız yazar P. Coquelle'dir²¹⁷. Coquelle, *Histoire De Monténégro Et De La Bosnie Depuis Les Origines* adlı eserinde Brunswik'in, *Recueil De Documents Diplomatiques Relatifs Au Monténégro Avec Une Introduction* adlı eserini kaynak göstererek Osmanlı Devleti ve Avusturya arasında bir anlaşma yapıldığını yazar. Fakat kaynak olarak gösterdiği bölüm, Fuad Paşa'nın Karadağ'a dair kaleme aldığı meşhur layıhanın Fransızca bir çevirisinden ibaret olup, 3 Mart tarihinin referansı değildir²¹⁸. Karadağ'a dair her türlü güvenilir bilgi ve belgeyi derleyen Brunswik'in de konuya değinmemiş olduğunu ifade etmek gereklidir. William Miller de 3 Mart'ta bir anlaşma yapıldığını iddia edenlerdendir. Tahmin edileceği gibi o da dipnot kullanmadan bu bilgiyi vermiştir²¹⁹. Çağdaş İngiliz yazar Elizabeth Roberts de aynı bilgileri dipnot vermeden tekrarlamıştır²²⁰.

İncelediğimiz birçok yabancı kaynakta 3 Mart tarihinden ya hiç bahsedilmemiş ya da Leningen misyonu anlatılmakla yetinilmiştir. Mesela Nicolas Yorga sadece Leningen misyonundan bahsetmiş, 3 Mart tarihine değinmemiştir²²¹. Yine İsmail Hami Danişmend'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* adlı eserinde de konuyla ilgili bir bilgi söz konusu değildir²²². Balkan tarihi konusunda yetkin bir isim olan Barbara Jelavich de 3 Mart tarihini kullanmaktan imtina edenlerdendir²²³. Şark Meselesi'ne dair bir eser kaleme alan Anderson da Leningen misyonundan 3 hafta sonra 2 ülke arasında bir antlaşma olduğundan bahsetmiş, fakat antlaşmanın ne tarihi ne de içeriği hakkında bilgi vermiştir²²⁴. Karadağ'ın hukukî durumu hakkında ayrıntılı bir eser kaleme alan Vaclik ise Karadağ'da statükonun korunduğunu yazar ve 3 Mart tarihi konusunda sessiz kalır²²⁵. Yine 1862 askerî harekâtı esnasında ayrıntılı bir Karadağ kronolojisi veren *Macmillan's Magazine*'de de 3 Mart tarihiyle ilgili bir bilgi söz konusu değildir²²⁶.

²¹⁷ Coquelle, *a.g.e.*, s.320.

²¹⁸ Brunswik, *a.g.e.*, s.45-56.

²¹⁹ William Miller, *The Ottoman Empire and Its Successors, 1801–1927*, Routledge, 1966, s.198.

²²⁰ Roberts, *a.g.e.*, s.221.

²²¹ Jorga, *a.g.e.*, C.V, s.375.

²²² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.IV, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1961, s.141-142.

²²³ Jelavich, *a.g.e.*, C.I, s.278.

²²⁴ Anderson, *a.g.e.*, s.138.

²²⁵ Vaclik, *a.g.e.*, s.32, 137.

²²⁶ *Macmillan's Magazine*, s.347

3 Mart 1853 Osmanlı Devleti için oldukça çalkantılı bir tarihtir. Çünkü 28 Şubat'ta İstanbul'a gelen Mençikof 2 Mart'ta Sadrazam Damad Mehmed Ali Paşa'nın huzuruna çıkmıştır. Diplomatik teamüllere uygun olarak Hariciye Nazırı Fuad Paşa ile de görüşmesi gerekirken onu ziyarete gitmemiş, bu skandal üzerine devleti zor durumda bırakmak istemeyen Fuad Paşa 3 Mart'ta Hariciye Nazırlığı'ndan istifa etmiştir. Ardından Avusturya yanlısı olarak bilinen Rıfat Paşa Hariciye Nazırlığına getirilmiştir²²⁷. Böylesi karışık bir ortamda Osmanlı-Avusturya Antlaşması'na zaman ayrılması şüpheli görünmektedir. Bu yüzden 3 Mart tarihinde bir antlaşmanın yapıldığını kabul etmek şimdiki bilgilerle mümkün görünmemektedir. Böyle bir anlaşma mevcut ise herhangi bir arşivde metni bulunana kadar 3 Mart tarihine ihtiyatla yaklaşılmalıdır.

H-OSMANLI ORDUSUNUN KARADAĞ'DAN ÇEKİLMESİ

Osmanlı yetkilileri, Avusturyalılar'ın Karadağ'daki askerî harekâtın durdurulmamasına yönelik savurdıkları tüm tehditlere rağmen, Karadağlılar'ın askerî direnci kırılana kadar harekâtı durdurmamışlardır. Lord Leningen'in 14 Şubat'taki sert ultimatununun hemen ardından harekâtın duracağına dair ilk emirler 14 Şubat'ta Ömer Lûtfî Paşa'ya iletilmiştir. Ardından çekilme konusunu görüşmek üzere Avusturya'nın görevlendirdiği Zailsek ve Rusya'nın görevlendirdiği Kovalevski 16 Şubat'ta konuyu görüşmek üzere İşbuz'a geleceklere Ömer Lûtfî Paşa'ya bildirmişlerdir. O da görevlilerin ordugâha güvenle gelmeleri yönündeki mektubunu 21 Şubat 1853'te onlara göndermiştir²²⁸. İki komiser Ömer Lûtfî Paşa ile bir araya gelerek 28 Şubat 1853'de aşağıdaki protokolünü imzalamışlardır²²⁹:

1. Karadağ nahiyeleri tahliye olunacaktır.
2. Çeşitli nahiyelerden rehin suretiyle tevkif olunan kimseler serbest bırakılacak ve güvenlikleri için Karadağ sınırına kadar kendilerine refakat edilecektir.
3. Karadağlı olup İstanbul'dan Karadağ'a giderken İşkodra'da tutuklanan kimseler Karadağ'a gönderilecektir.
4. Jabyak Kalesi alındığı esnada Godin nam mahalde muharebe olunurken Karadağlılar tarafından ele geçirilen toplar iade edilecektir.

²²⁷ Simpson, *a.g.e.*, s.12; Jorga, *a.g.e.*, C.V, s.376; İnal, *a.g.e.*, s.156-158.

²²⁸ B.O.A., *İ.HR.*, 94/4685.

²²⁹ B.O.A., *İ.HR.*, nr:97/4740, Lef:3, Protokol tercümesi; Belge:10.

5. İşbuz ve çevre kazalar halkının evlerine döndüklerinde işleriyle uğraşmaları, herhangi bir uygunsuzluk meydana geldiği takdirde kendi memurları tarafından tedib olunmaları yönünde Ömer Lûtfî Paşa tarafından protokole konan madde, Avusturya ve Rusya komiserleri tarafından kendi devletlerinin onayı alındıktan sonra kesinleşecektir.

6. Tarafların ortaya çıkaracakları uygunsuzluklar 21 Mart'a kadar bertaraf olunacak ve Pir Nahiyesi halkı tarafından yağma olunmuş hayvanlar sahiplerine iade edilecektir.

Her ne kadar Osmanlı idaresi 30 Mart'ta protokolü kabul etmediğini açıklamışsa da²³⁰ gerçekte Osmanlı ordusunun Karadağ'ı boşaltma işlemi Avusturya ve Rus memurların gözetiminde olmuştur. Hâlbuki Osmanlı Devleti'nin harekâtın başından beri savunduğu ilke, Karadağ'ın Osmanlı toprağı olduğu ve buna kimsenin müdahale edemeyeceği hususu idi. Şimdi devlet bu iki ülke komiserlerini gözlemci olarak kabul etmekle Karadağ üzerindeki dış güçlerin vesayetini resmen tasdiklemiş oluyordu²³¹.

Protokolün imzalanması Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Buol'u ziyadesiyle sevindirmiştir. Bir süredir zor durumda olan ve raporlarında kendisine gerekli saygının gösterilmediğinden yakınan Viyana Sefiri Arif Bey biraz erken davranarak, "iki ülke arasında devam eden soğukluğun aşılma üzere" olduğunu ifade etmiştir²³².

24 Şubat itibariyle savunma durumuna geçen Osmanlı birlikleri yukarıdaki protokolün imzalanmasıyla birlikte geri çekilme işlemlerine başlamışlardır²³³. Fakat harekâtın durması Karadağlılar'ı şımartmış, ordu daha Karadağ içlerinden çekilmeden Karadağlılar'ın serkeşlikleri ve haydutluklarına dair raporlar alınmaya başlamıştır²³⁴. Bu haberlere rağmen İstanbul harekâtı başarılı olarak değerlendirilmeye devam etmiştir. Merkez memnuniyetinin göstergesi olarak erlere dağıtılmak üzere orduya 100.000 kuruş atıye

²³⁰ *İ.HR.*, nr:97/4740, 19 Cemaziyelahir 1269/30 Mart 1853 tarihli arz tezkiresi.

²³¹ B.O.A., *A.AMD.*, nr:42/95, 10 Cemaziyelahir 1269/21 Mart 1853 tarihli tezkere.

²³² B.O.A., *A.AMD.*, nr:43/11, 16 Cemaziyelahir 1269/27 Mart 1853 tarihli tezkere.

²³³ Ali Suavi'ye göre çekiliş 25 Şubat'ta başlamıştır. Ali Suavi, *a.g.e.*, s.22.

²³⁴ B.O.A., *İ.HR.*, nr:97/4740, Lef:5, 6 Cemaziyelahir 1269/17 Mart 1853 tarihli Ömer Lûtfî Paşa'nın tahrirati; *A.AMD.*, nr:43/21, 18 Cemaziyelahir 1269/29 Mart 1853 tarihli arz tezkiresi; *A.MKT.UM.*, nr:131/29, 1 Receb 1269/10 Nisan 1853 tarihli Ömer Lûtfî Paşa'ya gönderilen hüküm.

göndermiştir²³⁵. Kara ordusunun geri çekilmesi ile birlikte, deniz ablukası da kaldırılmış ve Karadağ askerî harekâtı tamamen sona ermiştir²³⁶. 10 Nisan 1853'de Karadağ harekâtının tamamen sona erdiği dünya kamuoyuna ilân edilmiştir²³⁷.

Harekâtın kısa sürede bitirilmesi²³⁸, Avusturya ile Osmanlı Devleti arasındaki gerginliğin daha fazla büyümeden sona ermiş olması İngiliz Hükümeti'ni de memnun etmiştir. Bu sırada dışişleri bakanlığına yeni atanan Lord Clarendon²³⁹ büyükelçilere verdiği yemekte, Osmanlı Devleti'nin Londra Büyükelçisi Kostaki Efendi'ye harekâtın bitmesinden duyduğu memnuniyeti iletmıştır. İngilizler memnuniyetlerinin göstergesi olarak Türk dostu olduğuna inanılan Stratford Canning'i İstanbul'a büyükelçi olarak atamışlardır²⁴⁰. Fakat İngiliz Gazeteleri Canning'in Sultan tarafından sevilmediğini, üstelik Fransızlar destek vermezse Rusya ve Avusturya'ya karşı ne yapılacağını belirsiz olduğunu yazarak atamayı eleştirmişlerdir²⁴¹.

Ömer Lûtfî Paşa, Karadağ'dan çekilen ordunun bir bölümünü İşkodra, Jabyak gibi çevre kale ve mevzilere yerleştirmiş, ordunun kalan bölümünü ise Nisan sonlarında asıl mevzilerine yollamıştır²⁴². Ordu çekilme işlemlerini gerçekleştirirken, Ömer Lûtfî Paşa'nın Zailsek ve Kovalevski ile imzaladığı protokolün 4. maddesi gereği Jabyak ve Godin'den alınan 6 toptan 4'ü iade edilmiştir. Yine aynı protokolün 6. maddesi gereği Karadağlılar tarafından

²³⁵ B.O.A., *A.AMD.*, nr:42/59, 29 Cemaziyelevvel 1269/10 Mart 1853 tarihli tezkere; *A.MKT.MHM.*, nr:54/27, 13 Cemaziyelahir 1269/24 Mart 1853 tarihli İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa gönderilen hüküm.

²³⁶ B.O.A., *A.AMD.*, nr:42/82, 6 Cemaziyelevvel 1269/17 Mart 1853 tarihli tezkere; nr:43/53, 26 Cemaziyelahir 1269/6 Nisan 1853 tarihli tezkere; *A.MKT.MHM.*, nr:54/74, 2 Receb 1269/11 Nisan 1269 tarihli İşkodra Mutasarrıfı'na gönderilen şukka.

²³⁷ Ali Suavi, *a.g.e.*, s.23.

²³⁸ B.O.A., *İ.HR.*, nr:97/4740, Lef:10, 21 Cemaziyelevvel 1269/2 Mart 1853 tarihli Bahriye Yüzbaşı Esseyid Ahmed'in tahrirâtı; *A.MKT.MHM.*, nr:54/8, 27 Cemaziyelevvel 1269/8 Mart 1853 tarihli Hersek Valisi ve Rumeli Ordu Komutanlığı'na gönderilen hüküm.

²³⁹ Dışişleri Bakanlığı: 21 Şubat 1853–26 Şubat 1858. Resim:11.

²⁴⁰ B.O.A., *A.AMD.*, nr:42/96, 10 Cemaziyelahir 1269/21 Mart 1853 tarihli tezkere; *İ.HR.*, nr:97/4741, Lef:1, 17 Mart 1853 tarihli Londra Sefiri Kostaki Muzurus Paşa'dan gelen tahrirat tercümesi.

²⁴¹ B.O.A., *İ.HR.*, nr:97/4736, Lef:4; 9 Cemaziyelahir 1269/20 Mart 1853 tarihli arz tezkiresi.

²⁴² B.O.A., *A.MKT.MHM.*, nr:54/43, 18 Cemaziyelahir 1269/29 Mart 1853 tarihli Rumeli Teftiş memuru Kâmil Paşa'ya gönderilen hüküm; *İ.DH.*, nr:271/16935, 22 Receb 1269/1 Mayıs 1853 tarihli arz tezkiresi.

Podgoriçe'den gasp edilen 259 sığır geri verilmiştir²⁴³. Protokolün uygulanmasında yaşanan sıkıntılar, Avusturya ve Rusya'nın askerî harekât öncesindeki tavırlarını değiştirmemesi İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa'yı karamsarlığa itmiştir. Paşa, İstanbul'a bir dilekçe yollayarak "Karadağlılarla uğraşmaktan bıktığını, 28 Şubat Protokolü'nün elini kolunu bağladığını" belirterek "görev yerinin değiştirilmesini" istemiştir. Buna mukabil İstanbul, "Paşa'nın bölge konusundaki tecrübe ve dirayetli yönetiminden memnun olduğunu" ifade ederek, "Karadağlıların saldırmaları durumunda onlara cevap vermenin 28 Şubat Protokolü'ne aykırı olmayacağını bildirmiş ve Paşa'ya herhangi bir saldırı durumunda anında karşılık verme yetkisi"²⁴⁴. Osman Mazhar Paşa bu talebinde son derece haklıydı, çünkü Karadağlıların protokole uymaya hiç niyetleri yoktu. Zira Temmuz ayında, Danilo'nun çevre eyâletlerde yaşayan halkı ayaklandırmak için çalıştığına²⁴⁵, Grahova ve Zupa Nahiyeleri halkının Karadağlıların kışkırtmasıyla eskiden olduğu gibi cizyelerini vermediklerine dair raporlar İstanbul'a ulaşmıştır²⁴⁶. Ağustos ayında Hersek, İşkodra ve Bosna'daki idarecilere tekrar tekrara Karadağlıların tasallutlarının önlenmesi için emirler verilmiştir²⁴⁷. Yani askerî harekâtın üzerinden 6 ay geçmeden bölgedeki durum eskiye, eskiden daha da kötüye dönmüştür.

Ordunun Karadağ'dan çekilmesinin hemen ardından Karadağlılar tarafından harap edilen ve müstemilatı yıkılan Jabyak Kalesi'nin tamiri gündeme gelmiştir. Kale tamiri ve evlerine dönen kimseler için İstanbul'dan 100.000 kuruş istenmiştir. İstanbul, Jabyak Kalesi'nin stratejik önemine binaen tamiratın gerçekleşmesine olumlu yaklaşmış, fakat istenen parayı gönülsüz de olsa bölgeye göndermiştir²⁴⁸. Bu sırada kale Karadağlılar tarafından ele geçirildiği sırada kale komutanı olan Yüzbaşı İşkodralı Selim Bey de tutuklu olarak İşkodra'da

²⁴³ B.O.A., *İ.HR.*, nr:98/4778, 11 Receb 1269/20 Nisan 1853 tarihli Ömer Lûtfî Paşa'nın tahrirâtı.

²⁴⁴ B.O.A., *A.AMD.*, nr:43/87, 3 Receb 1269/12 Nisan 1269 tarihli tezkere.

²⁴⁵ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:139/41, 13 Şevval 1269/20 Temmuz 1853 tarihli İşkodra Mutasarrıflığı'na gönderilen şukka.

²⁴⁶ B.O.A., *A.AMD.*, nr:52/20.

²⁴⁷ B.O.A., *İ.HR.*, nr:330/21275, 21 Zilkade 1269/26 Ağustos 1853 tarihli arz tezkiresi; *A.MKT.UM.*, nr:151/69.

²⁴⁸ B.O.A., *İ.MVL.*, nr:285/11266; *A.MKT.NZD.*, nr:85/18, 1 Zilkade 1269/6 Ağustos 1853 tarihli Maliye Nezareti'ne yazılan yazı.

yargılanmış, ardından sürgün cezasına çarptırılarak cezasını çekmek üzere Kastomonu'ya gönderilmiştir²⁴⁹.

Karadağ Meselesi'nin sona ermesiyle bir kısmı Bosna'ya gönderilen kuvvetler yeniden Tanzimat'ın uygulanması nedeniyle ortaya çıkan problemlerle uğraşmaya başlamıştır. Bu birliklerden bir kısmı Bihor ve Tergovişte'de çıkan isyânı bastırmak üzere bölgeye gönderilmişlerdir²⁵⁰.

I-HAREKÂTIN SONUÇLARI

Harekâtın sonuçlarından biri Osmanlı Hükümeti'nin yöre halkının dinî vecibelerini yerine getirmeleri için devletin parası ile ibadethâneler yaptırmasıdır. Bosna ve civarındaki halkın gönlünü almak için gerçekleştirilen bu teşebbüs ile eski kiliseler onarılmış, ihtiyaç görülen mahallere yeni kiliseler yapılmıştır²⁵¹. Hükümet “*nasıl olsa devlete isyân ettiler*” deyip Hıristiyanlar'ın isteklerini göz ardı etmemiştir. Osmanlı idarecileri âsîlerin yaptıklarını halka mal etmemiş, zor şartlarda dahi kim tarafından istismar edileceğine bakmadan, halktan gelen taleplere olumlu cevap vermiştir.

Harekâtın Osmanlı Devleti açısından olumsuz yanlarından biri Karadağ Harekâtı'nın hazine için getirdiği ek yükür²⁵². Osmanlı Devleti harekâtı finanse edebilmek için borçlanmak zorunda kalmıştır. Özellikle Fransa ve İngiltere piyasasından borçlanmaya çalışan Osmanlılar, borç arama çalışmaları sırasında oldukça zorlanmışlardır²⁵³. Yine harekâtı finanse edebilmek için Rumeli'deki bazı eyâletlerden ek para istenmiştir. Bu durum hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Mesela bu eyaletlerden biri Yanya'da bu yüzden huzursuzluk yaşanmıştır²⁵⁴.

Harekâtın en olumsuz yanı ise Karadağ'ın boşaltılması işleminin Osmanlı Devleti'nin kendi isteği ile değil, Avusturya baskısı sonrası

²⁴⁹ B.O.A., *A.AMD.*, nr:43/88, 3 Receb 1269/12 Nisan 1853 tarihli tezkere; *A.MKT.MHM.*, nr:55/86, 6 Şaban 1269/15 Mayıs 1853 tarihli İşkodra Mutasarrıfı'na gönderilen hüküm.

²⁵⁰ B.O.A., *A.MKT.UM.*; nr:54/48.

²⁵¹ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:119/94, 22 Rebiülevvel 1269/3 Ocak 1853 tarihli Bosna Teftiş memuru Kâmil Paşa ve Bosna Valisi'ne gönderilen hüküm; *İ.HR.*, nr:95/4646, 1 Cemaziyelahir 1269/10 Şubat 1853 tarihli arz tezkiresi.

²⁵² B.O.A., *A.MKT.MHM.*, nr:55/49, 24 Receb 1269/3 Mayıs 1853 tarihli Seraskerliğe gönderilen hüküm.

²⁵³ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:122/10; *A.AMD.*, nr:42/4; *İ.HR.*, nr:95/4632, Lef:2, 13 Ocak 1853 tarihli Londra Sefiri Kostaki Muzurus Paşa'dan gelen tahrirat.

²⁵⁴ B.O.A., *A.MKT.NZD.*, nr:71/40, 12 Rebiülevvel 1269/24 Aralık 1852 tarihli Yanya Valisi Esseyid Ali Rıza'nın tahriratı.

gerçekleştirilmiş olmasıdır. Hem Fuad Paşa layıhasının hem de Karadağ meselesi ortaya çıktığı andan itibaren Osmanlı Devleti'nin savunduğu “*Karadağ meselesinin devletin kendi iç meselesi*” olduğuna dair ilke çığnenerek dış güçlerin baskılarına boyun eğilmiştir. Tüm çabasına rağmen Osmanlı Devleti'nin hiçbir kazancı olmamış, onlarca asker boşuna hayatını kaybetmiş, onlarca boşuna yaralanmış, binlercesi boş yere zahmet çekmiştir. Zira daha Osmanlı askerleri Karadağ'ı boşaltmadan bölgeye gelen Avusturyalı ve Rus memurlar Ladika Danilo'nun prensliğinin kabulü ve Grahova'nın Karadağ'a bırakılması yönündeki isteklerini yinelemişlerdir. Karadağlılar da askerî harekâtın durmasından istifade ederek geri çekilmekte olan Osmanlı askerlerine saldırmaya devam etmişlerdir²⁵⁵.

1853 Mart ayı sonlarına doğru Ladika Danilo'nun Viyana'ya ziyareti gündeme gelmiş, Danilo'nun Viyana'da Prens statüsü ile kabul göreceği bilgisi alınmıştır. Bu bilginin alınması üzerine Arif Bey konunun hassasiyetini hemen Avusturya makamlarına iletmıştır²⁵⁶. Danilo 26 Nisan 1853'te Viyana'ya gelmiş ve Avusturya Hükümeti Danilo'yu Prens statüsünde kabul etmiştir. Hatta imparator Danilo'nun şerefine sarayda bir ziyafet dahi vermiştir. Tüm bu gelişmeler karşısında Arif Bey, Avusturyalıların yaptıklarının iki hükümet arasındaki hukuk ve dostluğa sığmadığını belirtmiş, ziyareti 2 kez protesto etmiştir. Fakat Avusturya Hükümeti geri adım atmamıştır. Mesele her fırsatta Osmanlı Devleti'nin dostu olduğunu iddia eden Prens Meternich'e de aksettirilmiş, fakat o da konu hakkında konuşmaktan kaçınmış, “*Karadağ'ın Osmanlı toprağı olduğunu kabul ettiğini*” belirtmekle yetinmiştir²⁵⁷. Avusturya Hükümeti Danilo'yu bu şekilde kabul etmekle 1848 Macar Mültecileri meselesinin diplomatik rövanşını almış oluyordu²⁵⁸.

Avusturyalılar Osmanlı Devleti'ne kabul ettiremedikleri Klek ve Sutorina Limanları'nın ilhakı hususunu halletmek için de 1853 sonbaharında hareket geçmişlerdir. Osmanlı gemilerinin Klek Limanı'nı kullanmaması ve limanı kontrol etmek için Klek Boğazı'na bir kale inşa etmeye başlamışlardır²⁵⁹.

²⁵⁵ B.O.A., *A.AMD.*, nr:42/95.

²⁵⁶ B.O.A., *İ.HR.*, nr:97/4737, Lef:1, 26 Cemaziyevvel 1269/ 7 Mart 1853 tarihli Viyana Sefiri Mehmed Arif'in şukkası; 13 Cemaziyelahir 1269/24 Mart 1853 tarihli arz tezkiresi; *A.AMD.*, nr:43/7, 13 Cemaziyelahir 1269/24 Mart 1853 tarihli tezkere.

²⁵⁷ B.O.A., *HR.MKT.*, nr:59/28, 23 Receb 1269/2 Mayıs 1853 tarihli Viyana Sefiri Mehmed Arif Bey'in tahrirati.

²⁵⁸ B.O.A., *İ.HR.*, nr:99/4816; Vaclik, *a.g.e.*, s.137.

²⁵⁹ B.O.A., *İ.HR.*, nr:103/5040, Lef:5, 29 Zilhicce 1269/ 3 Ekim 1853 tarihli Klek Müdürü Süleyman Ağa'nın tahrirati.

Rus elçi Prens Mençikof ise elçiliği sırasında Osmanlı Devleti'nin her meselesine karışmayı adet haline getirmiş²⁶⁰, diplomasi kurallarını hiçe saymış, bu kabilden olmak üzere Karadağ meselesine de müdahale etmiştir. Mençikof, ilk olarak Osmanlı askerî harekâtı esnasında tutuklanan 30 Karadağlı'nın serbest bırakılmasını istemiştir. İsteği kendi içişlerine müdahale sayan Osmanlı dışişleri Mençikof'un ultimatomeni kesin ve tartışma kabul etmeksizin iade etmiştir. Osmanlı dışişlerinin kesin tavrı karşısında geri adım atan Mençikof takririnin iadesini kabul etmek zorunda kalmıştır²⁶¹. Fakat Avusturya'nın Karadağ meselesinde ileri çıkmasını hazmedemeyen Ruslar, bir şey yapma ihtiyacı hissetmişler ve onlar da 1853 Eylül'ünde Danilo ve Karadağlılar'a nişan ve madalyalar göndererek Karadağ'a olan desteklerini yinelemişlerdir²⁶². Ruslar sadece Karadağlılar'a değil, Osmanlı askerî harekâtı sırasında Karadağlılar'a yardımda bulunan başta Dalmaçya Governörü General Mamula'nın da içlerinde bulunduğu birçok Avusturyalı yetkiliye şükran nişanları göndermişlerdir²⁶³. Kırım Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Karadağ üzerindeki Rus baskısı artmış, başta Kovalevski olmak üzere Karadağ üzerinde nüfuzu bulunan Ruslar sık sık Karadağ'a gidip, onları isyâna teşvik etmişlerdir²⁶⁴. Ruslar bu gidiş gelişlerde Karadağ'a külliyetli miktarda para ve cephane göndermeyi de ihmal etmemişlerdir²⁶⁵.

Osmanlı yetkilileri ise Karadağlılar'ın her hareketini yakından takip etmişlerdir. Mesela Danilo'nun yeğeninin Belgrad'a gitmesi dahi merkeze rapor edilmiştir²⁶⁶. Fakat Avusturya ve Rus koruması yüzünden Karadağlılar'ın bağımsız bir devletin tebaası gibi davranmalarına engel olamamışlardır. Onların bu hareketleri Balkanlar'da yaşayan diğer milletlere kötü örnek olmuştur. Bundan sonra Balkanlar'da bu tip hareketlere kalkışan diğer milletler de tâbî oldukları Osmanlı Devleti'ni değil hâmî olarak benimsedikleri devletleri muhatap kabul

²⁶⁰ Poole, *a.g.e.*, s.133-141

²⁶¹ B.O.A., *A.AMD.*, nr:42/99, 11 Cemaziyelahir 1269/22 Mart 1853 tarihli tezkere; *A.MKT.UM.*, nr:130/88, 26 Cemaziyelahir 1269/6 Nisan 1853 tarihli Bosna Valisi Hurşid Mehmed'in şukkası.

²⁶² B.O.A., *İ.HR.*, nr:102/5006-M, Lef:1, 7 Zilhicce 1269/11 Eylül 1853 tarihli Hersek Valisi'nin tahriratu; nr:331/21311, 25 Zilhicce 1269/29 Eylül 1253 tarihli İşkodra Mutasarrıfı Osman Mazhar Paşa'nın tahriratu.

²⁶³ B.O.A., *İ.HR.*, nr:103/3040; *A.AMD.*, nr:49/79, 10 Muharrem 1270/13 Ekim 1853 tarihli tezkere.

²⁶⁴ B.O.A., *A.MKT.NZD.*, nr:111/117.

²⁶⁵ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:153/63; 154/52; *A.MKT.NZD.*, nr:112/115.

²⁶⁶ B.O.A., *İ.HR.*, nr:103/5030.

etmişlerdir. Mesela hiçbir alâkası olmamasına rağmen Paris Barış Antlaşması'nın 28. ve 29. maddelerinin Sırbistan'a ayrılması bu politikanın bir sonucudur²⁶⁷.

Karadağ özelinde ise bu harekâtın Karadağ üzerinde hiç bir tesiri olmamıştır. Çünkü Ladika Danilo hayatının sonuna kadar prenslik ve bağımsızlık iddialarından vazgeçmemiş, ölene kadar iktidara geldiğinde kendine koyduğu hedefleri gerçekleştirmek için çabalamıştır. Dahası Avusturya ve Rusya'dan aldığı destekle tıpkı askerî harekât öncesinde olduğu gibi elindeki birliklerle çevre eyâletlere saldırmaya devam etmiştir. Kırım Savaşı öncesindeki karışık ortamdan istifade etmeye çalışan Danilo 7.000 kişilik bir kuvvetle İşbuz'a saldırmış, fakat başarılı olamayarak Karadağ'a çekilmek zorunda kalmıştır²⁶⁸. Ardından Gusine, Gaçka, Jabyak ve İşbuz gibi civar kazalara saldırmış, bu saldırılardan da istediği sonucu elde edememiştir²⁶⁹. O, Kırım Savaşı sırasında, Avusturya'nın tesiri ile tarafsız kalmış ve savaş sonrasında kendi payına düşenleri almak için beklemiştir. Savaşın bitmesiyle Paris Barış Konferansı'na katılan devletlere başvurarak Karadağ'ın bağımsızlığının tanınması istemiş, fakat talebi reddedilmiştir²⁷⁰.

SONUÇ

Karadağ Osmanlı Devleti için her zaman sorun olan bir bölgeydi. Ancak Danilo'nun ladika olmasıyla beraber, onun prenslik ve bağımsızlık arzuları yüzünden iki taraf arasındaki anlaşmazlıklar daha da artmıştır. O bu iddialarda bulunurken kendisine açık destek bulmada zorlanmamıştır. Çünkü Ruslar ve Avusturyalılar derhal onu desteklemişler, aldığı güçlü destekle ilk kez bir ladika açıkça bağımsızlığını ilân etmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu gelişmeye seyirci kalması, Balkanlar'da sonunu hazırlayabilirdi. Bu yüzden vakit kaybetmeden Karadağ'a girmiş, gelişmeler Kırım Savaşı'na giden süreci başlatmıştır. Karadağ

²⁶⁷ Bu maddelere için bakınız, *Muâhedât Mecmûası*, C. IV, İstanbul 1298-Tıpkıbasım Türk Tarih Kurumu 2008, s.256; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953, s.351; Benoit Brunswik, *Recueil De Documents Diplomatiques Relatifs A La Serbie Avec Une Introduction*, Constantinople: Chez M. S.-H. Weiss, Libraire A Péra, 1876, s.34; *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.VI, s.3082; Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, s.67.

²⁶⁸ B.O.A., *İ.HR.*, nr:114/5040-02, 24 Zilhicce 1270/17 Eylül 1854 tarihli arz tezkiresi.

²⁶⁹ B.O.A., *A.MKT.UM.*, nr:157/12; 157/50; 158/52, 158/57; *A.MKT.NZD.*, nr:116/46; *HR.MKT.*, nr:77/71.

²⁷⁰ Fosféro, *Le Monténégro. Simple Question A Messieurs Les Plénipotentiaires Des Nouvelles Conférences De Paris*, Paris:Chez Tous Les Libraires, 1858, s.1-16; Vaclik, *a.g.e.*, s.141-146; Brunswik, *a.g.e.*, s.63-69; *Macmillan's Magazine*, s.346-347; Karatay, *Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi*, s.463; Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VI, s.73-74.

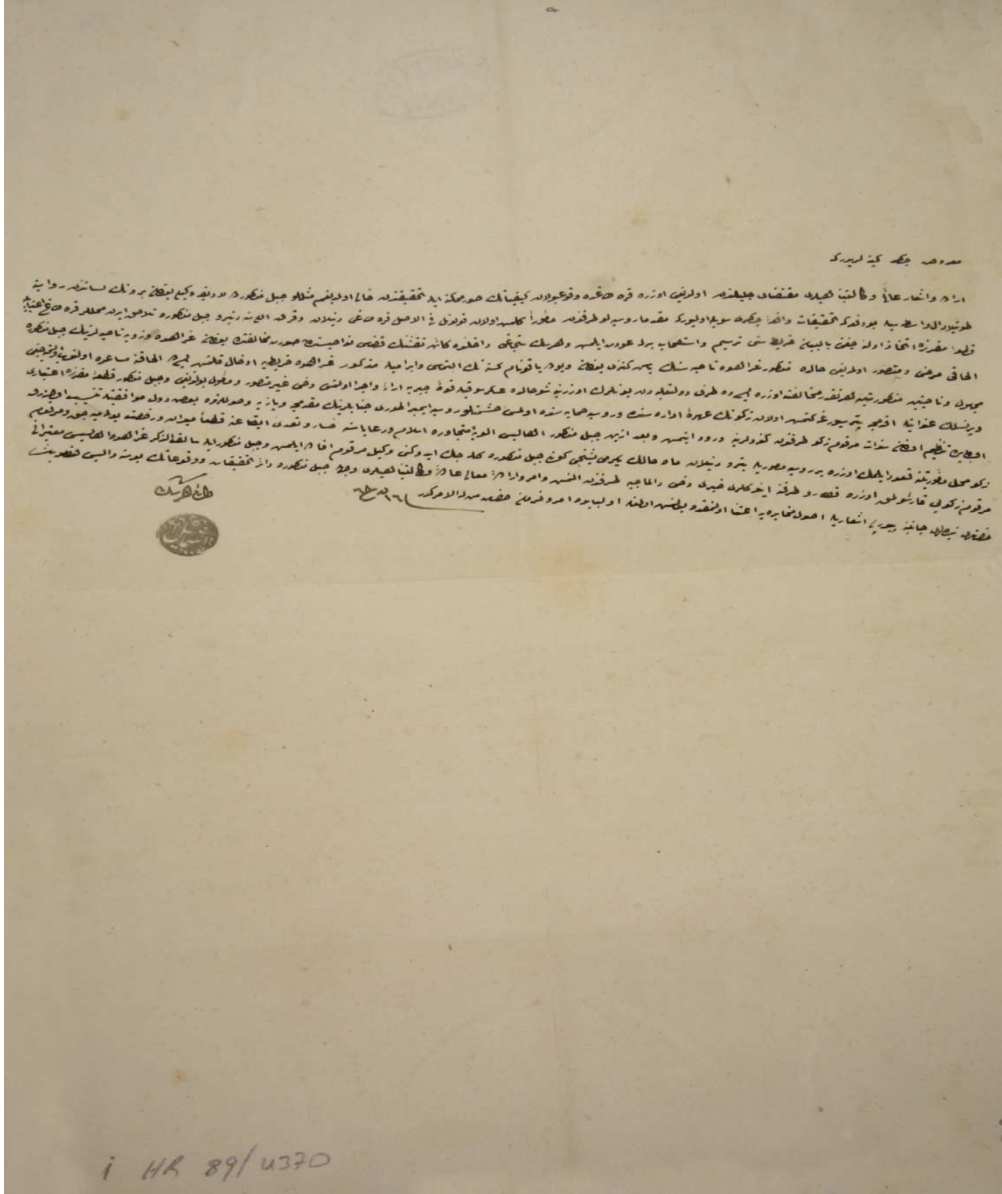
askerî harekâtı nedeniyle yaşanan gelişmeler karşısında Ruslar ve Avusturyalılar bir cephede; İngiltere, Fransa ve Osmanlı Devleti ise karşı cephede yer almıştır.

Harekâtın başlamasıyla birlikte güçlü Karadağ Osmanlı ordusu karşısında bir varlık gösterememiş ve Çetine kuşatılmıştır. Fakat Avusturya'nın Kont Leningen'i olağanüstü görevle İstanbul'a göndererek harekâtın durmasını sağlaması yüzünden Çetine'ye girilememiştir. Osmanlı askerî harekâtının Avusturya müdahalesiyle durması, harekâtın Karadağ üzerindeki tüm tesirini yok ettiği gibi, Danilo da ölene kadar Osmanlı hükümrانlığını tanımamış ve prens unvanını kullanmaya devam etmiştir. Ancak diğer etkilerin yanında bu en önemsiz sonuçtu. Çünkü Osmanlı Devleti'nin kendi ülkesindeki bir askerî harekâtı yabancı bir gücün müdahalesiyle durdurması bir dizi olayı tetiklemiştir. Bundan sonra kendine hami bulan her gurup rahatlıkla devlete karşı koymuş ve her defasında da yaptıkları yanlarına kâr kalmıştır. Karadağ meselesinde yeterince etkili olamayan Ruslar, itibarlarını korumak için *Kutsal Yerler Meselesi'nde* gereğinden sert davranmışlar, iki ülke arasındaki ipler kopmuş ve Kırım'da 2,5 yıl sürecek bir savaş yaşanmıştır. Savaşı kazanmasına rağmen Osmanlı Devleti ciddi bir borç batağına saplanmış, daha da vahimi savaş sonunda imzalanan Paris Barış Antlaşması'nın 7. maddesi ile devlet Batı vesayeti altına girmiştir²⁷¹. Böylece Batılılar en küçük bir olayda dahi bu maddeyi ileri sürerek Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmayı adet haline getirmişlerdi

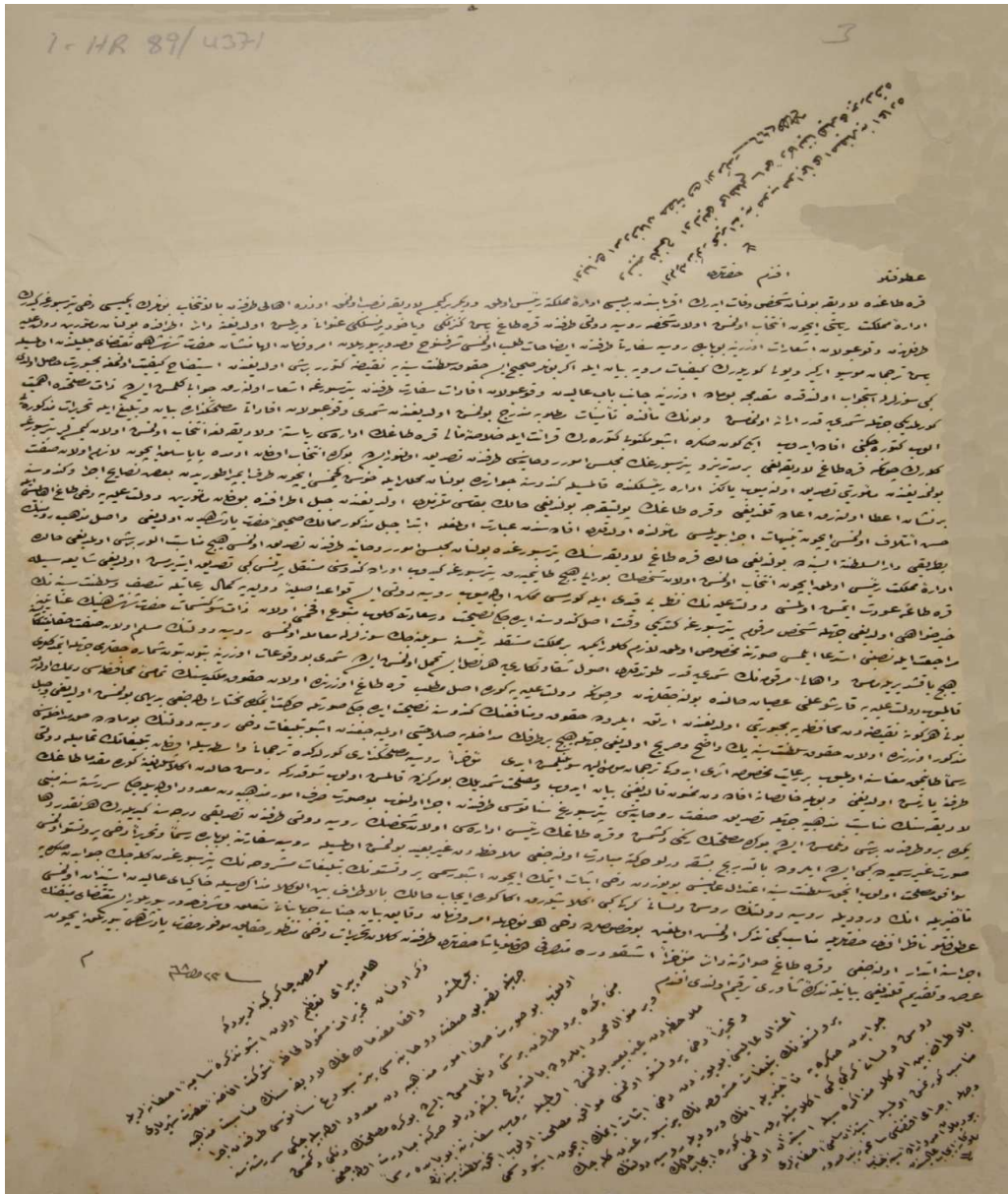
---

²⁷¹ *Muâhedât Mecmûası*, C. IV, s.248; Erim, *a.g.e.*, s.346.

Belge-2: Ruslar'ın Karadağ Ladikalığı ile ilgili çalışmalarını konu alan Hersek Valisi İsmail Paşa'nın tahriratı. Kaynak: B.O.A., *İ.HR.*, nr:89/4370, Lef:9, 16 Ramazan 1268/4 Temmuz 1852.

Belge-3: Karadağ üzerindeki Rus tesirini ve bu konuda Rusya'ya verilen protestoyu konu alan arz tezkiresi.

Kaynak: B.O.A., İ.HR., nr:89/4371, 23 Zilkade 1268/8 Eylül 1852.

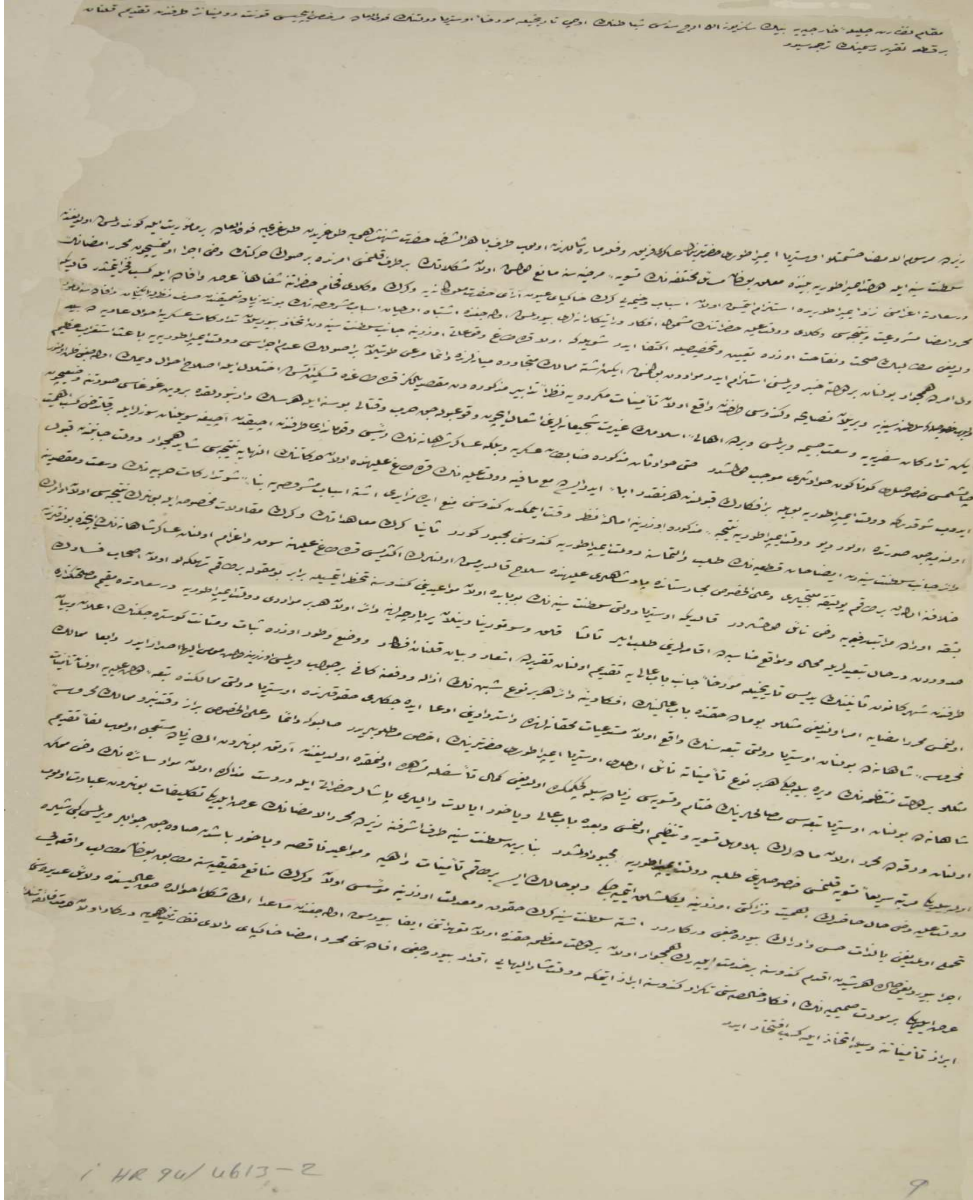

Belge-7: Karadağ'a yönelik hareket tavrını belirleyen Meclis-i Vâlâ mazbatası.
Kaynak: B.O.A., İ.HR., nr:94/4582, Lef:1.

Belge-8: Leningen'in 3 Şubat 1853'de verdiği ültimatom.
Kaynak: B.O.A., İ.HR., nr: 94/4613, Lef:9.

RESİMLER

Resim-1: Sultan Abdülmecid.

Kaynak: George Dodd, *Pictorial History of Russian War 1854–55–56: with maps, plans, and wood engravings*, Edinburgh and London: W. & R. Chambers, 1856, s.345.

Resim-2: Rus Çarı I.Nikola.

Kaynak: Dodd, *a.g.e.*, s.3.

Resim-3: Avusturya İmparatoru Franz Josef

Kaynak:

<http://chestofbooks.com/travel/italy/lake-garda/John-Stoddard-Lectures/Around-Lake-Garda-Part-15.html>

Resim-4: Rusya Başbakanı Lord Nessolrode.

Kaynak: Dodd, *a.g.e.*, s.63.

Resim-5:20 Sırp Dinarı üzerindeki II. Petar Petroviç Niyeguş.

Resim-6: Danilo.

Kaynak: www.findagrave.com.

Resim-7: Ömer Lütfi Paşa.
Kaynak: Dodd, *a.g.e.*, s.41.

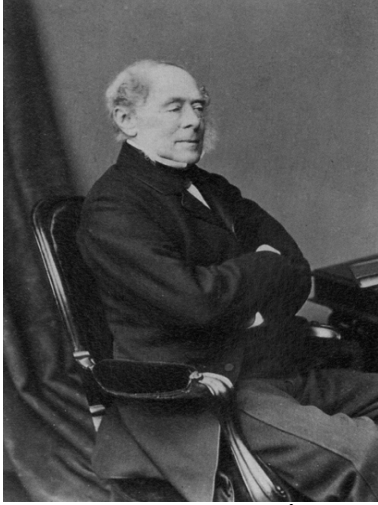
Resim-8: Prens Mençikof.
Kaynak: Dodd, *a.g.e.*, s.212.

Resim-9:1852’de İngiliz Dışışleri Bakanı Lord Malmesbury. Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/File:3rd_Earl_of_Malmesbury.jpg

Resim-10: 1852-53’de İngiltere Dışışleri Bakanı Lord John Russell
Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/File:Lord_john_russell.jpg

Resim-11: 1853-58’de İngiltere Dışışleri Bakanı Lord Clarendon.
Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/File:4th_EarlOfClarendon.jpg

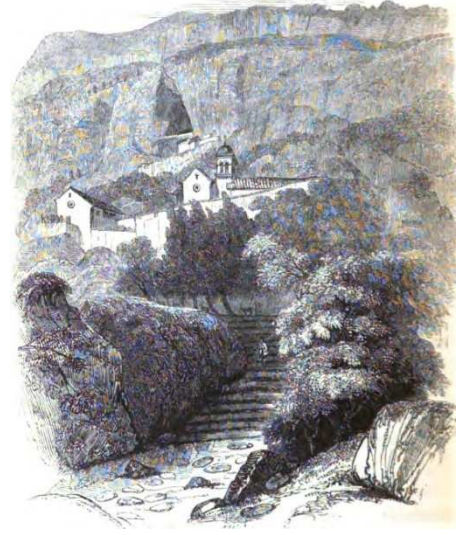

Resim-12: 1852-59’da Avusturya Dışışleri Bakanı Kont Ferdinand von Buol.
Kaynak:http://en.wikipedia.org/wiki/Karl_Ferdinand_von_Buol.

Resim-13: Karadağlı bir erkek.
Kaynak: L. C. Violla de Sommières,
*Voyage Historique et Politique au
Montenegro*, Paris: Alexis Eymery,
1820, s.90

Resim-14: Ostrog Boğazı ve
Manastırı.
Kaynak: Wilkinson, *a.g.e.*, C.I, s.528.

Resim-15: Jabyak Kalesi.
Kaynak: *The Present Situation in
Montenegro, Bosnia, Serbia,
Bulgaria, Roumania, Turkey and
Macedonia*, New York: Doubleday,
Page & Company, 1907, s.43.
(Düzenleme: Can YASTIOĞLU)

Resim-16: Kafatası Kulesi.
Kaynak: Wilkinson, *a.g.e.*, C.I, s.512.

Resim-17: Nikşiç Kalesi

Kaynak:

<http://www.niksic.cg.yu/Fotografije/Sobajic1.jpg>.

Resim-18: Karadağ'ın idare merkezi Çetine.

Kaynak: Bartolomeo Biasoletto, *Relazione del Viaggio Fatto Nella Primavera Dell'anno 1838 Dalla Maestà Del Re Federico Augusto Di Sassonia Nell'istria, Dalmazia e Montenegro*, Trieste: Presso H. F. Favarger, Librajo, 1841, s.100.

HARİTALAR

Harita-1:1853 askerî harekâtı sonrasında Karadağ.
 Kaynak: Ankara Milli Kütüphane: *HRT. 1994 D 1077*, Demirbaş No:2148'deki haritadan uyarlanmıştır. (Düzenleme: Hünkâr AKDEMİR)

Harita-3: Jabyak (Zabljak), İşbuz ve Podgoriče'yi gösteren detay harita.
 Kaynak: *General Karte von Bosnien, der Hercegovina, von Serbien und Montenegro*, K. K. Militärisch-Geografischen Institute, 1876, L.12 Pafta:3

Harita-4: Klek, Sutorina, Karadağ'ın Hersek sınırı ve Karadağ'ın batısını gösteren harita.

Kaynak: *General Karte von Bosnien, der Hercegovina, von Serbien und Montenegro*, K. K. Militärisch-Geografischen Institute, 1876, K.12.

KAYNAKÇA**A-BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ VESİKALARI**

A. AMD.(*Sadâret-Mektûbî, Âmedî Kalemi*), nr:33/49, 34/22, 41/13, 41/44, 41/45, 41/55, 41/57, 41/63, 41/82, 42/2, 42/4, 42/59, 42/82, 42/95, 42/96, 42/99, 43/7, 43/11, 43/21, 43/53, 43/87, 43/88, 49/79, 52/20, 94/80

A. MKT. MHM. (*Sadâret-Mektûbî, Mühimme Kalemi*), nr:41/54, 50/61, 51/29, 51/42, 52/92, 54/8, 54/27, 54/43, 54/74, 55/49, 55/86

A.MKT.NZD.(*Sadâret-Mektûbî, Nezâret ve Devâir Kalemi*), nr:55/72, 66/83, 70/23, 70/74, 71/40, 85/18, 111/117, 112/115, 116/46

A.MKT.UM.(*Sadâret-Mektûbî, Umum Vilâyât*), nr: 54/48, 98/34, 116/88, 118/7, 118/78, 119/44, 119/94, 120/74, 121/1, 121/72, 122/10, 123/25, 123/82, 124/23, 124/81, 125/29, 125/61, 127/46, 128/4, 130/88, 131/29, 139/41, 151/69, 153/63, 154/52, 157/12, 157/50, 158/52, 158/57

HR.MKT.(*Hariciye Nezareti, Mektubî Kalemi*), nr:50/91, 51/76, 52/27, 52/72, 53/73-1, 53/89, 55/11, 55/67, 59/28, 59/29, 77/71

İ.DH.(*İrade Dahiliye*), nr(numara):235/14218, 246/14993, 252/15536, 253/15596, 253/15597, 260/16109, 263/16387, 271/16935

İ.HR.(*İrade Hariciye*), nr: 3577, 78/3831, 82/4003, 82/4085, 87/4246, 87/4247, 89/4368, 89/4369, 89/4370, 89/4371, 92/4498, 93/4565, 94/4582, 94/4584, 94/4586, 94/4587, 94/4588, 94/4590, 94/4591, 94/4613, 94/4621, 94/4622, 94/4624, 94/4625, 94/4626, 94/4627, 94/4628, 94/4629, 94/4685, 95/4631, 95/4632, 95/4635, 95/4645, 95/4646, 96/4681, 96/4683, 96/4684, 97/4736, 97/4737, 97/4740, 97/4741, 98/4778, 99/4816, 102/5006-M , 103/3040, 103/5040, 114/5040-02, 330/21275, 331/21311

İ. MVL.(*İrade, Meclis-i Vâlâ*), nr:228/7852, 285/11266

Mühimme-i Mektûme, nr:9

Y.PRK.AZJ.(*Yıldız, Arzuhal Jurnal*), nr:1/3

B-YAZMALAR

-----; “15 Rebiülevvel 1269/27 Aralık 1852 Tarihli Karadağ’ın Devlet-i Âliyye’ye İsbât-ı Taallukuna Dair Fuad Paşa Hazretleri’nin Kaleme Aldıkları Lâyıha”, Ankara: Milli Kütüphane, Yazma Demirbaş No: 06 Mil Yz B 117.

Ergirili Ahmed Hilmi İbni Resul, *Osmanlı-Karadağ Muhârebâtı Tarihçesi*, İstanbul

Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi, nr:10071

Ferik Selâmi; *Muhârebe-i Şarkiyye Tarihidir*, Milli Kütüphane: 06 Mil Yz B 335/1.

C-MAKALE VE KİTAPLAR

-----; “Karadağ”, *Meydan Larousse*, C.VI, İstanbul: Meydan Yayınevi, 1981, s.925.

-----; *Montenegro Historical Monuments and Natural Beauties*, Beograd: Monos, 1972.

-----; “Montenegro, The Herzegovine, and The Slavonic Populations of Turkey”, *Macmillan’s Magazine*, Edited by David Masson, Volume:VI, Cambridge: Macmillan And Co., 1862, s.

-----; *Montenegro Political and Ethnic Boundaries 1840–1920*, Editör: Beitullah Destani, Volume: I, Chippenham, Wilts: Archive Editions, 2001.

-----; *Muâhedât Mecmûası*, C. IV, İstanbul 1298-Tıpkıbasım Türk Tarih Kurumu 2008.

-----; *The Present Situation in Montenegro, Bosnia, Servia, Bulgaria, Roumania, Turkey and Macedonia*, New York: Doubleday, Page & Company, 1907.

-----; *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, CVI, İstanbul: Güven Yayınevi, 1972.

- Ahmed Cevdet Paşa; *Tezâkir 1–20*, Yayınlayan: Cavid Baysun, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1991.
- Ahmed Midhat; *Üss-i İnkılâb*, Kısım-ı Evvel: Kırım Muhârebesinden Cülûs-ı Hümâyûna Kadar, İstanbul: Takvîmhâne-i Âmire Matbaası, 1294.
- Ali Suavi; *Monténégro*, Paris: Imprimerie Victor Goupy, 1876.
- Anderson, Matthew Smith; *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, Çeviren: İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- Арсиф, Радивоје; - Владимир Пецикоза, *Историјски Атлас (İstoriski Atlas-Tarih Atlası)*, Београд (Belgrad): Српска Школа, 2007.
- Aslantaş, Selim, *Osmanlıda Sırp İsyanları. 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Bessé, Alfred de; - Morris, Edward Joy, *The Turkish Empire; Its Historical, Statistical, and Religious Condition: Also Its Manners, Customs, Etc.*, Philadelphia: Lindsay & Blakiston, 1854, s.24-27; British Officer, *The Powers of Europe and Fall of Sebastopol*, Boston: Higgins Bradley and Dayton, 1857.
- Biasoletto, Bartolomeo; *Relazione del Viaggio Fatto Nella Primavera Dell'anno 1838 Dalla Maestà Del Re Federico Augusto Di Sassonia Nell'istria, Dalmazia e Montenegro*, Trieste: Presso H. F. Favarger, Librajo, 1841.
- Bilge, Mustafa; "Kara Mahmud Paşa (1742–1796), *Balkanlarda İslâm Medeniyeti II. Milletlerarası Sempozyum Tebliğleri (Tiran, Arnavutluk, 4–7 Aralık 2003)*, İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2006, s.487-502.
- Brunswik, Benoit, *Recueil De Documents Diplomatiques Relatifs Au Monténégro Avec Une Introduction*, Constantinople: Chez M. S. H.-H. Weiss, Libraire A Péra, 1876.
- Brunswik, Benoit; *Recueil De Documents Diplomatiques Relatifs A La Serbie Avec Une Introduction*, Constantinople: Chez M. S.-H. Weiss, Libraire A Péra, 1876.
- Canım, Rıdvan, *Mostar'dan Tiflis'e Gezi Notları*, İstanbul: Birey Yayıncılık, 2002.

-
- Castellan, Georges; *Balkanların Tarihi*, Çeviren: Ayşegül Yaraman-Başbuğu, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1992
- Coquelle, P.; *Histoire De Monténégro Et De La Bosnie Depuis Les Origines*, Paris: Ernest Leroux, Éditeur, 1893.
- Csorba, György; “Macar Mültecileri”, *Türkler*, Çeviren: Erol Hatipli, C.XII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.805-812.
- Danişmend, İsmail Hami; *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.IV, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1961.
- Darkot, Besim; “Karadağ”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988, s.221-230.
- Denton, William; *Montenegro Its People and Their History*, London: Daldy, Isbister & Co., 1877.
- Dodd, George; *Pictorial History of Russian War 1854–55–56: with maps, plans, and wood engravings*, Edinburgh and London: W. & R. Chambers, 1856.
- Erim, Nihat; *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953.
- Evans, Arthur John; *Through Bosnia and the Herzegóvina on Foot during the Insurrection August and September 1875 with an Historical Rewiev of Bosnia and A Glimpse at the Croats, Slavonians, and the Ancient Republic of Ragusa*, London: Longmans, Green, And Co., 1876.
- Fosféro; *Le Monténégro. Simple Question A Messieurs Les Plénipotentiaires Des Nouvelles Conférences De Paris*, Paris: Chez Tous Les Libraires, 1858.
- Glenny, Misha; *Balkanlar 1804–1999. Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, Çeviren: Mehmet Harmancı, İstanbul: Sabah Kitapları, 2001.
- Griffe, Hacer Mirgül Eren; *Osmanlının Hizmetkarı-Galip Ali Paşa Rızvanbegoviç-Stocevic*, Ankara: Babil Yayın Dağıtım, 2005.
- Hamzaoğlu, Yusuf; *Sırbistan Türklüğü*, Üsküp: LogosA, 2004.
- İbnülemin Mahmut Kemal İnal; *Son Sadrazamlar*, C.I, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- James, Lawrence; *The Rise and Fall of the British Empire*, London: Abacus,

1995.

Jelavich, Barbara; *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, Çeviren: İhsan Durdu, Haşim-Gülçin Koç, C.I, İstanbul: Küre Yayınları, 2006.

Jezernik, Božidar; *Vahşi Avrupa. Batı'da Balkan İmajı*, Çeviren: Haşim Koç, İstanbul: Küre Yayınları, 2006.

Jorga, Nicolae; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çeviri: Nilüfer Epçeli, C.V, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.

Karal, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi*, C. VI, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

Karal, Enver Ziya; *Selim III'ün Hatt-ı Humayunları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

Karatay, Osman; "Osmanlı Hakimiyetinde Karadağ", *Balkanlar El Kitabı*, Derleyenler: Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Cilt: I-Tarih, KaraM & Vadi, 2006, s.361-370.

Karatay, Osman; "Karadağ'ın Bağımsızlık Mücadelesi", *Balkanlar El Kitabı*, Derleyenler: Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Cilt: I-Tarih, KaraM & Vadi, 2006, s.459-471.

Kodaman, Bayram; "1876–1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C.XII, İstanbul: Çağ Yayınları, 1993, s.19-200.

Kohn, Hans; *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*, Tercüme Eden: Ağah Oktay Güner, İstanbul: Kervan Yayınları, 1983.

Krasinski, Count Valerian; *Montenegro and the Slavonians of Turkey*, London: Chapman and Hall, 1853.

Kutlu, Sacit, *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2007.

Kütükoğlu, Mübahat S.; *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1994.

Mahmud Celâleddin Paşa; *Mir'ât-ı Hakikat. Târîhî Hakikatların Aynası*, Hazırlayan: İsmet Miroğlu, İstanbul: Berekât Yayınevi, 1983.

Mehdî Fraşerli; *Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışı (İmtiyâzât-ı Ecnebiyyenin Tatbîkât-ı Hâzırası)*, Yayına Hazırlayan: Fahrettin Tızlak,

-
- Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008.
- Miller, William; *The Ottoman Empire and Its Successors, 1801–1927*, Routledge, 1966.
- Murad Efendi; *Türkiye Manzaraları*, Çeviren: Alev Sunata Kırım, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Nazır, Bayram; “Macar ve Polonyalı İhtilalcilerin Osmanlı Devleti’ne İlticası ve Diplomatik Kriz”, *Türkler*, C.XII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.813-825.
- Özcan, Uğur; *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, Isparta, 2009, (SDÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi).
- Petrovich, Michael Boro; *The Emergence of Russian Pan Slavism 1856–1870*, New York: Columbia University Press, 1958.
- Poole, Stanley Lane; Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning’in Türkiye Anıları*, Çeviren: Can Yücel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Robert, Cyprien; “The Slave Provinces of Turkey”, *The History of Servia, and The Servian Revolution with a Sketch of The Insurrection in Bosnia*, By Leopold Ranke, Translated From The German: By Alexander Kerr, London: Henry G. Bohn, 1853.
- Roberts, Elizabeth; *Realm of the Black Mountain. A History of Montenegro*, London: Hurst & Company, 2007.
- Shaw, Stanford J.;- Shaw, Ezel Kural; *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çeviren: Mehmet Harmancı, C.II, İstanbul: e Yayınları, 1994.
- Simpson, Leonard Francis; *The Eastern Questions: A Connected Narrative of Events From The Mission of Count Leiningen and Prince Menschikoff to Constantinople, to The Present Day*, London: Hope and Co., 1854.
- Sommières, L. C. Violla de; *Voyage Historique et Politique au Montenegro*, Paris: Alexis Eymery, 1820.
- Stillman, William James; *Herzegovina and The Late Uprising: The Causes of The Latter And The Remedies, From The Notes And Letters of A Special Correspondent (1877)*, London: Longmans, Green and Co. (Reprint: Kessinger Publishing), 1877.
- Tuminez, Astrid S., *Russian Nationalism Since 1856: Ideology and the Making of*
-

Foreign Policy, Rowman & Littlefield, 2000.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı; *Osmanlı Tarihi*, C.IV, 1. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

Vaclik, Jean; *La Souveraineté Du Monténégro Et Le Droit Des Gens Moderne De L'europe*, Leipzig: F. A. Brockhaus, 1858.

Verloop, M. C., *Le Royaume De Monténégro*, Paris: Berger-Levrault, Éditeurs, 1911.

Wilkinson, Gardner; *Dalmatia and Montenegro*, Volume: I, London: John Murray, 1848.

Wingfield, William Frederick; *A Tour in Dalmatia, Albania, and Montenegro; with an Historical Sketch of the Republic of Ragusa, from the Earliest Times Down to Its Final Fall*, London: Richard Bentley, 1859.

D-İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.cosmovisions.com/ChronoMontenegro.htm>.

<http://chestofbooks.com/travel/italy/lake-garda/John-Stoddard-Lectures/Around-Lake-Garda-Part-15.html>

www.findagrave.com.

<http://en.wikipedia.org>.